

boş

**DÜŞÜNCE DÜNYASINDA TÜRKİZ
SİYASET VE KÜLTÜR DERGİSİ**
Yıl:3 / Sayı: 18 / Kasım - Aralık 2012 / ISSN 1309-601X
İki ayda bir yayımlanır.

Sahibi
GÜNTÜLÜ EĞİTİM YAYINCILIK VE TİC. LTD. ŞTİ.

Editör
Prof. Dr. Recai Coşkun

Yayın Kurulu
Prof. Dr. Kamil Aydın
Prof. Dr. Mustafa Erdem
Prof. Dr. Mevlüt Karakaya
Prof. Dr. Necdet Hayta
Prof. Dr. Cemalettin Taşkıran
Prof. Dr. Zuhâl Topçu
Prof. Dr. Hasan Tunç
Prof. Dr. Vahit Türk
Doç. Dr. İbrahim Maraş
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Özbay

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Mustafa Yücel

Kapak ve Sayfa Tasarımı: Net Ofset

Yayın Türü: Yerel Süreli Yayın – Hakemli Dergi

Büro İç Hizmetler
Atakan Türkyılmaz

Adres: 1. Cad Nu.: 43/4
06520 Balgat-Ankara
Tel: +90 (312) 287 88 99
Faks: +90 (312) 285 44 99
Web: www.turkizdergisi.com.tr
e-posta: bilgi@turkizdergisi.com.tr
Fiyatı: 10 TL

Basım Yeri
Net Ofset Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
www.netmatbaacilik.net
Necatibey Cad. Lale Sok. Nu.: 21/27 Yenışehir/Ankara
Tel-Faks: 0.312.230 07 23

Basım Tarihi: Kasım 2012 – Ankara

Abonelik Ücreti (Yıllık)
Yurt içi: 60 TL
Kurumsal abonelik: 120 TL
Yurt dışı:
Avrupa ve Orta Doğu ülkeleri: 75£
ABD ve diğer ülkeler: 100\$
Abonelik için: 0.312.287 88 99
Nu.lı telefondan Atakan Türkyılmaz

BİLİM, DANIŞMA VE HAKEM KURULU

- Prof. Dr. Abdurrahman Küçük Ankara Ü
 Prof. Dr. Abdullah Gündoğdu Ankara Ü
 Prof. Dr. Adnan Ömerustaoğlu İstanbul Ü
 Prof. Dr. A. Faik İmamoğlu Gazi Ü
 Prof. Dr. Ahmet Aksoy Gazi Ü
 Prof. Dr. Ahmet Hikmet Eroğlu Ankara Ü
 Prof. Dr. Ahmet Taşağıl Mimar Sinan Ü
 Prof. Dr. A.Kadir Yuvalı Erciyes Ü
 Prof. Dr. Azmi Yetim Gazi Ü
 Prof. Dr. Beğlü Eke Erciyes Ü
 Prof. Dr. Celalettin Yavuz Türksam
 Prof. Dr. Çetin Elmas Gazi Ü
 Prof. Dr. Doğan Cansızlar Atılım Ü
 Prof. Dr. Dursun Yıldırım Hacettepe Ü
 Prof. Dr. E.Ethem Atay Gazi Ü
 Prof. Dr. Enver Bozkurt Kırıkkale Ü
 Prof. Dr. Esmâ Şimşek Fırat Ü
 Prof. Dr. Hacı Duran Adıyaman Ü
 Prof. Dr. Hasan Onat Ankara Ü
 Prof. Dr. Hayrani Altıntaş Ankara Ü
 Prof. Dr. H.İbrahim Yalın Gazi Ü
 Prof. Dr. Hikmet Öksüz KTÜ
 Prof. Dr. Hüsnüye Canbay İnönü Ü
 Prof. Dr. Kadir Arıcı Gazi Ü
 Prof. Dr. Kamil Aydın Atatürk Ü
 Prof. Dr. Mehmet Saray Yeditepe Ü
 Prof. Dr. Mehmet Şahingöz Gazi Ü
 Prof. Dr. Meral Töreyn Gazi Ü
 Prof. Dr. Murat Sezginer Gazi Ü
 Prof. Dr. Musa Şaşmaz Niğde Ü
 Prof. Dr. Musa Taşdelen Sakarya Ü
 Prof. Dr. Mustafa İlbaş Gazi Ü
 Prof. Dr. Nadim Macit Ege Ü
 Prof. Dr. O. Kürşat Ünal Gazi Ü
 Prof. Dr. O.Üçler Bulduk Ankara Ü
 Prof. Dr. Recai Coşkun Sakarya Ü
 Prof. Dr. Recep Kılıç Ankara Ü
 Prof. Dr. Sabahat Deniz Marmara Ü
- Prof. Dr. Sadettin Gömeç Ankara Ü
 Prof. Dr. Suna Başak Gazi Ü
 Prof. Dr. Şener Büyükoztürk Gazi Ü
 Prof. Dr. Temel Çalık Gazi Ü
 Prof. Dr. Vahit Doğan Gazi Ü
 Prof. Dr. Vahit Türk Kültür Üniversitesi
 Prof. Dr. Yaşar Özbay Gazi Ü
 Doç. Dr. Faruk Bilir Selçuk Ü
 Doç. Dr. Hanife Güz Gazi Ü
 Doç. Dr. Hasan Ali Karasar Bilkent Ü
 Doç. Dr. Hatice Mumyakmaz Cumhuriyet Ü
 Doç. Dr. İlyas Topsakal İstanbul Ü
 Doç. Dr. Kemalettin Kuzucu Trakya Ü
 Doç. Dr. Kemal Üçüncü KTÜ
 Doç. Dr. Kutluk Kağan Sümer İstanbul Ü
 Doç. Dr. Mehmet Akif Okur Gazi Ü
 Doç. Dr. Mukadder Boydak Fırat Ü
 Doç. Dr. Nurcan Toksoy Erzincan Ü
 Doç. Dr. Selçuk Duman Gazi Osman Paşa Ü
 Doç. Dr. Şeref İba Çankaya Ü
 Doç. Dr. Taner Tatar İnönü Ü
 Doç. Dr. Tevfik Gülsoy Atatürk Ü
 Doç. Dr. Timuçin Kodaman S.Demirel Ü
 Doç. Dr. Toğrul İsmayıl Tobb Ü
 Doç. Dr. Yaşar Kaya İnönü Ü
 Doç. Dr. Yonca Anzerlioğlu Hacettepe Ü
 Yrd. Doç.Dr. Ahmet Turgut Niğde Ü
 Yrd. Doç. Bülent Yavuz Gazi Ü
 Yrd. Doç. Dr. Cevdet Şanlı Yıldız Teknik Ü
 Yrd. Doç.Dr. Erkan Göksu Gazi Osman Paşa Ü
 Yrd. Doç. Dr. Köksal Şahin Sakarya Ü
 Yrd. Doç.Dr. Murat Taşdemir Osmangazi Ü
 Yrd. Doç.Dr. Türkan Erdoğan Pamukkale Ü
 Yrd. Doç.Dr. Yalçın Sarıkaya Giresun Ü
 Yrd. Doç.Dr. Yüksel Topaloğlu Trakya Ü

İÇİNDEKİLER

100. Yılında Balkan Harbi / Prof. Dr. Cemalettin TAŞKIRAN	7
Yunanistan'ın "Makedonya Cumhuriyeti" İsmine Karşı Yürüttüğü Politikalarının Uluslararası Hukuki Gerekçeleri / Prof. Dr. Alaeddin YALÇINKAYA	21
Yücel Hareketi ve Makedonya Türklüğü / Ferit Salim SANLI	33
Yakındaki Uzak Vatan: Balkanlar / Prof Dr. Recai COŞKUN	49
Osmanlı Devleti ile Olan İlişkileri Bağlamında Sırp Milliyetçiliğinin Tarihsel Gelişimi / Abdullah Kutalmış YALÇIN	61
Osmanlı'dan Geriye Kalanlar: Prizren'de Osmanlı Eserleri / Nalan KAZAZ	77
Balkan Milliyetçiliklerinin Oluşumunda Kiliseler / Hilal Büke SÖKMEN	93
Fetihler Dönemi: Anadolu'dan Rumeli'ye Osmanlı / Murtezan İDRİZİ	107

boş sayfa

100. YILINDA BALKAN HARBI

PROF. DR. CEMALETTİN TAŞKIRAN*

Türkler, tarih sahnesine Orta Asya'da çıktılar. Tanrı Dağlarından, Hazar Denizine; Himalaya Dağlarından Sibirya'ya uzandılar. Buralarda birçok devlet kurdular. Hun oldular, Uygur oldular, Göktürk oldular... Zamanla nüfusları arttı. Toprakları yetmez oldu. Yurtlarında kuraklıklar, dondurucu kışlar, salgın hastalıklar yaşadılar. Düşmanlarının tuzaklarına, saldırılarına uğradılar. Kardeşlerin arasına nifak girdi. Birbirlerine düşman oldular. Bir de Batı'yı merak ettiler. Ve bu sebeplerle Batı'ya yürüdüler.

Batı'ya giderken iki yol izlediler. Bir kısmı Hazar Denizinin kuzeyinden Karadeniz'in kuzeyine, oradan Balkanlara geldi. Uz'dular, Oğuz'dular, Gagauz'dular, Kuman'dılar, Peçenek'tiler... Türk'tüler... Diğerleri Hazar'ın güneyinden İran, Irak, Suriye, Mısır ve Anadolu'ya göç etti. Oğuzdular, Azer'diler, Türkmen'diler... Türk'tüler...

Oralarda da güçlü devletler kurdular. Attila oldular... Selçuk oldular... Osman oldular... 14. yüzyılda Anadolu'dan yine Batı'ya yöneldiler. Balkanlara, yeni yerlere gittiler. Karaman'dan, Konya'dan, Tokat'tan, Toroslardan, Anadolu'dan kitleler hâlinde göçtüler. Oralarda, 1000 yıl önce gelenlerle kucaklaştılar. Bir oldular,

* Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi.

Bu yüce kürsüden
milletime tavsiye
ederim: Unutma-
sınlar! Hürriyet
ve meşrutiyet
meşalesi nurunun
beşiği olan sevgili
Selanik'i,
Manastır'ı,
Kosova'yı,
İşkodra'yı,
Yanya'yı, bütün
güzel Rumeli'yi
unutmamasını
tavsiye ederim...

iri oldular, diri, dipdiri oldular. 500 yıl birlikte yaşadılar. Devlet kurdular, düzen kurdular. Tebliğ yaptılar. Çoğaldılar, çoğaldılar. Dilleriyle, elleriyle, adaletleriyle ve hoş görüleriyle oraları vatan yaptılar.

Zaman geçti. İstanbul'da devletleri bozuldu. Düzenleri dağıldı. Yenildiler... Balkanlarda devletsiz ve yadla yaban'ın eline kalanlar, öldürüldüler... Sürüldüler... 100 yıl önce, bazıları tekrar Anadolu'ya göçtüler. Göç ederken yine öldürüldüler, katledildiler...

Anadolu'ya gitmeyenler de oldu. Sayıları az da olsa Balkanlarda kaldılar. Burası vatanlarıydı. Ama artık devletleri yoktu, düzenleri yoktu. Kuralları, başkaları koyuyordu. Dilleri az konuşuyordu. Kalpleri kırık, içleri buruktu. Kimsesizdiler. Unutulmuşlardı... Ama yılmadılar. Direndiler. Dik durdular. Türklüklerini ve Müslümanlıklarını kaybetmediler... Gözleri İstanbul'un yerini alan Ankara'daydı artık. Ankara'nın ışığını gözlüyorlar

ve bu ışığın sönmemesi için dua ediyorlardı...

1914 yılında Osmanlı Mebusan Meclisi Reisliği yapan Halil Bey (Menteşe) Balkan bozgunu sonrası Mecliste millete şunları söylüyordu. Diyordu ki:

"...Tarihimizin büyük bir hatası vardır. Ondan kendimizi sakınmalıyız. Harb etmek, kâh muzaffer kâh mağlup olmak her millete mukadderdir. Başka milletler harben kaybettikleri vatan parçalarını unutmazlar, gelecek nesillerin önünde onları daima canlı tutarlar. Onlarla birlikte felaketin sebepleri de daima yaşar. Bu suretle, aynı sebeplerin felaketli neticelerinden geleceği korurlar.

Bu yüce kürsüden milletime tavsiye ederim: Unutmasınlar! Hürriyet ve meşrutiyet meşalesi nurunun beşiği olan sevgili Selanik'i, Manastır'ı, Kosova'yı, İşkodra'yı, Yanya'yı, bütün güzel Rumeli'yi unutmamasını tavsiye ederim...

Muallimlerimizden, muharrirlerimizden, şairlerimizden, bütün fikir adamlarımızdan; hududun öte tarafında kurtarılacak kardeşler, tahlis edilecek vatan parçaları bulunduğunu, bugünkü ve yarınki nesiller önünde; dersleriyle, yazılarıyla, şiirleriyle, bütün manevi nüfuzlarıyla daima canlandırmalarını rica ederim.

Ancak bu suretle felaketlerimizi, yenilgilerimizi hazırlayan hataların tekrarından geleceğimizi koruyabiliriz..."

Ama biz unuttuk. Çünkü, Türk milleti olarak, çabuk unutan ve az okuyan bir milletiz. Neredeyse bütün Balkanların kaybına sebep olan, 93 Harbi dediğimiz 1877-1878 Osmanlı Rus Harbini ve 1912-13 Balkan bozgununu da çabuk unuttuk. Oysa tarihimiz sadece başarılarla dolu değil. Üzüntülerimiz, acılarımız da var. Onları unutmamalı, yasını tutmalı ve onları unutturmamalıyız. Onları sık sık hatırlamalı ve yaşanan hatalardan ders çıkartmalıyız Bu amaçla bu yazımızda kısaca Balkan Harbini özetlemeye çalışacağız.

19. yüzyıl boyunca Balkan topraklarından sürekli geri çekilmek zorunda kalan Osmanlı Devletinin Balkan topraklarında milliyetçilik hareketleri Batılı büyük devletler tarafından desteklenmiş ve özellikle Rusya 1877-1878 Savaşından sonra Balkan ülkelerini Türklere karşı sürekli kışkırtmıştı.

Bu kışkırtmaların yanında, Osmanlıdaki iç karışıklıklar, Balkanlar'daki gayrimüslim halkların istediği sürekli tavizler, devletin bunlara direnmesi, Rusya gibi, diğer Avrupa devletlerinin de kışkırtıcı

tutumları, oluşturulan çeteler ve çetelerin Türklere saldırıları Balkan halklarını Osmanlı'ya karşı girişilecek bir savaş için adeta hazırlamıştı.

Üstelik 1911 yılında Osmanlı devletinin İtalyanlara karşı Kuzey Afrika'daki son toprağı Trablusgarp'ı kaybetmesi, Balkanlardaki gayrimüslim halkların zayıf Osmanlıya karşı cesaretlerini iyice arttırdı.

Aslında Balkanlarda Bulgarlar, Yunanlar ve Sırlar arasında önemli anlaşmazlıklar vardı. Rusya'nın çabaları ile Balkan halklarının aralarındaki itilaflar çözülmeye çalışıldı. Çünkü Osmanlı Devletine karşı Balkan ülkeleri birlikte hareket etmeliydiler. Bunun için gizli ittifak çabaları başladı. İlk gizli ittifak görüşmeleri Bulgaristan ile Yunanistan arasında yapıldı.

Osmanlı Devleti Balkanlarda bir savaş beklemiyordu. Bu yüzden gizli ittifaklardan da pek haberdar olmadı. Rusya Osmanlı yöneticilerine bu yönde teminat veriyor yöneticiler de onlara itibar ediyorlardı. Bu dönemin başında Dışişleri Bakanlığı yapan ve Sofya Elçiliği görevinden gelmiş olan Asım Bey ile ondan görevi devralan Noradunkyan'ın kanaatleri de bu yöndeydi. Noradukyan Mecliste Balkanlardaki olaylarla ilgili yaptığı konuşmaların birinde: "Balkanlar'da bir savaş endişesi görmüyorum," diyebilecekti. Sofya Elçiliğinden gelen Asım Bey

Aslında Balkanlar-
da Bulgarlar, Yu-
nanlar ve Sırlar
arasında önemli
anlaşmazlıklar
vardı. Rusya'nın
çabaları ile Balkan
halklarının arala-
rındaki itilaflar
çözülmeye çalı-
şıldı. Çünkü
Osmanlı Devleti-
ne karşı Balkan
ülkeleri birlikte
hareket etmeliy-
diler.

de, 15 Temmuz 1912 tarihli Meclis-i Mebusan'daki konuşmasında "Balkanlar'dan imanı kadar emin olduğunu" söylemişti. Bu rahatlık hataları da beraberinde getirdi. Sırbistan'ın Avrupalı devletlerden satın aldığı silahların Selanik Limanı yoluyla Belgrat'a gönderilmesine izin verilecekti. Ayrıca Rusya'nın bölgede savaş olmayacağına yönelik Noradunkyan Efendi'ye verdiği teminat üzerine Rumeli'deki 120 tabur talimli asker de terhis edilecekti.

Bunların yanında Osmanlı Devleti, kış mevsimi yaklaştığından Balkan devletlerinin ve özellikle Bulgaristan'ın savaşa girişebileceğini düşünmüyordu. Nitekim Noradunkyan Efendi bir İstanbul gazetesine verdiği demeçte, "Bulgar hükümetinin barışçı beyanatının samimiyetine inanmamak için hiçbir sebep mevcut değil." beyanatını vermişti.

Bütün bunlardan dolayı İmparatorluk, Balkan Savaşlarına tamamıyla hazırlıksız yakalanmış ve tarihinin en ağır mağlubiyetlerinden birini yaşamıştır. Savaşın hemen öncesinde Osmanlı ordusunda çok hatalı kararlar alındı. Bunların en önemlisi, daha önce de belirtilen, 29 Temmuz 1912 tarihinde, 1908 tarihinde silah altına alınan nizami erlerden oluşan 120 tabur askerin terhisine ve İzmir ve Çanakkale'de toplanan redif birliklerinin izinli sayılarak gönderilmelerine karar verilmesiydi. Bu durum yaklaşık 75.000 askerin ordudan ayrılması anlamına geliyordu. Bu hata idi. Osmanlı Devleti, bu sırada önemli bir askeri hata daha yaptı. Sırbistan'ın Avrupa'dan satın aldığı topların Sırbistan'a nakline, Avusturya-Macaristan Devleti izin vermedi. Fakat Osmanlı Devleti bu silahların Selanik üzerinden Sırbistan'a götürülmesine izin verdi. Böylece de Sırbistan ordusundaki topçunun güçlenmesine yardım etmiş oldu. Bu topların bir savaş durumunda, Türk ordusuna karşı kullanılabileceğini değerlendiremedi. Harbin öncesinde orduda yenileşme düşüncesiyle, bir kısım deneyimli subaylar kadro dışı bırakılmış ve bu durum da orduda bazı küskünlüklere sebep olmuştu. Ayrıca savaşın öncesinde orduda siyaset de çok yaygınlaşmıştı. Subayların bir kısmı "İttihatçı" bir kısmı da "İtilafçı" olarak anılıyor ve bu 2 grup birbirlerini neredeyse düşman olarak görüyordu. Bu durum da ordudaki birlik ve beraberliği zedeliyor ve görevlerin tam olarak yerine getirilmesini bile engelliyordu. Orduda iletişim de son derece zayıftı. O derece zayıftı ki Libya'daki savaşta, Trablusgarp ve Bingazi'deki subaylarımız savaşın bittiğini ancak savaştıkları İtalyan subaylarından öğrenebilmişlerdi... İletişim o kadar bozuktu.

Osmanlı bu hataları yaparken, Balkan halkları arasında sürdürülen ittifak girişimleri kendileri açısından olumlu sonuç vermeye başlamıştı. 13 Mart 1912'de Bulgaristan ve Sırbistan arasında "Dostluk ve İttifak Antlaşması" imzalandı. Yunanistan ile Bulgaristan'ın görüşmeleri de sonuç verdi ve 29 Mayıs 1912'de bir ittifak antlaşması imzalandı. Balkan Devletleri, anlaşmalar sonrasında, ordularını

savaşa hazırlamaya başladılar. Orduların hazırlanmasında gerekli görülen silah ve malzeme büyük ölçüde Rusya'dan sağlanıyordu. Bulgaristan ile Karadağ arasında Ağustos 1912'de sözlü bir ittifak yapıldı. Sırbistan ile Karadağ arasında da, 27 Eylül 1912'de yapılan ittifak ile Osmanlı'nın karşısındaki "Balkan İttifakı" tamamlandı. Bu ittifaktan bir ay kadar sonra da Balkanların en küçük devleti Karadağ'ın Osmanlı'ya savaş ilan etmesi ile Balkan Savaşları resmen başladı.

Rusya kendi himayesi altında bir Balkan birliği kurmak ve onun üzerinde söz sahibi olmak istiyordu. Çünkü Bosna-Hersek'in 1908'de Avusturya- Macaristan Devletine bağlanması hem Sırp'ları hem de Rusya'yı telaşlandırmıştı.

Bunun dışında bu dönemde Balkan Devletleri arasındaki en önemli anlaşmazlık konusu Makedonya meselesiydi. Daha Doğrusu Osmanlı'nın Makedonya topraklarının paylaşılması meselesiydi. Rusya, önce Makedonya meselesini ele aldı. Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan arasında Makedonya konusunda bir anlaşma sağladı. Anlaşmaya göre, Makedonya paylaşılacak ve Rusya'nın hakemliğinde her devlet kendisine yakın olan bölümü alacaktı.

Bunun üzerine dört Balkan Devleti, Osmanlı Devletine karşı uygulayacakları savaş ve toprak bölüşümü konularında da anlaşıldılar.

Osmanlı Devleti Balkan İttifakı'nın ortaya çıkması ve bu devletlerin seferberlik ilan ettiklerinin ortaya çıkması üzerine durumun vahametini anladı ve o da 1 Ekim 1912'de seferberlik ilan etti. Ancak terhis edilen birliklerin oluşturduğu boşluk, ordudaki savaş beklememe rahatlığı, eğitim ve askeri malzeme eksiklikleri gibi bir dizi olumsuzluk ortada duruyordu. Halkın bundan haberi yoktu. Ekim ayının ilk günlerinde Balkan İttifakı'nın Osmanlı'ya nota vermesi, bunun duyulması halkın savaş taraftarı bir tutuma girmesine neden oldu. Balkanlardaki gelişmelerden ve ordunun durumundan haberi olmayan halk İstanbul'da mitingler düzenlemekte, Balkan ve Avrupa ülkeleri elçiliklerini protesto edip taşıyarak durumu iyice zora sokmaktaydı. 2 ve 7 Ekim 1912'de İstanbul'da Darül Fünun (Üniversite) öğrencileri; 4 Ekim'de öğlenden önce Hürriyet ve İtilaf Partisi, öğlenden sonra ise İttihat ve Terakki Partisi yanlıları Sultanahmet Meydanı'nda savaş lehine mitingler düzenlediler.

Dönemin Sabah, Tanin, İkdam gibi gazeteleri de halkı tahrik edici " Muharebe başladı, evvela Karadağ !", "Yaşasın Harp !" gibi başlıklarla çıkıyordu.

Bu gelişmeler üzerine Batılı büyük devletler kendi çabalarını gizlemek ve Osmanlı'nın savaşı kazanabileceğini de dikkate alarak savaş öncesi bir bildiri yayınladılar. Büyük devletler adına Rusya ve Avusturya'nın yaptığı açıklamaya göre Balkanlar'da bir savaş olsa bile, savaş sonunda asla bir sınır değişikliği kabul edilemeyecek, statüko eskisi gibi sürecekti. Bu açıklamadan sonra da savaş resmen başladı. Avrupalılardan hep gördüğümüz "Türlere verilen sözler tutulmaz." anlayışı Balkan Savaşında da geçerli olacak ve bu sözler de tutulmayacaktı. 8 Ekim

Avrupalılardan hep gördüğümüz “Türlere verilen sözler tutulmaz.” anlayışı Balkan Savaşında da geçerli olacak ve bu sözler de tutulmayacaktı.

1912 günü Karadağ maslahatgüzarı, Hariciye Nazırı Noradukyan’a savaş ilanı notasını verdi. 17 Ekim’de Bulgaristan ve Sırbistan, 19 Ekim 1912’de ise Yunanistan savaş ilan ettiler.

Savaş başladığında yaklaşık olarak, Bulgaristan’ın 350 bin, Yunanistan’ın 110 bin, Sırpaların 230 bin, Karadağlıların ise sadece 35 bin kişilik bir askeri kuvveti vardı. Balkan birlikleri Alman Krupp silahlarıyla donatılmıştı ve keşif amaçlı da olsa uçakları vardı. Ayrıca Yunanistan’ın bir de donanma gücü vardı.

Osmanlı Ordusu’nun başkomutanı Sultan Mehmet Reşad idi. Fakat onun adına başkomutan vekili olarak Nazım Paşa vardı. Osmanlı Devleti ordusunu Balkanlarda 2 şekilde konuşlandırmıştı. Trakya’da Doğu Ordusu ve Balkanlar’da Batı Ordusu.

Trakya’da bulunan Doğu Ordusu Abdullah Paşa komutasında 4 kolorduya sahipti. Kolordular Edirne-Kırklareli hattında bulunuyordu. Edirne ve civarı ise Mehmet Şükrü Paşa tarafından korunuyordu.

Balkanlarda bulunan Batı Ordusu Ali Rıza Paşa komutasındaydı. Bu cephenin İştîp-Üsküp, Alasonya, Yanya ve İşkodra bölgelerinde görev yapan paşaları ise Tahsin Paşa, Esat Paşa ve Hasan Rıza Paşa idi.

Osmanlı Ordusunun Birinci ve İkinci Orduları Rumeli’deydi. Bunlardan Birinci Ordu, Edirne’den İstanbul’a kadar olan bölgedeydi ve Bulgaristan’a karşı görevlendirilmişti. Bu ordunun dört kolordusu vardı, bunlar İstanbul, Tekirdağ, Kırklareli ve Edirne’deydi. Bu ordunun 220 bin mevcudu ve 454 topu vardı.

Makedonya’da bulunan İkinci Ordu (Batı Ordusu) ise, daha güçlü sayılıyordu. Bu ordunun 340 bin askeri ve 500 topu vardı.

Ayrıca Balkan Devletlerinin kilise konusunda da anlaşmazlıkları vardı. Bulgar Kilisesinin açılması sonucu eskiden Yunan Kilisesine bağlı ve ait olan bina, okul ve malların paylaşımı konusunda anlaşmazlık çıkmıştı. İttihat ve Terakki Hükûmeti araya girerek 1911 yılında, savaşın hemen öncesinde, “Kiliseler Kanunu” nu çıkardı ve bir şekilde kilise anlaşmazlığını giderdi.

Savaş sırasında Bulgaristan’ın amacı Makedonya’yı ve Edirne’yi almak, Sırbistan Makedonya’yı almak ve Karadağ ile birleşmek, Yunanistan’ın amacı ise, Makedonya ve Girit’i almaktı. Bu amaçların gerçekleştirilmesi, ancak Rumeli topraklarını savunan Osmanlı Kuvvetlerinin ortadan kaldırılmasıyla mümkün olabilirdi.

Doğu Ordusu, daha önce İstanbul ile Bulgaristan arasında Trakya'nın savunmasıyla görevliydi ve dört kolordu ile Filibe'deki Mürettep kolordudan oluşuyordu. Doğu harekât alanında Osmanlı Devletinin tarihi başkentlerinden Edirne Müstahkem Mevkii, Şükrü Paşa emir ve komutasındaydı. Güneyde Yunanistan'a karşı, en büyük illerden biri olan Selanik'i Hasan Tahsin Paşa komutasında bir kolordu savunacaktı. Bu kolordu Selanik'te konuşlandırılmıştı.

Balkan Savaşı biri Doğu Trakya diğeri Makedonya olmak üzere başlıca iki alanda yapılmıştır.

Doğu Trakya Harekatı: Doğu Trakya muharebeleri, Türk Doğu Ordusu ile Bulgar kuvvetleri arasında cereyan etti. Bulgar kuvvetlerine Bulgar Başkomutanı General Sava Savov komuta ediyordu. Türk Doğu Ordusu başlangıçta Nazım Paşa'nın emriyle kendinden üç kat üstün Bulgar kuvvetlerine taarruza geçti, ancak muharebe gücü oransızlığı nedeniyle bu taarruz başarılı olmadı. Bundan sonra muharebe gücü üstün Bulgar ordusu, karşı taarruza geçerek, önce Filibe'deki Türk Mürettep kolordusu üzerinde üstünlük sağladı ve bu kolorduyu Mestanlı'nın güneyine attı. Mürettep kolordu etkisiz hâle geldikten sonra, ağırlık merkezi Süloğlu-Hasköy istikametinde olan Doğu Ordusuna yöneldi. Kuvvetlerdeki bire üç oransızlık ve komuta heyetinin aczinden ötürü, Kırklareli-Edirne cephesindeki Türk kuvvetleri çözüldü. Edirne'nin kuzeydoğusunda Süloğlu dolaylarındaki muharebeler bozguna dönüştü. Böylece Edirne- Kırklareli-Yıldız Dağı cephesi çöktü ve Kırklareli Bulgarların eline geçti. Edirne-Kırklareli Cephesinin çökmesinden sonra Türk Kuvvetleri geride Lüleburgaz-Vize hattına çekildi.

Batıda Kırklareli'nin elden çıkmasına rağmen Edirne müstahkem mevkii Bulgar kuşatmasına karşı direnişini sürdürdü. Yetenekli bir komutan olan Şükrü Paşa, üst makamdan en az bir ay zaman kazanma direktifi almış ve savunmasını buna göre düzenlemişti.

Türk Kuvvetleri, Lüleburgaz-Karaağaç-Vize hattında tutunmaya çalıştı. Lüleburgaz'a Bulgar taarruzu 28 Ekimde başladı ve buradaki muharebeler de düşman baskısı altında gerçekleşti.

Çatalca mevzii, İstanbul'un savunması amacıyla barış zamanında hazırlanmıştı. Türk Ordusu Terkos Gölü ile Marmara Denizi arasında savunmaya imkân veren bu mevzide, savunma yapacaktı. Çatalca'ya çekildi. Çatalca mevzine taarruz eden Bulgarlara karşı 15-19 Kasım 1912'de cereyan eden muharebelerde, Bulgar kuvvetlerinin taarruz gücü kırıldı. Buna rağmen, Türklerin elindeki Trakya'nın Çatalca batısındaki kısmı düşmanın eline düştü.

Mustafa Kemal Atatürk'e Sofya askeri ataşeliği sırasında Bulgar askeri yetkilileri, Bulgaristan'a Osmanlı ordusundaki generallerin savaş planlarını önceden verdiğini

söyleyeceklerdi. Bulgarların kısa süredeki başarılarında bu konu da gözden uzak tutulmamalıdır.

Bu sırada Trablusgarp'ta bulunan Mustafa Kemal bu haberleri alır almaz Mısır, Trieste, Romanya üzerinden İstanbul' a geldi, ama o gelinceye kadar bütün Rumeli kaybedilmiş, Selanik düşmüş, Bulgarlar Çatalca savunma hattına kadar ilerlemişlerdi. Osmanlı genelkurmayı İstanbul'u tehdit eden Bulgar birliğini durdurmak için Bolayır Yarımadasında kuvvet toplamayı, bu kuvvetle Bulgar hattının gerisine saldırmayı, bu saldırıyı Şarköy'de yapılacak bir çıkarma ile desteklemeyi planlamıştı. Mustafa Kemal, 25 Kasım 1912'de, Bolayır'da kurulan kolordunun harekât şube müdürlüğüne atandı. Fakat bu plan başarıya ulaşamadı, çünkü Şarköy'de çıkarma yapacak kolordu zamanında yetişememiş ve araç yokluğu yüzünden karaya çok az asker çıkarılabiliyordu. Daha sonra kolordu kurmay başkanlığına atandı.

Bolayır'daki kolordu Edirne'nin geri alınması hareketine katıldı. 22 Temmuz 1913 tarihinde Edirne'ye ilk giren kuvvetler bu kolordunun atlı birlikleriydi. Bunların arasında hem Enver Bey hem de Mustafa Kemal (Atatürk) vardı. Mustafa Kemal (Atatürk) daha sonra 27 Ekim 1913'te, Sofya askeri ataşeliğine gönderildi.

Bulgar kuvvetleri, Edirne-Kırklareli Muharebelerini kazandıktan sonra, asıl kuvvetleriyle Edirne-Lüleburgaz-İstanbul istikametinde ilerlerken, tali kuvvetleriyle de güneye, Gelibolu Yarımadasına yöneldiler. Bu durum Boğazların güvenliğini tehdit ediyordu. Bulgar Kuvvetlerinin Gelibolu Yarımadasındaki bu ilerleyişi Bolayır Türk kolordusunun bulunduğu savunma mevzilerinde durdurulabildi.

Batı Ordusu Harekâtı (Makedonya Cephesi): Batı Ordusunun mücadeleleri ise Makedonya ve Arnavutluk toprakları üzerinde gerçekleşti. Doğu Cephesinde Türklere karşı savaşan sadece Bulgar kuvvetleriydi. Batı Cephesinde ise bütün müttefik Balkan kuvvetleri Türklere karşı savaştilar.

Karadağ'ın savaş ilanından sonra, diğer Balkan müttefikleri 13 Ekimde Osmanlı Devletine verdikleri bir notayla, Rumeli'nin mevcut unsurlara göre özerk idarelere ayrılmasını istediler. Osmanlı Hükümeti bu notaya cevap bile vermedi. Bunun üzerinde Sırp ve Bulgarlar 17 Ekimden itibaren sınır boylarında saldırı hareketlerine başladılar. Osmanlı Devleti bu olaylar üzerine Sırp ve Bulgarlara savaş ilan etti. Bunu takiben Yunanistan da benzer bir nota verdikten sonra, diğer Balkan devletleri safında yerini aldı. Böylece Batı Ordusu çevresinde bütün Balkan Devletleri kuvvetlerinden oluşan bir düşman cephesi oluşmuştu.

Batı ordusu cephesindeki muharebe harekâtı, 23-24 Ekimde Sırp kuvvetlerinin taarruzuyla başladı. Türk kuvvetleri Kosova Muharebesinde yenildi ve dağıldı. Priştine, Lab ve Kosova Sırpların eline geçti.

Güney bölgesindeki Yunan Ordusu ilerleyerek Serfiçe'yi ele geçirdi. Yunan Ordusu Komutanlığı, Bulgarların Serez, Sırpların da Manastır doğrultusunda ilerlediklerini haber alınca Bulgarların, kendilerinden önce Selanik'e girmelerinden endişe duydu. Yunan Başkomutanlığı telaşlanarak ordusuna derhal Selanik'i almasını emretti. Yunan Komutanlığı acele ediyordu, çünkü 6 Kasım 1912'de Bulgarlar Serez'i almış ve Selanik'e doğru ileri harekate geçmişti. Bunu öğrenen Yunanlılar kendi açılarından acele etmekte haklıydı. Zaten her taraftan kuşatılmış, yenilgiyi ve teslim olmayı kabul etmiş olan Türk Ordusu Komutanı'nın bütün şartları kabul edeceği de belli olmuştu, bundan dolayı Bulgar

Selanik'i kurşun atmadan Yunanistan'a teslim eden Tahsin Paşa çocukluğunda Rum okulunda okumuştur. Arnavut asıllıydı. Cesaret gösteremedi. Teslim olmayı seçti.

ve Sırp kuvvetlerinden önce Makedonya'nın başkenti Selanik'e sahip olmak için Yunanlıların acele taarruz etmeleri gerekiyordu. Yunan ilerleyişi karşısında ordu komutanı Tahsin Paşa telaşlandı ve 7 Kasım 1912'de Kolordu'dan tümenlere bir emir gönderdi. Yayınlanan gizli emirde "Balkanlarda yaşanan Bulgar ve Yunan askeri ilerleyişi nedeniyle Yunan karargâhına temsilciler gönderildiği, bunların mütareke müzakerelerine başlamak üzere oldukları, bundan dolayı, Yunanlılar muharebeye sebebiyet vermedikçe Türk birliklerince de ateş açılmaması" isteniyordu. Sonunda Yunanlar Selanik'i 10 maddelik bir protokolle teslim adılar. Daha doğrusu Kolordu komutanı Tahsin Paşa Selanik'i savaştan teslim etti. Sırpların, Bulgarların ve Yunanların şehre taarruzları başlamadan Selanik şehri, 9 Kasım 1912'de teslim oldu. Bu durum kısmen şehirde yaşayan kozmopolit halkın teslim olma istekleri, kısmen de Kolordu Kumandanı Hasan Tahsin Paşa'nın gafleti neticesinde gerçekleşmiştir. Selanik'i kurşun atmadan Yunanistan'a teslim eden Tahsin Paşa çocukluğunda Rum okulunda okumuştur. Arnavut asıllıydı. Cesaret gösteremedi. Teslim olmayı seçti. Askeri mahkeme savaş sonunda onu ölüme mahkûm etmiş, o da yurda dönmemiş İsviçre'de ölmüştür. Oğlu Kenan Mesare Yunanistan'da kaldı. Orada yaşadı ve öldü. Oğlunun adı bugün Yunanistan'da bir caddeye verilmiştir. Yunanlıların önemli bir ressamıdır. Ağırlıklı olarak Balkan Harbini tasvir eden tablolar çizmiştir.

Bulgarlar da Selanik için ayrı bir protokol yapmak ve Selanik'e girmek istemişlerdi. Hasan Tahsin Paşa buna yanaşmadı. Hem Yunanlara verdiği sözden dolayı, hem de Bulgarların Türklere diğer yerlerde yaptıkları gibi zulüm yapacaklarından çekindiği için buna yanaşmamıştı. Gerçekten de, Bulgarlar Balkan Harbinde çok zalim davranmışlardır. Türklere en çok zulmü onlardan görmüştür.

Kolordunun teslim olması üzerine herkesin morali bozulmuş, Selanik'teki Müslüman ve Musevi sakinlerinin cesareti de kırılmıştı. Selanik Osmanlının önemli bir kültür merkeziydi. Hem liman hem demiryolu istasyonuydu. Önem itibarıyla İstanbul'dan hemen sonra gelirdi.

Görüşmelerde Selanik'teki Türk kuvvetlerinin teslim olması kabul ediliyor, yalnız, kendi komutanlarının emrinde, Karaburun'da yerleşmelerine izin verilmesi isteniyordu. Yunan Ordu Komutanlığınca bu teklif reddedildi. Onlara göre, Türk Ordusu mensuplarına savaş esiri muamelesi yapılacak, ancak subayların kılıçlarını taşımalarına müsaade edilecekti. Ayrıca masrafı Osmanlı Devleti'ne ait olmak üzere, askerler, Yunan gemileriyle Anadolu kıyılarına nakledilebilecekti.

Kolordunun teslim olması üzerine herkesin morali bozulmuş, Selanik'teki Müslüman ve Musevi sakinlerinin cesareti de kırılmıştı. Selanik Osmanlının önemli bir kültür merkeziydi. Hem liman hem demiryolu istasyonuydu. Önem itibarıyla İstanbul'dan hemen sonra gelirdi. Şehirde Yahudi, Müslüman Hristiyan, bir arada yaşamaktaydı. Şehrin Yunanların eline geçmesinden bir yıl sonra Selanik şehir nüfusunun yüzde 55 i Rum olmuştur. Ve Selanik 10 Ağustos 1913'te imzalanan Bükreş Antlaşması ile resmen Yunanistan'a bırakıldı.

Sırp kuvvetleri muharebeleri sürdürerek Yenipazar'a girdiler. Bundan sonra da veliaht prens Aleksandr'ın komutasında, Karadağlılarla birleşmek üzere ileri harekâta devam ettiler. 23-24 Ekim 1912'de cereyan eden Komanova Muharebesini Sırplar kazandı. Bu muharebede Batı Ordusunun asıl unsurunu oluşturan Zeki Paşanın komutasındaki Vardar bölümü kayıplar verdikten sonra Manastıra çekildi. Bundan sonraki muharebeler de Sırpların lehine gelişmeye başladı ve Sırp ordusu bir yandan Bulgarlarla bir yandan Karadağlılarla birleşti. Müşterek kuvvetler 24 Ekimden itibaren iki kolla Makedonya'nın işgalini sürdürdüler.

25 Ekimde İştıp, 27 Ekimde Üsküp Sırp kuvvetlerine teslim oldu.

1913 yılı başlangıcında, Osmanlı Devletinin orduları cephelede yenilmiş olmasına rağmen Edirne, Yanya ve İşkodra kaleleri direnişini sürdürüyordu. Balkan Devletleri bu kaleler ve bazı adalar dâhil olmak üzere Rumeli'nin kendilerine terk edilmesini talep ettiler. Osmanlı Devleti Makedonyanın bir Hristiyan ve Arnavutluğun da bir Osmanlı Şehzadesi idaresinde özerkliğini kabul edip, diğer istekleri reddetti.

1913 yılı başında, Çatalca'da Bulgar taarruzu tekrar başladı. Ayrıca Edirne'ye de Bulgarlar tarafından topçu bombardmanı devam ediyor, ama Edirne ısrarla direniyordu.

4 Şubat 1913'te Çatalca Muharebelerinin ikinci safhası başladı. Bulgarlar ileri mevzilerde bazı başarılar elde etmelerine rağmen, Türk kuvvetleri mevzilerini elde tuttular ve on üç gün süren mücadele sonunda Bulgar kuvvetlerini püskürttüler. Bu başarı İstanbul'un güvenliğini sağladı.

22 Ekim 1912'den beri düşman kuşatmasına başarıyla karşı koyan Edirne'yi müttefikler iki Sırp Tümeni ve bir kısım Sırp ağır topçusuyla takviye etti. Bulgar kuşatması uzadıkça, kolera, tifo gibi hastalıklar hızla yayılıyor, İstanbul'dan da yardım bir türlü ulaşmıyordu. Yokluk Edirne'de had safaya ulaşmıştı. Mehmed Şükrü Paşa, bu savunması ile düşman kuvvetlerinin komutanlarını bile hayran bırakmıştı. Edirne savunması Avrupa basınında gıpta ile anlatılıyor ve Şükrü Paşa'dan saygıyla bahsediliyordu. Edirne'yi savunan Erzurumlu Şükrü Paşa savunma hattını ölüncüye kadar bırakmayacağını açıklayan vasiyetini Edirne tabyalarında işte o günlerde kaleme almıştı. Diyordu ki:

“Düşman savunduğumuz hatları geçtikten sonra ölürsem, kendimi şehit kabul etmiyorum. Beni mezara koymayın, etimi kuşlar ve itler çeke çeke yesinler. Fakat, savunma hattımız bozulmadan şehit olursam, kefenim, lifim ve sabunum çantamdadır. Beni bu yere gömeceksiniz ve gelecek nesiller üzerime bir abide dikecekler.”

24 Mart 1913'de Edirne tahkimatının doğu ve güney bölümü düştükten sonra Müstahkem Mevki Komutanı Şükrü Paşa, artık direnme imkânı kalmadığını anlayarak düşmana teslim olma önerisinde bulunmak zorunda kaldı. Kendisinden bir ay direnmesi istenen Şükrü Paşa 155 gün mukavemetten sonra teslim oldu.

1913 yılında Makedonya ve Arnavutluk: 1912 yılı harekâtında Kosova ve Komanova Muharebelerini kaybeden Batı Ordusu, Vardar Ordusunun muharebeden arta kalan kuvvetleriyle Manastıra doğru çekildi. Bu çekiliş üzerine Sırp ordusu duruma hâkim olarak Bulgar ve Karadağ kuvvetleriyle birleşti ve ilerlemeye devam etti.

Batı Cephesinde Yanya ve İşkodra müstahkem mevkiileri Yunan ve Karadağ kuvvetlerine karşı dayanıyordu. Muharebeler Arnavutluk topraklarına intikal etmişti. Bu sırada Londra'da barış görüşmeleri sürüyordu.

Sırp ve Karadağ ortak kuvvetleri 1912 sonbahar aylarında, 18 Kasım 1912'de, Leş (Alessio), Resne kasabalarını, 2 Kasım'da Debre, Draç ve Ohri'yi ele geçirdiler. 29 Kasım 1912'de Arnavutluk bağımsızlığını ilan etti.

Güneyde Yunan Cephesinde, Yanya Kalesi dört aylık direnişten sonra 6 Mart'ta düştü. Bundan sonrada Yunan kuvvetleri 17 Martta Ergene sancak merkezine

girdiler. 25 Martta Arnavutluk'a daha önce sığınmış olan Cavid Paşa, bir tümenlik kuvvetiyle Sırp ordusuna teslim oldu. Bu olaylardan sonra Rumeli'deki Türk varlığının tek direniş noktası Hasan Rıza Paşa'nın savunduğu İşkodra Kalesi kaldı. Hasan Rıza Paşa öldürüldü ve Esat Paşa (Toptani) onun yerine geçti. Esat Toptani Paşa da İşkodra'yı Karadağlılara teslim etti. Ancak Karadağlılar, daha sonra dış etkilerle, İşkodra'yı boşaltmak zorunda kaldı.

Balkan Savaşına ait askeri harekât, Arnavutluk olaylarıyla biterken, bu harekâtın Osmanlı Devleti için deniz kısmı da sadece Karadeniz'de sürdürülebildi. Balkan harekâtında, Ege'de sadece Yunan donanması etkinlik gösterebildi. Osmanlı donanmasının etkinlik alanı Karadeniz'di. Donanma ancak Bulgar şehri Varna ve çevresini bombardıman edebildi.

Ege Denizinde Yunan donanması üstünlüğünü korumaktaydı. Yunan deniz kuvvetleri 21 Ekimde Bozcaada, Limni, 17 Kasımda Karyot, 20 Aralıkta Midilli ile 24 Aralıkta Sakız Adalarını işgal etti. Denizdeki bu olaylar, Osmanlı Devletinin "Cezayir" vilayetinin elden çıkması demektir.

Türk donanmasının Ege'deki başlıca hareketi, Çanakkale Boğazını abluka eden Yunan donanmasına karşı, varlığını kanıtlayan 17 Aralık'taki çıkış hareketi oldu. Boğaz önündeki deniz hareketinde Yunanlıların ünlü Averof zırhlısı büyük hasara uğratıldı.

Osmanlı Devleti, Birinci Balkan Savaşı sırasında, Bulgar kuvvetlerine karşı verdiği muharebelerde başarılı olamamış ve İstanbul'un yakın savunma hattı Çatalca'ya kadar çekilmişti.

Osmanlı Devleti İstanbul üzerindeki Bulgar tehdidini kaldırmak ve mümkün olursa, kaybettiği toprakları geri almak amacıyla, bazı askeri girişimlere de başvurdu. Bunlardan biride Şarköy çıkarmasıdır. Şarköy, Gelibolu ile Tekirdağ arasında Marmara kıyılarında bir Trakya kasabasıdır. Bu kıyılara çıkarılacak ciddi bir kuvvet kuzeye ilerlediği takdirde, Çatalca, Tekirdağ ve Gelibolu'daki Bulgar kuvvetlerini geriden tehdit edebilir, ulaştırma ve ikmal yollarını kesebilirdi. Bundan başka bir çıkarma harekâtı, Gelibolu Yarımadası üzerindeki düşman baskısını da hafifletebilirdi. Şarköy çıkarma planı, Gelibolu Kolordusu ile zamanca iyi koordine edilemediğinden başarısız olmuş ve sonuca ulaştırılamamıştır.

Balkan harekâtının birinci safhasında, Bulgar kuvvetlerinin Çatalca mevzilerinde durdurulduğunda, Osmanlı Devleti, Avrupa Devletlerinin aracılığı ile mütareke istediğinde bulunmuştu. 3 Aralık 1912'de, Yunanistan hariç, mütareke imzalanmıştı. Bunu Londra Konferansı izledi. Bu konferansta Balkan Devletleri bütün Balkanlara sahip olmak istediler. Osmanlı Devleti, sadece Midye-Enez hattından geçen bir sınıra razı olduğundan anlaşma olmadı.

Birinci Balkan Savaşının sonlarında Müttefik Balkan Devletleri arasında toprak paylaşımı konusunda şiddetli anlaşmazlıklar ortaya çıktı. Anlaşmazlık Makedonya konusundaydı. Aralarındaki ittifak anlaşması gereği, Makedonya'nın büyük kısmı Bulgaristan'a ait olacağı halde, Sırbistan ve Yunanistan sonradan buna razı olmayınca, aralarında muharebeler başladı. Bu sırada daha önce sahnede olmayan Romanya da işe karıştı. Romanya, Bulgaristan'ın aşırı büyümesinden endişe ediyordu. Romanya 10 Temmuz 1913'te Bulgaristan'a savaş ilan etti.

Balkan Devletleri arasındaki bu anlaşmazlık durumunda Türk Ordusuna fırsat doğmuştu. Bu sırada Bulgaristan dört devletle düşman durumuna gelmişti. 29 Haziran 1913'te Balkan Devletleri arasında İkinci Balkan Savaşı başladı. Bulgar ordusu Sırp ve Yunan ordularına yenildi. Romanya bunu fırsat bilerek Bulgaristan'ın Silistre ve Plevne bölgelerini işgal etti.

Osmanlı Devleti de, büyük devletlerin karşı çıkmalarına rağmen 22 Temmuzda Kırklareli ve Edirne'yi geri aldı. Edirne, kurtuluşuna kadar 3 ay 26 gün Bulgar işgalinde kalmış ve çok sıkıntı çekmişti.

Osmanlı Devleti 1913 yılında yaptığı anlaşmalarla Balkan Savaşını bitirdi. I. Balkan Harbi 8 Ekim 1912'de başlamış, 30 Mayıs 1913'te sona ermiştir. Bu mağlubiyetle Osmanlı Devleti Edirne'nin batısında bulunan bütün Rumeli topraklarını kaybetti.

Balkan Harbi sırasında Osmanlı kuvvetlerinin en zayıf cephesi Yunan Cephesi oldu.

Osmanlı Devleti'nin kötü durumundan yararlanan bir devlet de Arnavutluk olmuştur. Zaten öteden beri isyan halinde bulunan Arnavutluk, 26 Kasım 1912'de bağımsızlığını ilan etti. Yunanlılar bir yandan Selanik'i ele geçirirken öte yandan Ege Adaları'ndan Bozcaada, Limni, Semendirek ve Taşoz adalarını işgal ettiler.

Böylece 550 yıl süren bir hâkimiyetten sonra, bütün Rumeli terk edildi ve milyonlarca Türk, Anadolu'ya geri dönmek için göç yollarına düştü. Balkan Devletlerinin bağımsızlık hareketleri ve isyanları sırasında da çeşitli çileler çekerek zulümlere uğrayan Balkan Türklerinin bu göçü, ara ara günümüze kadar sürmüştür.

Savaştan galip çıkan Balkan Devletleri hem toprak hem de nüfus bakımından kazançlı çıktılar. Bulgaristan 25.257 km² toprak, Yunanistan 55.919 km² toprak, Sırbistan 41.873 km² toprak, Karadağ 5.590 km² toprak kazanmıştır. Osmanlı devleti

**I. Balkan Harbi
8 Ekim 1912'de
başlamış, 30
Mayıs 1913'te
sona ermiştir.
Bu mağlubiyetle
Osmanlı Devleti
Edirne'nin batı-
sında bulunan
bütün Rumeli
topraklarını
kaybetti.**

ise yaklaşık 550 yıllık Balkan topraklarını 40 günde kaybetmiş, 75 bin askerimiz Yunanistan'a, 20 bini Bulgaristan'a, 8 bini Arnavutlar'a esir düşmüştü. Asker sivil toplam kaybımız 632 bin civarındaydı.

Balkan Harbinin üzerinden 100 yıl geçti. Bu yüz yıl içinde çok sayıda göç yaşandı. Türkiye'ye gelenler oldu, gelemeyenler oldu. Bugün hâlâ orada yaklaşık 2 milyon Türk var. Kültür ortaklığımız olan Müslüman kardeşlerimiz ise yaklaşık 10 milyon. Bugün hâlâ Balkanlarda "Elhamdülillah Türkem" deniyor. Hâlâ "Türklüğün 33 farzı" deniyor. Hâlâ "Yalan söylüyorsam Türk olmayayım" deniyor. Balkanlar bizden bir parçadır. Dün de öyleydi. Bugün de öyledir. Türkiye'nin güvenlik sınırları Balkanlardan başlar. Bunu hiçbir zaman unutmamalı ve Balkan Harbini hep hatırlamalıyız.

Kaynaklar

- AKŞİN, Sina (1987), Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, İstanbul.
- AKŞİN, Sina (1970), 31 Mart Olayı Ankara
- ANDONYAN, Aram (1999), Balkan Savaşı, İstanbul: Aras Yayınları.
- BARDAKÇI, İlhan, Bir İmparatorluğun Yağması. Milliyet, Tarihsiz
- BÜYÜKTUĞRUL, Aziz (1965), Balkan Harbi Tarihi, Osmanlı Deniz Harekatı, İstanbul.
- CEVAT, Ali (1985), II. Meşrutiyet'in İlanı ve 31 Mart Hadisesi (Yayına Hazırlayan. F.Reşit UNAT) Ankara: T.T.K.
- ÇAKMAK, Fevzi (1927), Garbı Rumeli'nin Sureti Ziya-ı ve Balkan Harbinde Garp Cephesi Hakkında Konferanslar, İstanbul: Erkan-ı Harbiye Mektebi Matbaası.
- DANIŞMEND İsmail Hami (1972), İzahlı Osmanlı Tarihi Kronoloji, İstanbul.
- KARAL, Enver Ziya (1956), Osmanlı Tarihi, c. VII, Ankara.
- KARPAT, Kemal H., Osmanlı Nüfusu(1830-1914), Demografik ve Sosyal Özellikleri, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2003.
- KURTCEPHE, İsmail, Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916), Ankara: TTK Yayınları, 1995.
- PALA, Ayhan (1943), XV. Ve XVI. Yüzyıllarda Selanik Şehri (basılmamış Doktora Tezi
- TÜRKGELDİ, Ali Fuat, Görüp İşittiklerim, Ankara.
- UÇAROL, Rıfat, Siyasi Tarih, İstanbul, 1985.
- ÜLMAN, Haluk (1973), I. Dünya Savaşına Giden Yol ve Savaş, Ankara: A.Ü. S.B.F. Yayını no: 355
- ÖZTUNA, Yılmaz (1967), Türkiye Tarihi C.12 İstanbul: Hayat,
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi: II C. Ankara: Gnkur. Basımevi 1993.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi 1912-1913. 3 C. Garp Ordusu, Ankara: Gnkur. Basımevi, 1993.
- TURAN, Çağdaş, Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç.
- YAVUZ, Nuri (2008), Birinci Balkan Harbi ve Selanik'in Kaybı, Akademik Bakış, Cilt 1, Sayı: 2, Ankara:

YUNANİSTAN'IN "MAKEDONYA CUMHURİYETİ" İSMİNE KARŞI YÜRÜTTÜĞÜ POLİTİKALARININ ULUSLARARASI HUKUKİ GEREKÇELERİ

PROF. DR. ALAEDDİN YALÇINKAYA*

Giriş

Soğuk Savaş sonrası dönemde Yugoslavya'nın dağılması sürecinde ortaya çıkan devletlerden biri de Makedonya'dır. 8 Eylül 1991'de bağımsızlığını ilan eden Makedonya, Yugoslavya'yı oluşturan altı federal cumhuriyetten büyüklük bakımından dördüncüsüdür. Buna karşın bölgenin en eski devletlerinden biri olup, M.Ö. 356-323 yılları arasında Büyük İskender'in kurduğu, zamanın süper gücünün merkezini oluşturan bir ülkedir. Milattan önceki bu cihanşümul devletin kurucusu İskender'in çoğu kaynaklarda "Makedonyalı" unvanıyla anıldığını da hatırlatalım.

Coğrafi, tarihi, kültürel, etnik ve mezhep gerçeklerinin iç içe geçip, devlet yönetimi ve kamu hizmetinde birçok sorunlara yol açmasına günümüz uluslararası literatüründe zaman zaman "Balkanlaşmak" denmektedir. Balkanlaşma problemleri en ileri düzeyde Sırbistan-Hırvatistan ve Bosna-Hersek arasında yaşanmış olup, Makedonya açısından Balkanlaşma'nın farklı boyutları bulunmaktadır.

Her Balkan ülkesinde olduğu gibi sınır ötesinde kendi ülkesinin ana unsuru olan etnik unsurdan, sınırının içerisinde ise komşu ülke etnik grubundan vatandaş yaşayabilmektedir. Bu durum birçok Balkan ülkesinde olduğu gibi Makedonya'da da birtakım siyasi ve hukuki sorunlara kaynak teşkil etmektedir. Makedonya'nın komşusu Yunanistan'da Makedonya adlı bir bölge bulunmakta olup, bu bölgede

* Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi.

önemli miktarda Makedon kökenli Yunan vatandaşı yaşamaktadır. Bu gerçekten hareketle Yunanistan, Yugoslavya'dan bağımsızlığını ilan eden Makedonya için bu ismi kullanmayı kabul etmemekte, ancak Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti (EYMC; Former Yugoslav Republic of Macedonia, FYROM) ismine razı olmaktadır. BM, 8 Nisan 1993'te ülkeyi EYMC ismiyle üyeliğe kabul ettiği gibi aynı zamanda AB üyesi olan Yunanistan'ın baskısı ile AB ve diğer birçok küresel veya Avrupa örgütleri Makedonya'yı bu isimle tanımak zorunda kalmıştır.

Konunun, Makedonya'nın nüfusu ile Yunanistan'daki Makedonların sayısı, Yugoslavya'dan bağımsızlığını ilan eden Makedonya ile Yunanistan'daki Makedonya bölgesinin yüzölçümü, tarafların iddialarıyla ilgili tarihi gerçekler, çelişen uluslararası hukuk kaynaklarından hangisinin tercih edileceği boyutu bulunmaktadır. Bunun yanında egemen bir devletin isim hakkı, devleti oluşturan vatandaşların (millet) kendi geleceğini belirleme hakkı gibi Uluslararası Hukuk boyutu da söz konusudur. Benzer durum mesela Azerbaycan cumhuriyeti ile bu cumhuriyette yaşayan Azerilerden kat kat fazla Azeri'nin yaşadığı İran sınır bölgesindeki Güney Azerbaycan gibi diğer bazı sınır komşuları arasında söz konusu olabilmektedir. Bununla beraber, Yunanistan'ın baskılarıyla egemen bir devletin çoğunluğu oluşturan etnik topluluğun adını alamaması örneği pek bilinmemektedir. Burada Yunanistan'ın diplomatik başarısı yanında Osmanlı'dan beri "kayırlan", "nazlandıkça şımartılan", son mali krizde su yüzüne çıktığı gibi üretmediği hâlde diğerlerinin ürettiğini tüketmeye alışmış olan Yunanistan gerçeği boyutu bulunmaktadır.

Kısaca "Makedonya'nın isim krizi" olarak adlandırılan sorun, öncelikle bölgenin jeopolitik gerçekleri ışığında tahlil edilmektedir. Tarihi, coğrafi ve etnik gerçekler ile zaman aşımı safhasına ulaşarak yerleşmiş bir ismin, siyasi statü değişikliği ile ortadan kalkıp kalkamayacağı tartışılmaktadır. Yunanistan'ın başta AB olmak üzere uluslararası örgütlerdeki etkinliğini kullanarak bir devletin isim hakkını engellemesinin hukuki boyutuna da temas edilmektedir. Yugoslavya'nın dağılması çerçevesinde gelişen sorunu, tanımlamak üzere Yugoslavya öncesi duruma da kısaca temas edilmektedir. Bir Uluslararası Hukuk ilkesi olan "utipossitedis" bu sorunun çözümüne uygulanmaktadır.

Makedonya'nın Jeopolitik konumu

Makedonya Güneydoğu Avrupa'da, Balkan yarımadasının orta kesiminde, Yunanistan, Bulgaristan, Arnavutluk, Kosova ve Sırbistan arasında yer alan

küçük bir cumhuriyettir. Tarihte Makedonya olarak bilinen bölgenin bir kısmı bugünkü Makedonya Cumhuriyeti (EYMC) topraklarında olup, kısmen de Yunanistan ve Bulgaristan arasında kalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'na ait olan Makedonya, II. Balkan Savaşı sonrasında Ağustos 1913'te imzalanan Bükreş Antlaşması ile kuzey ve orta kesimler Sırbistan'a (bugünkü Makedonya Cumhuriyeti'nin yer aldığı ülke), güney kesimi Yunanistan'a (Selanik şehrinin de yer aldığı Ege Makedonyası), doğu kesiminin ufak bir kısmı ise Bulgaristan'a (Pirin Makedonyası) bırakıldı.

I. ve II. Balkan Savaşlarında olduğu gibi muhtemel III. Balkan Savaşı'nın da Makedonya yüzünden çıkacağı tahmin edilmektedir.

Bağımsızlığını ilan eden Makedonya Cumhuriyeti'ne (EYMC) ait bölge dağlık olup burada daha ziyade karasal iklim hüküm sürmektedir. Ülkenin doğal kaynak veya dikkat çeken tarımsal zenginliği söz konusu değildir. Bununla beraber, diğer komşuları arasındaki geçiş fonksiyonu belirli bir önem katmaktadır. I. ve II. Balkan Savaşlarında olduğu gibi muhtemel III. Balkan Savaşı'nın da Makedonya yüzünden çıkacağı tahmin edilmektedir.

Ülke 25.700 kilometrekare olup, nüfusu ise 2.055.000'dir (2010). Nüfusunun % 64'ünü Makedonlar, % 25'ini Arnavutlar, % 4'ünü Türkler ve kalanını diğerleri oluşturmaktadır. Ekonomik bakımdan da orta hâlli bir ülke olarak satın alma gücü paritesine göre 2011 GSMH rakamı 21.345 milyon dolar civarında olup, fert başına düşen millî gelir ise yine satın alma gücü paritesine göre 10.300 dolardır. Nominal değerlere göre ise bu rakamlar 10.300 milyon dolar ile 5.000 dolar civarındadır. Bütün bu rakamlar Makedonya'nın ekonomik olarak pek fazla bir öneme sahip olmadığını göstermektedir.

Yugoslavya'nın dağılma aşamasında en az sorunlu süreçlerden birisi Makedonya için işlediği hâlde, benzeri pek bilinmeyen isim konusu hâlen Yunanistan ile devam etmektedir.

Yeni Dönemde Uluslararası Hukuk Kuralları ve UtiPossitedis

Uluslararası Hukuk'ta kısaca "önceki hâlin devamı" diyebileceğimiz "utipossitedis" Latince bir kavram olup, savaş sonrası durumla ilgili olarak literatüre girmiştir. "Utipossitedis", "Halef devlet tarafından eski imparatorluğun varlıklarına yönelik egemenlik hakları ve özellikle de toprak talepleriyle ilişkili siyasi-yasal

ilke dir.”¹ Latin Amerika kökenli olan bu ilke, eski İspanyol sömürgelerinde sınırları tanımlamak üzere kullanılmaya başlanmıştır. Savaş sonrasında barış yapılmadığı takdirde işgal edilen bölgelerin mevcut sınırlarıyla elde tutulma hakkı da bu ilkeyle ifade edilmiştir.

UtiPossidetis kavramının 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yeni bir kullanım alanı ortaya çıkmıştır. Bu dönemde özellikle Afrika’da sömürge altındaki ülkeler bağımsızlıklarını kazandıkça yeni sınır sorunları gündeme gelmiştir. Başka bir anlaşma yapılmadığı takdirde sömürge yönetiminin idari sınırlarının bağımsız devletin sınırları olması ilkesi bu kavramla ifade edilmiştir.

Makedonya’nın isim sorununda ise bu kavramı, ifade ettiği ilkeler ve dayandığı mantık çerçevesinde farklı alanda kullanarak problemin çözümüne ışık tutmaktayız. Aşağıda ele alınan Yunanistan ve Makedonya’nın iddialarının temelinde Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti ile Osmanlı İmparatorluğu bulunmaktadır. Yunanistan, sorunla ilgili delillerinde antik çağlara kadar gitmekte ise de burada belirleyici olan yakın dönemin gerçekleri, sözleşmeleri ve uygulamalarıdır. Yakın ve uzak döneme ait kuralların hangisinin uygulanacağı konusunda da yine bir Milletlerarası Hukuk kuralı olarak “LexPosteriorDerogatPrimary” yani “sonraki düzenlemenin önceliği vardır” ilkesi karşımıza çıkmaktadır.² Aynı konuda birbirini nakzeden iki sözleşme, düzenleme, teamül benzeri bir kural bulunup, bunların hangisinin tercih edileceği konusunda mesela genellik-özellik gibi bir belirleyici durum yok ise bu takdirde sonraki düzenleme esas alınır. Bu ilkenin ele aldığımız soruna uygulanmasında ise Makedonya’nın ismi konusunda Makedonlar ve Yunanlıların çelişen iddialarının dayandığı gerçekler ve kuralları bağdaştırmaya çalışmaktayız. Tarih öncesi uygulama ve gerçekler ile 20. yüzyılın başında ve sonundaki uygulamalar çelişen iddialara mesnet teşkil ediyorsa yakın dönemin gerçekleri, kuralları, uzlaşmaları belirleyici olacaktır.

Yukarıda da işaret edildiği gibi daha önce Makedonya bölgesinin hakimi Osmanlı İmparatorluğu iken 1913 II. Balkan Savaşı sonrasında bu bölge Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan arasında paylaşılmıştır. I. ve II. Dünya Savaşlarından sonra bölgenin siyasi haritasında birçok değişiklikler olmuş nihayet Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti kurulmuştur. Bu federasyon bünyesinde federe bir devlet olarak Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti (1944-1991) yer almıştır. Yugoslavya’nın dağılma aşamasında bağımsızlığını kazanan federe devlet Makedonya, UtiPossidetis gereği federasyon dönemindeki sınırlarını bağımsız devlet olarak muhafaza etmiştir. Bunun gibi Makedonya ismini de muhafaza etmesi, bir bakıma UtiPossidetis’in farklı bir çerçevede uygulanması demektir.

1913 Bükreş Sözleşmesi ile Makedonya'nın önemli bir kısmı Yunanistan'a verildiği halde Yunanistan ismini değiştirmemiştir. Makedonya ismi ise bu ülkede bir bölge adı olarak kullanılmamıştır. Yunanistan 1988'de Yugoslavya dağılma aşamasına girdiğinde ülkesinin kuzeyinde bu isme bölge adı olarak resmîyet kazandırmıştır. Eğer Yunanistan yönetimi devlet ismini Makedonya olarak değiştirmiş olsaydı bile birçok uygulamada olduğu gibi Makedonya, mesela "Kuzey Makedonya" benzeri şekilde yine kendi ismini kullanabilirdi. Çünkü aynı ismi zaten daha önce de kullanmaktaydı. Benzer bir şekilde Yunanistan'ın Makedonya bölgesi, Yunanistan'dan bağımsızlığını kazanarak kendi etnik/tarihi ismini kullanmak istediği takdirde muhtemelen Güney Makedonya isminde karar kılınacaktı. 1991'de bağımsızlığını ilan eden Makedonya Cumhuriyeti'nin başta BM olmak üzere Yunanistan'ın müdahil olduğu alanlarda, dağılmış olan eski federasyon Yugoslavya adıyla "Eski Yugoslavya Makedonya Cumhuriyeti" adını taşımak zorunda kalması tuhaf olduğu kadar ters ve haksız bir durumdur.

Yunanistan'ın Makedonya bölgesi, Yunanistan'dan bağımsızlığını kazanarak kendi etnik/tarihi ismini kullanmak istediği takdirde muhtemelen Güney Makedonya isminde karar kılınacaktı.

Makedonya'nın Bağımsızlık İlanı

Yugoslavya'nın dağılması aşamasında öncelikle Sırbistan, Hırvatistan ve Bosna-Hersek arasında sorunlar yaşanmıştır. Hırvat asıllı Tito'nun Sırp çoğunluğa karşı bütün etnik grupları aynı federasyon altında toplayarak yönetme başarısı, bu liderin ömrüyle sınırlı kalmıştır. 1980'de vefat eden Tito'dan sonra büyük Sırbistan hayali ile harekete geçen Sırplar, tarihi ve etnik iddialarla diğer gruplar üzerinde baskı uygulamaya başlamışlardır. Benzer iddialara sahip olan Hırvatlarla Sırplar birçok alanda çatıştığı hâlde Bosna-Hersek'te Boşnaklara karşı adeta birleşmişlerdir. Bosna-Hersek bünyesinde yer alan Sırp ve Hırvat yönetimlerinin statü ve sınırlar konusundaki talepler ve iddialar, Dayton süreci ile sonuçlanan savaş ve katliamlara yol açmıştır.³

Tito sonrası yükselen Sırp milliyetçiliği başta Hırvat olmak üzere diğer milliyetçilikleri de tetiklemede etkili olmuş ve Yugoslav Federal Halk Cumhuriyeti

çatırdamaya başlamıştır.⁴ Makedonya Cumhuriyeti'nin Eylül 1991'de bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte ortaya çıkan yeni Makedonya sorununun temelini, ilginçtir bölgedeki diğer devletler arasında yer alan sınır, statü, anayasal haklar ve özgürlüklerden farklı olarak isim konusu oluşturmuştur.

Yunanistan'ın İddiaları ve Geçici Uzlaşma

Makedonya'nın 1991'de bağımsızlığını ilan etmesi üzerine Yunanistan bu yeni bağımsız kuzey komşusunun ismini, bayrağını ve anayasasını sorun yaptı ve bu devleti tanımayacağını deklare etti. Makedonya ise Yunanistan'ın kendisini tanımamasını ve başta BM olmak üzere uluslararası örgütlere üyeliğini engelleme girişimlerini önemli bir sorun olarak gördü. Bu sorunlara karşılık iki ülkede tarihi imparator "Makedonyalı İskender" in etnik kökeni konusunda karşılıklı restleşmeler yaşandı. Bu tarihi karizmatik lideri her bir ülke kendi etnik grubundan görmekteydi. Tartışma, her iki ülkenin kamuoyunu aşarak sorunu adeta uluslararasılaştırdı.⁵

Yeni komşusunun bağımsızlık ilanından itibaren Eylül 1995'e kadar Yunanistan, güvenliğini tehdit ettiğini iddia ettiği bu komşusunu tanımadığı gibi, bu isimle tanınmaması için diplomatik ataklarda bulunmuş, önemli ölçüde başarılı olmuştur. Bu aşamada Yunanistan, Makedonya'yı diplomatik olduğu gibi ekonomik olarak da izole etmeye çalışmıştır. Diğer bazı eski Yugoslav cumhuriyetlerinin aksine bağımsızlığını savaşız kazanmasına rağmen Makedonya, Yunanistan'ın bu hasmane politikaları yüzünden büyük sıkıntılar yaşadı.⁶

Eylül 1995'te imzalanan geçici uzlaşma ile iki ülke arasındaki bu sorunların öncelikle acil olanları kısmen çözülmüş olup ilişkiler de bir dereceye kadar normalleşmeye başlamıştır. Böylece bağımsızlıktan itibaren dört yıllık Makedon-Yunan anlaşmazlığı bütünüyle ortadan kalkmadığı hâlde, ilişkiler normal seyrinde gelişme yoluna girmiştir. Bu süreçte daha 1992'de Yunanistan Makedonya'nın 1992'de anayasasını, 1995'te ise bayrağını değiştirmiştir. Makedonya ise 1995 uzlaşması ile isim değişikliğini ön koşul olmaktan çıkarmıştır. Bunun sonucu olarak Yunanistan'ın kendisini tanımamasını, uluslararası örgütlere üyelikte vetosunu kaldırmasını ve Selanik ambargosuna son vermesini sağlamıştır. 1995'teki Makedon-Yunan anlaşması, belirttiğimiz gibi iki ülke arasındaki anlaşmazlıkları bütünüyle halletmekten uzak olmakla birlikte, iki komşu Balkan ülkesi arasındaki ilişkilerin normalleşmesini sağlamış, Balkanlardaki genel istikrarsızlığı azaltacak bir güven artırıcı önlem olarak özel bir önem taşımıştır.⁷ Buna karşın başta isim problemi olmak üzere tarihi, bölgesel ve etnik sorunlar derin dondurucuda beklemekte olup zaman zaman servise sunulmaktadır.

Yunanistan, Makedonya'nın önemli bir bölümü kendi egemenlik alanında olan bir bölge adı olarak bir devlete isim olarak verilmesini kabul etmeyeceğini deklare etmiştir. Buna karşın isim konusunda geri adım atmış olmakla birlikte bütünüyle bu iddiasından vazgeçmemiş, belirtildiği üzere "Makedonya Cumhuriyeti" yerine "Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti" isminde bir bakıma geçici orta yolda uzlaşmıştır. Makedonya ile Yunanistan arasındaki bu tartışmalar sürerken, Türkiye daha Ocak 1992'de Makedonya'yı "Makedonya Cumhuriyeti" olarak tanımıştır.⁸

Yunanistan'ın bağımsızlığını yeni ilan eden komşusu Makedonya'ya karşı politikalarının temelinde tarihi ve coğrafi iddialar yanında ülkenin etnik gerçekleri de bulunmaktadır. Özellikle Makedonya sınırında 300.000 (Yunanistan'ın baskılarından dolayı rakam tartışmalı olup 200.000 ile 400.000 arasında iddialar vardır) civarında Makedon etnik kökenli Yunanistan vatandaşının bulunması, uzun vadede Atina'yı bölücü hareketlere karşı endişelendirmektedir. Bundan dolayı Yunan yönetimi bunları Makedon olarak kabul etmez, Slav benzeri isimlerle zikreder. Yunanistan'daki Makedon kökenliler 11.300.000 civarındaki toplam nüfusun yaklaşık yüzde ikisini teşkil ettiği hâlde, tıpkı Batı Trakya Türkleri ile ilgili uygulamalarda olduğu gibi bu konuda da aşırı milliyetçi reflexlerin etkisinde kalmaktadır.

Yunanistan'ın bağımsızlığını yeni ilan eden komşusu Makedonya'ya karşı politikalarının temelinde tarihi ve coğrafi iddialar yanında ülkenin etnik gerçekleri de bulunmaktadır.

Egemenlik Hakları ve Devletlerin İsmi

Devletlerin ismi aynı zamanda devletin egemenlik hakları çerçevesinde değerlendirilmesi gereken bir konudur. Devletin üç temel unsuru olup bunlar ülke, halk ve egemenliktir. Egemenlik kavramının anlamı, ortaya çıktığı 1648 Westfalya Barış'ından günümüze bazı değişikliklere uğradığı hâlde özü aynı kalmıştır. Kısaca içeride en büyük otorite dışarıya karşı bağımsızlığı karşılayan bu kavram, 20. yüzyıl başından itibaren özellikle iletişim ve ulaşımdaki gelişmelerle yeniden anlamlandırılmıştır. Bu gelişmeler ilişkileri yoğunlaştırırken uluslararası örgütlerin sayıları ve etkinlik alanları her geçen gün artmaktadır. Uluslararası örgütlerin yetki ve görevlerindeki genişleme ise devletin egemenlik hakkının yeniden

değerlendirilmesini gündeme getirmiştir. Bu kaygıyla Milletler Cemiyeti Sözleşmesi md.15/8, örgüte üye olmanın devletlerin egemenliğini ortadan kaldırmayacağını vurgulama ihtiyacı duymuştur. Benzer düzenleme BM Şartı'nda da yer aldığı hâlde Güvenlik Konseyi'nin veto yetkisine sahip beş daimi üyelik düzenlemesi, devletlerin egemen eşitliğini tartışmalı hale getirmiştir.⁹

Teorik olarak egemenlik sınırsız kabul edildiği hâlde günümüzde birçok sınırlamalar ortaya çıkmıştır. Doğal olarak bir devletin sınırlarını tayin etmesi onun mutlak egemenlik yetkisi dahilinde değildir. Aksi takdirde diğer egemen devletlerin sınırlarına tecavüz edebilir. Burada egemen eşitlik kavramından hareketle diğer egemen devlet olan komşularla sözleşme yapması gerekmektedir. Bundan dolayı Ermenistan'ın Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesini ülkesinin parçası olarak kabul etmesi, bunu anayasal belgelerde açıkça belirtmesi egemenlik kavramı altında kabul edilemez. Buna karşın Türkiye sınırlarında yer alan Ağrı Dağı'nın Ermenistan devlet armasında yer alması, dostluk, iyi komşuluk, barışçıl ilişkiler açısından kabul edilemez olduğu halde Türkiye bunu sineye çekmiş, Ermenistan 1991'de bağımsızlığını ilan ettiğinde tanımıştır.

Öte yandan günümüzde devletlerin sosyal ve ekonomik haklar, eğitim, sağlık gibi alanlarda egemenlik haklarından kaynaklanan serbestlikleri söz konusu olup, bunlar her devletin "iç meselesi" kabul edilir. Buna karşın insan haklarıyla ilgili birçok sınırlamalar olup, mesela azınlıklara baskı ile ırkçı uygulamalara düzenleme aşamasında dahi müdahale edilmekte, vatandaşlarının asgari insan haklarına saygı göstermeyen devletlere bazen askeri müdahale gerçekleşmektedir.

Ermenistan'ın devlet armasında yaşanan soruna benzer durum, başlangıçta Makedonya bayrağı için söz konusu olmuştur. Makedonya'nın bayrağında yer alan "Vergina Güneşi", Yunanistan'ın ulusal sembollerinden kabul edildiğinden, bunu Makedonya'nın kullanmasına itiraz etmiştir.¹⁰ Belirtmek gerekir ki bu sembol, Ağrı Dağı örneğinin aksine Yunanistan'da bir coğrafi bölge olmayıp, belki Arabistan'dan yayılan İslam'ın sembollerinden kelime-i tevhit veya tekbir benzeri cümlelerin S. Arabistan dışında birçok İslam ülkesinde kullanılması ile karşılaştırılabilir. Bugüne kadar S. Arabistan'ın bu konuda bir itirazı gündeme gelmemiştir.

Bugünkü Makedonya Cumhuriyeti (EYMC), Makedonya ile başlayan ismini ilk defa 1991'de Yugoslavya'nın dağılmasından sonra almadığını belirtmemiz gerekmektedir. Tıpkı Sırbistan, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Slovenya ve Karadağ gibi Makedonya da sahip olduğu siyasi statüye göre farklı uzantıları olsa da asırlardan beri bu ismi kullanmakta idi. İsimleri sayılan Yugoslavya Federasyonu'nun

altı cumhuriyeti 1991 öncesinde aynı isimlerle federe devlet olarak bilinmekteydi. Bu dönemde Makedonya'nın ismi belirtildiği gibi "Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti" idi. Yugoslavya dağıldıktan sonra, Sırbistan ve Karadağ ile ilgili hususi süreçler dışında her federe devlet, federasyona bağlantı ismini kenara bırakarak cumhuriyet adını almıştır. Bağımsızlığını ilan eden Makedonya da yine egemenlik hakkının kullanımı olarak "Makedonya Cumhuriyeti" ismini tercih etmiştir. Yunanistan ise, bu ismin kendi kuzey bölgesine ait bir isim olduğunu, coğrafi bölge isminin devlet ismi olamayacağını, böyle bir ismi kuzey komşusunun devlet adında kullanmasının toprak bütünlüğüne saldırı demek olduğunu ileri sürmüştür. Yukarıda

belirtildiği üzere, bir devletin başka devlete ait toprakları kendi ülkesinden sayması egemenlik hakkı kapsamına girmediği hâlde, Yunanistan Makedonya isminin komşu devlet tarafından kullanılmasını kendi topraklarına göz dikme olarak yorumlamıştır.

Yunanistan'ın, coğrafi bir ismin devlet ismi olamayacağı iddiası uygulamalarla gelişmekte olup dünyada birçok devletin ismi coğrafyadan kaynaklanmaktadır. Kıbrıs bir ada ismi olduğu hâlde (eski imparatorlukların hakimiyetinde iken de böyle idi) bugün devlet ismi olarak kullanılmaktadır. Ürdün nehir ismi olup bugün aynı zamanda devlet ismidir. Nijer nehrinin önemli bir kısmı Nijerya'dan geçtiği hâlde, Nijer diye bir komşu devlet kurulmuştur. Benzer örnekler oldukça fazladır. Yunanistan'ın coğrafi bir bölge adının, daha dar bir alanın devlet ismi olamayacağı görüşü, aksine örneklerle ortaya çıkan "uygulama içtihadı" tarafından bütünüyle çürütülmektedir. Bu yaklaşımda ısrar ederek egemen komşusuna baskı uygulaması ise bağımsızlığı ilan eden Makedonya'nın egemen tercihinine karşı "Makedonyamanyaklığı"¹¹ aşamasına gelen bir hukuk ihlalidir.

Sonuç

Tito'nun 1980'de vefatından sonra Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti adıyla federasyon statüsündeki ülke dağılma sürecine girmiştir. Bu süreçte Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasının da önemli etkisi ol-

Yunanistan'ın coğrafi bir bölge adının, daha dar bir alanın devlet ismi olamayacağı görüşü, aksine örneklerle ortaya çıkan "uygulama içtihadı" tarafından bütünüyle çürütülmektedir.

muştur. Ülkenin en kalabalık etnik grubu durumundaki Sırp'ların "Büyük Sırbistan" hayali temelli aşırı milliyetçi çıkışları yeni milliyetçiliklerin doğuşuna yol açmıştır. Yıllarca süren etnik çatışmalarla federasyon dağılmıştır. Yugoslavya'nın dağılıp mevcut federe devletlerin bu arada kuzey sınırında yer alan Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti'nin de bağımsızlığını ilan edeceğini gören Yunanistan daha 1988'de kuzey bölgesinin adını Makedonya olarak değiştirmiştir. 1991'de Makedonya'nın Yugoslavya'dan "Makedonya Cumhuriyeti" adıyla bağımsızlığını ilan etmesi üzerine Yunanistan bu ismin devlet adı olamayacağını, çünkü aynı isimle geniş bir bölge bulunup bu bölgenin önemli bir kısmının kendi ülkesinde yer aldığını duyurmuştur. Benzer gerekçelerle Makedonya'nın anayasasına ve bayrağına da itiraz ederek, bu ülkeyi tanımayacağını deklare etmiştir. Yeni cumhuriyetin dünyaya açılmasında önemli bir liman olan Selanik'in Makedonya tarafından kullanımına ambargo koymuş, ayrıca uluslararası örgütlere üyeliklerini engellemiştir.

Yunanistan ile yeni bağımsız kuzey komşusu arasında 1995'te yapılan geçici uzlaşma ile Makedonya adını "Eski Yugoslav Makedon Cumhuriyeti" (EYMC) olarak kabul etmiş, buna karşın Yunanistan engelleri kaldırmıştır. Sorunun Uluslararası Hukuk boyutuna bakıldığında egemen bir devletin komşu ülkenin sınırlarını ihlal etmeden kendi bayrağını ve ismini tespit etme hakkı olduğu açıktır. Yeni bağımsız devletlerin sınır sorunları için kullanılan "uti possidetis" ilkesi burada, isim konusunda karşımıza çıkmaktadır. Buna göre önceki dönemde Yugoslava Federasyonu'nun bir parçası olarak adı Makedonya ile başlayan devletin bağımsız cumhuriyet olarak da Makedonya ile başlaması uygun bir tercihtir. Yeni bağımsız bir devleti, rızası hilafına (baskıyla) dağılmış olan bir federasyonla birlikte EYMC şeklinde isimlendirmek örneği görülmeyen tuhafliklardan olarak kalacaktır. Belirtmek gerekir ki Makedonya Cumhuriyeti, Yunanistan ile 1995'te imzalanan geçici uzlaşmasından sonra benimsediği Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti (EYMC) ismini sadece Yunanistan'ın müdahale ettiği uluslararası örgütlerde ve Yunanistan ile bağlantılı ilişkilerde kullanmaktadır. Mesela 8 Nisan 1996'da Belgrad'ta imzalanan "Yugoslavya Federal Cumhuriyeti ile İlişkileri Normalleştirme Sözleşmesi"nde, sözleşmenin başlığında ve imza kısmında Makedonya Cumhuriyeti (The Republic of Macedonia) kullanılır.¹²

Öte yandan Yunanistan'ın antik çağlardaki siyasi yapıyı delil olarak sunması, Uluslararası Hukuk'un "lex posterior derogat priori" yani yeni düzenleme eski düzenlemeyi ortadan kaldırır ilkesiyle bağdaşmamaktadır. Yugoslavya, federal

cumhuriyet hâlinde oluşturulurken federe devletlerden birinin “Makedonya” olarak isimlendirilmiş olmasını Yunanistan’ın tarihi ve hukuki gerçeklere aykırı sayması, bir başka ülkenin yetki alanına müdahale olduğu kadar bir dönemin uluslararası kabul görmüş statüsüne savaş açması demektir. Yugoslavya devletini oluşturan siyasi irade ile bunun bir parçası olan Makedonya’nın yöneticileri, bugün olduğu gibi o dönemde de ülkelerine hangi ismi verecekleri konusunda birinci derece söz sahibi idiler.

- 1 EVANS, Graham, NEWNHAM, Jeffrey (2001), Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, çev. H. Ahsen Utku, İstanbul: Bilimevi Basın, s. 640.
- 2 GÜNDÜZ, Aslan (2003), Milletlerarası Hukuk, Temel Belgeler, Örnek Kararlar, 5. Baskı, İstanbul: Beta, s. 37.
- 3 GLENNY, Misha (1994), The Fall of Yugoslavia, The Third Balkan War, New York, Penguin Books, 228-235.
- 4 ÇAVUŞOĞLU, Osman G. Emel (2000), The Wars of Yugoslav Dissolution and Britain’s Role in Shaping Western Policy, 1991-1995, Ankara, SAM, s. 22
- 5 Makedonya’nın Yunanistan’ın iddia ettiği gibi “Hellenic” olup olmadığı konusunda anketler her iki ülkenin diplomatik, medyatik ve akademik zeminlerinde yarış konusu olarak devam etmektedir. 19 Temmuz 2012 itibarıyla <http://www.topix.com/forum/world/macedonia/TAAAAFN23PMGMJ147> adresinde anket internette açıktır.
- 6 KUT, Şule (1997), “Makedonya-Yunanistan Anlaşmazlığının Boyutları”, Yeni Balkanlar Eski Sorunlar, Der.: Kemali Saybaşılı, Gencer Özcan, İstanbul: Bağlam, s. 287.
- 7 KUT, Şule age., s. 303-308.
- 8 Sylvie Gangloff, “The Relations Between Turkey and Macedonia: The Incoherences of a Political Partnership”, Turkish Review of Balkan Studies, Annual 2001/6, ISIS, İstanbul; s. 37. İlginçtir bu tarihte Ankara’daki Yugoslavya büyükelçisi Makedon kökenli Trajan Petrovski olup, Türkiye’nin Makedonya’yı tanımamasından birkaç gün sonra Belgrad’a geri çağırılmıştır. Petrovski için bu cezalandırıcı işlem, Ankara’da Yugoslavya Büyükelçisi olduğu halde, Türkiye’yi yeni bağımsızlığını ilan etmiş olan Makedonya’yı tanımaya zorlamakla suçlanarak yapılmıştır.
- 9 DOĞAN, İlyas (2008), Devletler Hukuku, Ankara: Seçkin, s.241.
- 10 KUT, Şule age., s. 295.
- 11 Bu deyim uluslararası arenada Yunanistan’a karşı yaygın bir şekilde kullanılmaktadır; Şule Kut, age., s. 305.

- 12 AgreementRegulatingtheRelationsbetweenTheRepublic of MacedoniaandThe Federal Republic of Yugoslavia, İsmail Soysal, Şule Kut, Dağılan Yugoslavya ve Bosna-Hersek Sorunu: Olaylar-Belgeler, 1990-1996, İstanbul, OBİV, 1997; s.279-302.

Kaynaklar

AgreementRegulatingtheRelationsbetweenTheRepublic of MacedoniaandThe Federal Republic of Yugoslavia, İsmail Soysal, Şule Kut, Dağılan Yugoslavya ve Bosna-Hersek Sorunu: Olaylar-Belgeler, 1990-1996, İstanbul, OBİV, 1997; s.279-302.

DOĞAN, İlyas (2008), Devletler Hukuku, Ankara: Seçkin,

EVANS, Graham, NEWNHAM, Jeffrey (2001), Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, çev. H. Ahsen Utku, İstanbul: Bilimevi Basın.

SYLVIE, Gangloff "TheRelationsBetweenTurkeyandMacedonia: TheIncoheren-tces of a PoliticalPartnership", TurkishReview of Balkan Studies, Annual 2001/6, ISIS, İstanbul; s. 37-56.

GLENNY, Misha (1994), The Fall of Yugoslavia, The Third Balkan War, New York: PenguinBooks.

GÜNDÜZ, Aslan (2003), Milletlerarası Hukuk, Temel Belgeler, Örnek Kararlar, 5. Baskı, İstanbul: Beta.

<http://www.topix.com/forum/world/macedonia/TAAAFN23PMGMJ147>, 19.07.12

KENAR, Nesrin (2005), Bir Dönemin Perde Arkası: Yugoslavya, Ankara: Palme Yayıncılık.

KUT, Şule (1997), "Makedonya-Yunanistan Anlaşmazlığının Boyutları", Yeni Balkanlar Eski Sorunlar, Der.: Kemali Saybaşılı, Gencer Özcan, İstanbul: Bağlam, s. 287-311.

MANDACI, Nazif (1998), , "Macedonia: A New Epicenter of the Balkan Turmoil", Balkan Araştırmaları, Trakya Üniversitesi, Nisan s.12-43.

ÇAVUŞOĞLU, Osman G. Emel (2000), TheWars of Yugoslav DissolutionandBritan's Role in Shaping Western Policy, 1991-1995, Ankara, SAM,

YÜCEL HAREKETİ VE MAKEDONYA TÜRKLÜĞÜ

FERİT SALİM SANLI*

Giriş

Makedonya; kendisine atfedilen “*Makedon Salatısı*”, “ırklar müzesi”, “*barut fiçisi*”, “*Balkanların kalbi*” gibi sıfatlarla maruf bir bölgedir (Çavuşoğlu 2005: 123). Bu bölge, içerisinde birçok Türk’ü ihtiva eder ve Makedonya’daki Türk varlığı 1633 yıllık bir maziye sahiptir zira Makedonya’daki Türk varlığının kökenleri 378 yılına kadar uzanmaktadır ve Orta Asya bozkır kültürünün taşıyıcıları olarak Hunlar bu topraklara ulaşmıştır. Avarlar ve kendilerine tabi Bulgarlar, Peçenekler, Uzlar, Kuman-Kıpçaklar bu topraklara vasil olmuş, birçok Anadolu beyi ve bizzat Osmanlılar (Makedonya 1372 yılı itibarıyla Osmanlılar tarafından fethedilmiştir) tarafından iskân ettirilen Türkmenler, bu topraklar üzerinde “yerleşik” bir hayat sürdürmüştür (Çavuşoğlu 2005: 124). Ancak bilhassa son iki yüzyıl; burada meskûn Türkler adına bir olguyu gündeme getirmiştir: “Göç”. Bu olguyu, makaleye konu olan Yücel Teşkilatı’ndan “Mehmet Ardıcı” şu sözlerle açıklamaktadır:

* Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Araştırma Görevlisi.

Bazen çekişecek
olmuşsunuz
aranızda. Hemen
büyükler demişler
ki; 'Bre çocuklar,
akransınız
sizler, aynı
mahalledensiniz,
Türk'sünüz bre...

"Göç etmek fikrinde olmayanlar, 'buralarda doğduklarını, kismet ise son nefeslerini yine buralarda vermeyi düşündüklerini' söylüyorlardı. Toprak her şey demektir. Asırlardır buraların sahipliğini yapmışlar, ekip biçmişler. Doğmuşlar-ölmüşler... Çeyizler bu topraklardan yapılmış, davullar hep bu topraklar sayesinde dövülmüş... Hepsinden de mukaddes olanı, anaların, ataların ve tüm sevilenlerin kabirleri burada... Düşün bir: Aynı köy, kasaba veya şehirlerde, hemen hemen aynı günlerde "merhaba" demişsiniz dünyaya güneşe. Büyükleriniz ilk defa fııldamışlar adlarınız ezanlarla, tekbirlerle kulacıklarınıza. Evleriniz bir başka şenlenmiş... İlk çocuk oyunları ile ilk dostluklara adım atmışsınız o saf, temiz güllücükleriniz ile... Bazen çekişecek olmuşsunuz aranızda. Hemen büyükler

demişler ki; 'Bre çocuklar, akransınız sizler, aynı mahalledensiniz, Türk'sünüz bre... İlk ders bu olmuş. Birleşme'nin, birlik olmanın ne demeye geldiğinin idrakine bu yoldan girişmişsiniz..." (Ardıc1991: 66,67).

Osmanlı Devleti'nin yaşadığı en büyük facialardan birisi olan 93 Harbi neticesinde, Balkanlardan Türkiye'ye birçok "Türk" göç etmek zorunda kalmıştır. McCarthy'den aktaran Ağanoglu, bu sayının "1.253.500" olarak belirtmektedir (Ağanoglu 2001, 33). Bu hadiseyi sistematik anlamda ilk büyük "göç" dalgası olarak nitelendirmek yanlış olmasa gerekir çünkü 1912-1913 yıllarında vuku bulan Balkan Harbi neticesinde ağırlıklı olarak Anadolu'ya olmak üzere birçok Türk, muhacir konumuna gelecektir (Çavuşoğlu 2005: 120). Bu iki dönemde Balkanlar'dan göç etmeyen Türkler için ise oldukça meşakkatli günler başlamıştır çünkü Türkler "ağır vergiler", "eziyetler", "soygun", "öldürme" ve sair baskılara muhatap bırakılmıştır. Bundan ötürü, 1923-1938 yılları arasında Romanya'dan 115.000, 1923-1949 yılları arasında Bulgaristan'dan 220.000, 1923-1945 yılları arasında Yunanistan'dan ise 400.000 kişi Türkiye'ye göç etmek durumunda kalmıştır. Makalenin ana konusunu ilgilendiren Yugoslavya'dan ise 110.000 civarında Türk, "anavatan" olarak nitelendirdikleri Türkiye'ye göç etmiştir (Ağanoglu 2006: 27). Son büyük "kitlesel göç" dalgası ise 1952-1967 yılları arasında olacaktır ve Türkiye Cumhuriyeti'nin "Türk soyundan olan ve Türk kültürüne bağlı bulunan" kıstasına bağlı bulunarak Anadolu topraklarına bir çok Türk avdet edecektir (Çavuşoğlu 2005: 121). Yaşanan "son kitlesel göçün" arka planında o dönemde Yugoslavya'nın tabiiyetinde olan Makedonya'da vuku bulan "Yücel Olayı" bulunmaktadır. Bu makale dâhilinde, Yücel Teşkilatı'nın kuruluşu, teşkilata dâhil olan isimler, teşkilatın ideolojik kaynakları, faaliyetleri ve teşkilat mensuplarının tevkiyatı hakkında bilgiler verilmeye çalışılacaktır.

“Yücel” Teşkilatının Kurulması

Yücel olayında tevkif olan Şerafettin Yücelden “yücel” kelimesini tarif ederken kelimenin temelinde “yüce” sıfatının bulunduğuna işaret eder. Dil Kurumunun Türkçe sözlüğünde yücel kelimesinin hayranlık ve saygı duygusuyla beraber “yüksek yüce dağlar” olarak belirtildiğini ifade eden Yücelden; olumlu anlamda kullanılan bu kelimenin “kelime dünyasında eşine zor rastlanır bir tepe” olduğunu iddia eder. Yücelden ayrıca “yücel” kelimesinin “mümtaz”, “faik”, “mualla”, “ali”, “ulu”, “seçkin”, “muazzam” ve “tefeyyüz” sözcükleri ile eş anlamlı olduğunu söyler ve “yücel” sözcüğüyle; “ileriye yani tefeyyüze, ülkeye, ideale doğru bir hareketin” simgelendiğini beyan eder (Yücelden 1970, 69). Bu ifadelerden, teşkilatın için “yücel” adıyla kurulduğu hakkında fikir sahibi olunabilir.

Refik Özer, Alman işgalinin yaşandığı 1941 yılında; “millî varlığı”, “manevi değerleri”, “örf ve adetleri” korumak ve kollamak adına milliyetçi Türk gençliği tarafından “Yücel Teşkilatının” ilk nüvesinin kurulduğunu belirtmektedir .

“Yücel” teşkilatının hangi yıl kurulduğu noktasında farklı beyanlar ileri sürülmektedir. Yıldırım Ağanoğlu, Şerafettin Yücelden ve Kul Mehmet müstearını kullanan bir zat, 1941 yılını öne sürerken (Ağanoğlu 2006: 30), (Yücelden 1969: 25), (Mehmet 1974: 27), Sabahaddin Zaim 1944 yılını (Zaim,1969: 41), Yaşar Aytek ve Refik Özer ise teşkilatın kuruluş yılı olarak 1945 yılını (Aytek 1974: 1), (Özer 1945: 6) zikretmektedir. Ancak Refik Özer, Alman işgalinin yaşandığı 1941 yılında; “millî varlığı”, “manevi değerleri”, “örf ve adetleri” korumak ve kollamak adına milliyetçi Türk gençliği tarafından “Yücel Teşkilatının” ilk nüvesinin kurulduğunu belirtmektedir (Özer 1945: 6). Kuşkusuz bu muğlâklığın altında, teşkilatın “resmî” bir yapısının olmaması önemli rol oynamaktadır. Tarihler arasındaki farklar, orada yaşayan münevver Türkler’in faaliyetleri arasındaki aşamalara biçilen roller ile doğru orantılıdır ancak “Yücel” isminin ne zaman verildiği ve bu isim altında ne zaman teşkilatlanıldığı üzerine kati bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Yargan Buyruk müstearı ile “Yücel Teşkilatı” hakkında yazı kaleme alan bir zata göre, 1941 yılında, “Slavlığa karşı Türklüğün yaşaması ve bağımsızlığı için”, “Millî Türk Örgütü” isminde bir teşkilat kurulmuş ve “yöresindeki Türklerce içtenlikle” tutulan bu teşkilat giderek güçlenerek “Yücel” namını almıştır (Buyruk 1974: 25).

Mehmet Ardıcı’nın eserine müracaat edildiğinde ise, 1920’li yılların sonlarına doğru, Makedonya-Sancak-Kosova-Bosna’da yaşayan Müslüman cemaatin bir araya

gelerek “Cemiyet” adı altında bir partiyi kurduğu gözlemlenmektedir. Seçimlere de katılan bu partinin 14 milletvekili kazandığını belirten Ardıcı, bu partinin Makedonya Türk cemaati nezdinde önemli işlevler gördüğünü ifade etmekte ve de bilhassa Belgrat Üniversitesinde eğitim görmekte olan Türk gençlerinin “milliyetçi bir kadro” tesis ettiğini ileri sürmektedir (Ardıcı 1991: 19). Yine Ardıcı, 1941 yılında Üsküp’te Türkler tarafından kurulan “Y.R.Z” isimli bir grubun varlığına işaret etmekte ve bu grubun “Ata Hoca”¹ adında bir zatın riyasetinde kurulduğunu belirtmektedir (Ardıcı 1991: 41).

Dışişleri Bakanlığına Üsküp Konsolosluğu tarafından 1941 yılında gönderilen bir belge de, o yılın Üsküp’ü hakkında bir takım izlenimler doğurması açısından önem teşkil etmektedir. 2. Dünya Savaşı sırasında Almanların nüfuz alanına giren ve Bulgarlar tarafından işgal edilen Üsküp hakkında belgede yer alan şu sözler çarpıcı durmaktadır: *“Türlere ticaret ve sanat ruhsatıyelerinin verilmesinden taallül gösterilmektedir. Türk amele iş bulmakta zorluk çekiyor. Öyle ki, kasabalardaki Türkler arasında zaruret ve sefalet korkunç bir şekilde artmaktadır.”* Bu bilgiye istinat ederek, işgalin Türkler adına ciddi anlamda iktisadi zorluklar çıkardığı anlaşılabilir. Belgede yer alan bir diğer bilgi ise “Yücel Teşkilatı”nın nasıl bir zeminde oluştuğu hakkında ipuçları vermektedir: *“Türklerin içinde münevver denilebilecek kimseler ancak birbirilerinin kuyusunu kazmakla meşgul olduklarından buradaki Türklüğün hiçbir teşkilatı yoktur...”* Üsküp’te Türklerin belediye nezdinde bir mümessili bulunmasını vilayet terviç etmekte ise de aradaki *nifak ve şikak* bu mümessilin seçilmesine engel olmaktadır. Bu noktada teşkilatın kurulması noktasında Türkiye’nin oynamış olduğu rol üzerinde bir nebze de olsa durmak gerekmektedir.

“Yücelcilerin Uluslararası İlişkileri”

Adı konulmuş olsun ya da olmasın “Yücelciler”, 1943 yılında Üsküp’te bulunan Türk Konsolosluğu ve konsolos vekili olan Emin Vefa Gerçek ile irtibata geçmiştir (Ağanoğlu 2006: 32). 1945 yılında bu göreve konsolos olarak atanan Şevki Erdoğan’ın nezaretinde yedi kişiden müteşekkil merkez komitesi kurulan teşkilat; Belgrat Türk büyükelçisi Kamil Koperler ile temasa geçmiş ve tüzüklerini sunmuştur (Özer 1998:7). Bu hususta “Makedonya Memleket Halk Cephesi Heyeti” tarafından yayımlanan mahkeme evraklarında önemli bilgiler bulunmaktadır. Davada yargılanan bir Yücelci olan Ali Abdurrahman sorgusu esnasında; teşkilatın oluşum safhasında yapılan üçüncü toplantıda Türk konsolosluğu ile irtibata geçilmesini teklif ettiğini ve Şuayib Aziz’i konsolosla kendisinin tanıştırdığını ifade eder (Makedonya Memleket Halk Cephesi Heyeti, 1948: 34). Bu sözlerden sonra savcı kendisine şu soruyu sormuştur: “Aziz ne vakit nizamnamenin ve yeminin yazılmasını ortaya sürdü?” Ali Abdurrahman bu soruya cevaben, Şuayib Aziz’in,

Belgrat'tan döndükten sonra bu karara vardığını ve bu kararı almasında Belgrat'taki temsilcinin talimatının etkin olduğunu belirtir (Makedonya Halk Cephesi Heyeti, 1948: 35). Yaşar Aytek de bu noktada mahkeme tutanaklarını teyit edecek bilgileri *"Yücel Oluşuyor"* başlığı altında şu şekilde sunmaktadır: *"Türklük için ben tehlikeli günlerde henüz adı bile bulunmayan Türk Milliyetçi Teşkilatına girmiş, bu teşkilat adına Belgrat Türk Büyükelçisi ile temas kurduktan sonra teşkilat üyelerini toplamış, Türkiye'nin Belgrat'taki Türk Büyükelçisinin şu taleplerini bildirmiştir: Teşkilatın bir tüzüğü ve bir Ant'ı olmalıdır"* (Aytek 1974: 2).

Şuayib Aziz'in sorgulanması esnasında ise Türk konsolosluğu ile nasıl irtibata geçtikleri sorulur. Aziz bu soruya cevaben, Türk konsolosluğu ile irtibata geçme kararını "arkadaşları" ile birlikte aldıklarını belirtir ve konsoloslukla irtibata geçerek; "teşkilatlanma" adına "direktif" almak istediklerini söyler. Aziz'in sorguda söyledikleri kadarıyla, konsoloslukta kendisine iyi davranılmış, yardım edileceği sözü verilmiş ancak daha faydalı olabilmesi hasebiyle "elçilik" ile irtibata geçilmesi telkini yapılmıştır (Makedonya Halk Cephesi Heyeti, 1948: 46). Aziz, sorgusunun devamında Belgrat'a hareket etmeden evvel, konsolosluktan referans mektubu istediğini ve bu mektup vasıtasıyla Büyükelçi ile görüşebildiklerini anlatır (Makedonya Halk Cephesi Heyeti, 1948: 50). Büyükelçi Şuayib Aziz "teşkilatlanma" noktasında yardım edeceklerini belirtir ancak onların da büyükelçiliğe Üsküp hakkında "malumat" toplamaları gerektiğini zikreder (Makedonya Halk Cephesi Heyeti, 1948: 51). Esasında, Yücelciler ile ilgili müspet ya da menfi görüşleri içeren vesikaların hepsinde bu bilgiler ışığında bir mutabakat bulunmaktadır. Burada şu faraziye ortaya atılabilir. 1941 yılı itibarıyla, konsolosluğun Türkiye'ye gönderdiği belgenin ifade ettiği gibi Üsküp'te yaşayan Türkler adına "hatırı sayılır" bir "teşkilat" bulunmamaktadır ve Türkiye bu durumdan muzdariptir. Dönemin konjonktürü itibarıyla orada memnun olmayan Türklerin de "teşkilatlanma" çabası içerisinde olması iki tarafın "ortak bir zemin" de uzlaşmalarına olanak tanımıştır. Açıkça görülmektedir ki, "Yücel" teşkilatı Türkiye ile organik bir ilişki içerisindeydi ve yazının ileri safhalarında görüleceği üzere Türk büyükelçiliği, bu teşkilattan "istihbarat" noktasında yardım alacaktır.²

1941 yılı itibarıyla, konsolosluğun Türkiye'ye gönderdiği belgenin ifade ettiği gibi Üsküp'te yaşayan Türkler adına "hatırı sayılır" bir "teşkilat" bulunmamaktadır ve Türkiye bu durumdan muzdariptir.

Bu minvalde, “Yücel teşkilatının” hangi uluslararası koşullar altında doğduğu ve diğer devletlerle olan ilişkisi de dikkate değerdir. Teşkilatın en azından “nüvesinin” oluşturulduğu yıllar bilindiği üzere II. Dünya Savaşı’nın devam etmekte olduğu senelerdir ve bu dönemde Makedonya; Almanların nüfuz alanına bağlı olarak Bulgarlar tarafından işgal edilmiştir. Mehmet Ardıcı; Balkan ülkelerinden hem “harp” öncesinde hem de “harp” esnasında “aristokrasi” sınıfının siyasi ve iktisadi menfaatleri istikametinde “Nazilerle” işbirliği yaptığını belirtmektedir (Ardıcı 1991: 14). Ardıcı’nın eserinin ilerleyen safhasında ise 1937 itibarıyla Şuayib Aziz ile yaptıkları bir sohbetten bahsedilmekte ve Almanların Balkanlar üzerinde “muhtemel bir yayılma” ihtimalinden konuşulduğu ifade edilerek Yugoslavya’da Tito kanadına mensup olanların “Stalin”, Kral kesimine yakın olanların ise İngiltere’den yardım aldığı belirtilmektedir (Ardıcı 1991: 22). Ardıcı’ya göre, Almanya’nın Balkan politikası belli olunca Bulgarlara “çengel” atmış ve bu hamleden sonra İngiltere atağa geçerek Bulgaristan’a Romanya’nın Dobruca bölgesini teklif etmiştir (Ardıcı 1991: 27). Ancak, Balkanlar’da beklenen olmuş ve Alman yayılmasından sonra Bulgaristan’a “Makedonya” bölgesi emanet edilmiştir.

Mahkeme evrakları gözlemlendiğinde, Yücelcilerin “Almanlar” ile dostluğundan ibareleri görülmektedir. Tevkif edilenlerden Ali Abdurrahman’ın sorgusunda bu minvalde soru sorulmuş ve Abdurrahman soruya cevaben önce “istilacılara” karşı savaşmak fikrinde olduklarını ancak “konsolos” ile irtibata geçtikten sonra “Almanlar bizim dostumuzdur.” yanıtını almalarının akabinde görüş değiştirdiklerini ifade etmiştir (Makedonya Memleket Halk Cephesi Heyeti, 1948: 26). Mahkeme tutanaklarına göre Bulgarlar işgalden çekildikten sonra da Yücelcilerin Almanlar ile irtibatı devam etmiş ve Yücelciler Almanlarında telkinleri ile o dönemde zuhur eden “halk kurtuluş hareketlerine” katılmışlar ve bilgi toplamışlardır (Makedonya Halk Cephesi Heyeti, 1948: 27). Dönemin Üsküp Konsolosluğu tarafından Türkiye’ye gönderilen bir belge de yer alan şu cümleler de Almanlar’ın bölgedeki Türkler hakkında bir “tasarrufunun olduğunu” düşündürmektedir: “Üsküp’de Alman S.S. teşkilatına mensup dört memur Makedonya’daki cereyanları takip etmektedir. Bunların başı olan zat son günlerde Almanya’ya gidip ve avdetinden sonra, tanıdığı Türklerden Üsküp’te Alman idaresinin teessüsünden memnun kalıp kalmayacaklarını sormaya başlamıştır.”

Yücelcilerle alakalı olumlu görüşler sarf eden eserlerde de bu teşkilatın Almanlar ile iyi ilişkiler içerisinde olduğu belirtilmektedir. Mesela Ağanoğlu, Şuayib Aziz’in Balkanlar’da “Stalin” tehlikesinin “farkında” olduğunu ve İngilizler ile işbirliği yapan Stalin’in “Müslümanları Balkanlar’dan silme planları” yaptığını düşünmektedir. Bundan dolayı Almanların Güneydoğu Balkanları emniyete almak adına Türk ve Müslümanların

dostluğunu kazanmak isteyeceğini düşünen Şuayip, Aġanođlu'na göre “ileri görüşlülük” göstermiştir (Aġanođlu 2006: 28). Eserin ilerleyen bölümlerinde, Bulgarlar'ın Üsküp' işgal ettiği yıllarda, teşkilatın Almanlar ile temasa geçerek “akıllı” bir politika izlediğini savunan Aġanođlu; bu sayede Bulgarların Türk cemaatine karşı kötü davranmamasının sağlandığı belirtilmiştir (Aġanođlu 2006: 37). Zira birazdan belirtileceği üzere Bulgarların işgal sürecinde Türk cemaati ile ilişkileri iyi olmamiştir. Bu minvalde Ardıcı, o dönemde şu sözleri sarf ettiğini aktarır: “Biz Türk-İslam Camiası'nın var olma şartları Almanya'nın atacağı adımlara bağlı kalmaktadır. Bakalım, bu badireden kurtulup **kendi devletimizi** kurabilecek miyiz?” (Ardıcı 1991: 30). Almaların Polonya'yı işgali ile birlikte ise Şuayip Aziz'in evinde yapılan bir toplantıdan bahseden Ardıcı; Aziz'in şu cümleleri aktardığını belirtir: “Almanların Polonya'yı işgal etmeleri büyük harbin adeta müjdecisi gibi geliyor. Çok geçmeden de buralar nasibini alacağa benzer yangınlardan...” (Ardıcı 1991: 31). Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere Yücelcilerin Almanlara “somut” bir sempatisi ve “ilişkisi” bulunmaktadır. Ancak mahkemede Yücelciler ayrıca “Anglo-Amerikan” ülkelerle de işbirliği yapmakla da suçlanmıştır.

Mahkeme tutanaklarına göre Ali Abdurrahman'ın sorgusunda “teşkilata” başka kimlerin yardım ettiği sorusu sorulmuş ve Abdurrahman “İngiliz-Amerikalılar” (Makedonya Memleket Halk Cephesi Heyeti 1948: 37) cevabını vermiştir. Bir diğer tevkif edilen Yücelci olan Nazmi ise sorgulamasında; bu grubun vazifeleri arasında “harbe teşvik edici propaganda” yapmak olduğunu belirtmiştir. Nazmi'ye göre bu teşkilat “Anglo-Amerikanlar” ve Türkiye'nin dâhil olduğu bir grup ile Sovyetler Birliği arasında bir savaşın zuhur etmesinin kaçınılmaz olduğunu ve Anglo-Amerikanların müdahalesiyle Yugoslavya'da bulunan “Halk İdaresi'nin” yıkılacağını öngörmüştür (Makedonya Halk Cephesi Heyeti 1948: 66). Nazmi sorgusunda ayrıca aralarında yaptıkları bir toplantıda Ali Abdurrahman'ın “Anglo-Amerikanların” “bir değişiklik olması için uğraşacaklarını” söylediğini iddia etmiştir (Makedonya Halk Cephesi Heyeti, 1948: 68). Suçlamalara göre “Ankara radyosu” ve “Londra Radyosu” bu “reaksiyonun” oluşması noktasında mühim bir rol ifa etmiştir. Yücelciler ile ilgili diğer kaynaklarda iddia edilen bu destek ile alakalı herhangi bir ibare bulunmamaktadır. Sadece Yaşar Aytek'in incelemesinde, Alman işgali bittikten sonra Rusların Tuna'yı geçmelerinin Amerika ile İngiltere'nin “işlerini ağırdan almaları” sonucunda gereleştiğini ve bu sayede Tito'nun Yugoslavya'ya hâkim olduğu belirtilmektedir. İncelemede bu olay “Amerika ve İngiltere'nin büyük bir hatası” olarak nitelendirilmektedir (Aytek 1974: 1).

Yücel mensuplarının işgal sürecinde Bulgarlar ile münasebetleri ise “olumlu” olmamiştir. Aġanođlu, Bulgarların işgali sürecinde “kan kusturduklarını” ifade ederken

(Ağanoğlu 2008: 141), Altan Deliorman da Bulgar işgali sırasında Makedonya'daki Türklere "zulüm" yapıldığını ileri sürmektedir (Deliorman 1973:180). Yaşar Aytek ise, 1941 yılında Makedonya'da yiyecek, giyecek ve yakacak gibi malzemeleri almak için kupon dağıtan bir Bulgar memurunun, sıra bekleyen bir Türk'e; "*çekil Çingene*" diyerek bağırdığını anlatır. Buna mukabil sıra bekleyen Türk, kendisinin "*Çingene*" olmadığını, "*Türk*" olduğunu söyleyince memur şu tepkiyi vermiştir: "*Oştepološo* (daha da beter). Aytek'e göre bu "acı anı" Türklerin oradaki örgütlenmesinin ilk tohumu olmuştur (Aytek 1974: 1). Üsküp Konsoloslüğundan Türk Hariciyesi'ne gönderilen mezkûr belgede de, Makedonya'da bulunan "komitecilerin" de Bulgar işgalinden muzdarip olduğu çünkü Bulgar Hükûmetinin "en ufak teşkilatın başına bile" Bulgarları geçirdiğinden söz edilmektedir

Buraya kadarki süreçte, Yücelciliğin oluşumu, Yücel teşkilatının oluşum sürecinde ulusal ve uluslararası denge ve bu mihraklar ile Yücelcilerin münasebeti irdelenmeye çalışılmıştır. Bu safhada ise Yücelcilerin önde gelenleri, Yücelciliğin ideolojisi, faaliyetleri ve mahkeme süreci anlatılmaya çalışılacaktır.

"Yücelcilerin Faaliyetleri ve İdeolojik Yapısı"

Teşkilatın kurucusu olan Şuayib Aziz 1930 yılına kadar Üsküp'te "Ataullah Medresesinde" tahsil görmüş daha sonra ise "Mısır El Ezher Üniversitesi"ne gidip; "fıkah, tasavvuf, kelim ve Nasrani felsefesi" derslerini alarak üniversiteyi ikinci sırada bitirmiştir (Ardıcı1991:143). Mezuniyetinden sonra Türkiye'ye gelip, Ankara Üniversitesinde "ilahiyat" dersleri vermek üzere anlaşılan Şuayib; ailesini almak için döndüğü Üsküp'ten savaşın çıkması hasebiyle geri dönememiş ve çiftçilik yaparak hayatını idame ettirmek durumunda kalmıştır (Ağanoğlu 2008:139). Teşkilatın bir diğer önemli ismi olan Nazmi Öner ise Belgrad Üniversitesi'nde "hukuk" tahsili görmüş, Üsküp'e geri döndükten sonra ise "Tefeyyüz Mektebinde" ve "Türk Öğretmen Okulunda" öğretmenlik yapmaya başlamıştır. Tito rejimi esnasında ise "Üsküp İdare Mahkemesi Genel Sekreterliği" görevini yürütmüştür (Ardıcı 1991:143). Ali Abdurrahman ise Üsküp'te hem matbaacılık hem de öğretmenlik vazifesini yürütmüş, Adem Ali ise teşkilatın silah temini ve saklanması görevini ifa etmiştir (Ağanoğlu 2008: 139).³ Diğer önemli isimler ise Şerafeddin Yücel, Refik Şerif Mehmed, Hakkı Tevfik, Münir Süleyman, Burhanettin Haşim, Ahmet Halil Mustafa, Necati Recep, Halit Şükrü gibi isimlerdir ve bu isimlerin büyük çoğunluğu "öğretmenlik" yapmaktadır (Ağanoğlu 2008: 139).

Yücelciliğin oluşumunda ve faaliyetlerini yürütme noktasında o dönemde varlık gösteren Türk okullarının çok önemli bir tesiri bulunmaktadır. O dönemde Üsküp'te

bulunan “Tefeyyüz” ilkokulunun ve “İrfan” kız ilkokulunun bu minvalde dikkate değer işlevleri bulunmaktadır (Aytek, 1974:1). Halim Çavuşoğlu'nun bir makalesinde ise bu iki okulun yanında “Şefkat” kız sanat okulunun mevcut bulunduğuna işaret edilmekte ve Makedonya Federe Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra bu okullarda Türkçe derslerinin hem sayısının artırıldığı hem de Türkçe derslerinin “Latin” harfleriyle verildiği belirtilmektedir (Çavuşoğlu 2007: 143).

Yücelciliğin tesis edilmesinde bir diğer önemli rolü; 23 Aralık 1944 tarihinde yayıma başlayan “Birlik” adlı gazete oynamıştır. Gazetenin başına Nazmi Ömer ve Ali Abdurrahman geçirilmiş ve gazete Makedonya'daki “komünist” rejim tarafından zorluk çıkarılmadan neşredilmeye başlanmıştır. Ardıcı bunun sebebi olarak gazetenin “Makedonya'daki Arnavut propagandasına ve idealizmine mukabil olmak üzere bir denge unsuru” (Ardıcı 1991: 65) olarak görüldüğünü öne sürmüştür. Aytek ise bu durumu şu şekilde izah etmektedir: “Birlik gazetesi, basının kuvvetini iyi bilen komünist liderler tarafından büyük bir ilgiyle karşılanıyor. Komünist idareciler, kendi emellerine yararlı olur inancıyla az çok Müslüman kültürleri bir toplantıya çağırıp, geniş bir kadro sağlayacaklarını sanıyorlar...” (Aytek 1974: 1). Deliorman ise o dönemde Yugoslavya'nın Alman birliklerine karşı savaş hâlinde olduğunu belirterek, yeni idarenin maddi imkânlarının çok kısıtlı olduğuna ve cılız bir kadroyla çıkarılan “Nova Makedonya” isimli gazete dışında herhangi bir gazete olmadığı için bu “esnekliğin” sağlandığına işaret etmektedir (Deliorman 1974: 188). Nitekim, “logosunun yanında minare olan” gazetenin “komünistler” tarafından Yücelcilerin elinden alınması çok zaman geçmeyecek ve Yücel mensuplarının gazete ile alakaları kesilecektir (Ağanoğlu 2006: 36).⁴

Yücelciliğin teşkil edilmesindeki “ideolojik” argümanlar ise muhtelif sebeplerden kaynaklanmaktadır. Bunlardan en önemlisi hiç kuşkusuz anti-komünist bir duruşu sergilemeleridir. Ancak, Baskın Oran bu hususta farklı bir görüşü dile getirmektedir. Baskın Oran, 1930'lu yıllarda Türklerin, “millî ve dini” haklara kavuşmak adına “komünistler” ile işbirliği yaptığını ancak bu desteğe rağmen savaştan sonra Türklerin isteklerinin yerine getirilmediğini belirterek; bu durumun “Yücel” teşkilatının kurulmasını teşvik ettiğini ifade etmektedir (Oran 1993: 136). Bu bilgiler ışığında, Yücel mensuplarının anti-komünizminin “ideolojik” olmaktan önce “siyasi” ve “sosyo-kültürel” sebeplerden kaynaklandığı düşünülebilir. Bir diğer ideolojik kaynak ise “Arnavut milliyetçiliğine” karşı bir tavır takınmalarıdır. II. Dünya Savaşı esnasında, bilhassa Bulgar işgali esnasında Türkler üzerinde “Arnavutlaştırma” politikası uygulanmış, Türk çocuklarının devam ettiği okullara “Arnavut milliyetçisi” öğretmenler atanmış⁵ ve savaş sonrasında yeni idare tarafından “Soyadı Kanunu” vasıtasıyla Türklerin daha önce “yevic” veya “yeva”

II. Dünya Savaşı esnasında, bilhassa Bulgar işgali esnasında Türkler üzerinde “Arnavutlaştırma” politikası uygulanmış, Türk çocuklarının devam ettiği okullara “Arnavut milliyetçisi” öğretmenler atanmış.

ekleriyle Sırpçaya tatbik edilen soyadları bu kez “i” eki sayesinde Arnavutçaya adapte edilmiştir (Çavuşoğlu 2007: 130). Ardıcı da “Arnavut” milliyetçiliğini işaret ederek, Yücel teşkilatının zamanında tedbir alarak, Türk cemaatinin eritilme politikasına karşı durduğunu belirtmektedir (Ardıcı 1991: 20).

Yücelcilerin ideolojilerine örnek olarak verilebilecek bir diğer emsal ise, “ileri gelen Türk aydınlarını temsilen” Şuayib Aziz’in başkanlığında, “Üsküp Komünist Partisi” yetkilileri ile yapılan bir toplantıdır. Toplantıda “Üsküp Komünist Partisi” yetkililerinden birisi Türk aydınlarına; *“kadınlarımızı, eoterinizi, bahçelerinizi ve mahrem yerlerinizi gizleyerek ne geçecek elinize, açılmanız gerekir”* demiştir. Şuayib Aziz ise bu öneriyeye; *“Beyler, kadın örtünmesi dinimizce emredilmiştir. Buna setr-i avrat derler. Namus anlayışımız tesettüre ve aile yapımıza bağlılıkla ölçülüdür. Bırakın bizler utanalım*

dinimizden, kültürümüzden, örtümüzünden sizin yerinize.” cevabını vermiştir (Murat 2010:8). Burada, Yücel teşkilatının “dindar” bir yapıyı temsil ettikleri görülmektedir. Bu minvalde, Yücel teşkilatı mensubu olan Mehmet Ardıcı’nın eserinde birçok vurguya rastlamak mümkündür. Türkiye’de yaşanmış olan “kılık kıyafet” devrimini dahi eleştirmiş olan Ardıcı (Ardıcı1991:59); eserinde “kıyafet devrimi” yaşayan Makedonyalı Türk kadınlarını da telin etmektedir (Ardıcı1991: 60).

Mahkeme tutanaklarına bakıldığı vakit ise, Yücel teşkilatının ideolojisi hakkında şu bilgilere ulaşmak mümkündür. Ali Abdurrahman sorgusunda, yaptıkları propagandalarda; “köylülerin toprakları ellerinden alınacak”, “bu idare altında din kalmayacak”, “özel sektör barındırılmayacak” ibarelerini kullandıklarını belirtmektedir (Makedonya Halk Cephesi Heyeti, 1948: 33). Yücel Teşkilatı ile alakalı bir tebliğ sunan Av. Salih Murat, dönemin mevcut kanunlarından “her türlü millî, din ve ırk ayrımı yapılmayacak” kanunu ile “ateistliğin-dinsizliğin yolunu açma” niyetinin olduğunu iddia etmektedir (Murat 2010: 5). Ayrıca Murat’a göre “toprak reformu ve kolonizasyon kanunu” vasıtasıyla Makedonya’daki Müslüman Türklerin mal ve mülklerine el koyulma amacı güdülmüştür⁶ (Murat 2010: 5). Bu bilgiler ışığında, Yücelcilerin “muhafazakâr orta sınıfı” temsil eden bir yapı olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Yücel mensupları arasında yer alan ve tevkif edilen Refik Özer’e göre, “teşkilatın” beslendiği ideolojik kaynaklar arasında ise; Atatürk’ün “Büyük Nutku”, Mehmet Akif’in

“Safahat”ı, Ziya Gökalp, Mehmet Emin, Namık Kemal ve Yahya Kemal’ yer almaktadır (Özer 1998: 7).

Yücelciler’in faaliyet alanını ise iki kısma ayırmak yerinde olacaktır. Birinci kısım Yücelcilerin, sosyo-kültürel faaliyetleri, ikinci kısım ise “istihbarat” alanına dair yaptıkları çalışmalardır. Sosyo-kültürel faaliyetlerine bir göz atıldığı takdirde, Yücel teşkilatının, daha önce zikredildiği üzere Latin Alfabesiyle ilk Türkçe gazeteyi çıkardıkları, Üsküp Radyosunda ilk Türkçe yayını ve Türkçe eğlence programlarını düzenledikleri gözlemlenmektedir. Ayrıca, Yücel mensupları ilk Türk öğretmen kurslarını organize etmiş ve bu kurslar sayesinde birçok Türk öğretmenin yetişmesine olanak sağlamıştır. Okullar için Türkçe okuma kitapları hazırlayan Yücel mensupları, Üsküp’te bulunan “SokolskiDom” tiyatrosunda müsamere yapılması adına da birçok eseri Türkçeye çevirme uğraşını vermiştir (Yücelden 1970: 70). Şerafettin Yücelden, Yücel mensuplarının bu faaliyetleri “karşılıksız” yaptıklarını ifade ederken amaçlarının, “ırktaşlarını komünizme karşı” korumak ve onlar arasında “Atatürkçülüğü yayarak; Türkiye Cumhuriyeti sevgisini” arttırmaya çalışmak olarak nitelendirmiştir (Yücelden 1969: 26).

Yücelcilerin bir diğer “faaliyet” alanı ise “istihbarat” alanında yapmış oldukları çalışmalardır. Yücel mensupları bu “bilgileri” hem Üsküp Konsolosluğu adına hem de Belgrad Büyükelçiliği adına yapmaktadır. Bu hususta hem mahkeme tutanaklarında (Makedonya Memleket Halk Cephesi Heyeti, 1948: 55, 57, 58, 59, 63, 75, 76) geçen zabıtlarda hem de Yücel mensubu olan Mehmet Ardıcı’nın eserinde (Ardıcı 1991: 55, 56, 57, 62, 63) birçok bilgiye rastlamak mümkündür. Başlıca istihbarat talepleri arasında; Makedonya ile ilgili toplumsal bilgiler, bölgedeki diğer gruplar ve Makedonya’nın siyasi manzarası yer almaktadır.

“Yücelci Tevkifatı”

Yücel teşkilatının genişlemesi, dönemin iktidarının dikkatini çekmiş ve toplu olarak yapılan üç tutuklama ile teşkilat sona ermiştir. İlk tutuklamalar 19 Eylül 1947 tarihinde başlamıştır (Murat 2010: 6). Tutuklamalar ve mahkeme sürecinde,

Refik Özer’e göre, “teşkilatın” beslendiği ideolojik kaynaklar arasında ise; Atatürk’ün “Büyük Nutku”, Mehmet Akif’in “Safahat”ı, Ziya Gökalp, Mehmet Emin, Namık Kemal ve Yahya Kemal yer almaktadır.

Teşkilatın kurucuları arasında yer alan Şuayb Aziz, Ali Abdurrahman, Nazmi Ömer ve Adem Ali, 24 Şubat 1948 tarihinde idama mahkum edilmiş ve idam kurşuna dizilme suretiyle gerçekleştirilmiştir.

teşkilata isnat ettirilen suçlar arasında başat rol oynayanlar; “rejim karşıtlığı”, “Yugoslavya’yi yıkma teşebbüsü”, “anti-komünizm”, “Türkiye ile olan bağıntı”, “diğer illegal teşkilatlar ile işbirliği içerisinde olma”, “emperyalist dünya ile temas kurma” iddialarıdır (Makedonya Halk Cephesi, 1948: 93-97) Bahsedilen üç davada önce tutuklanan sonra da hüküm giyen yüzü aşkın insan bulunmakta ve bunların yarısından fazlasını öğretmenler oluşturmaktadır. Diğer tutuklular ise yoğunluklu olarak dönemin Türk aydınları ve esnaflarından müteşekkildir (Murat 2010: 6). Teşkilatın kurucuları arasında yer alan Şuayb Aziz, Ali Abdurrahman, Nazmi Ömer ve Adem Ali, 24 Şubat 1948 tarihinde idama mahkum edilmiş ve idam kurşuna dizilme

suretiyle gerçekleştirilmiştir. Diğer 60 kişi ise, 20 yıllık mahkumiyetten (O dönemde müebbet cezası olmadığı için en fazla 20 yıllık hapis cezası bulunmaktadır), 1 aylık sürgünde çalıştırılma cezasına kadar olan müeyyide yelpazesine tabi tutulmuşlardır (Özer 1998: 11-15).⁸

Yücel teşkilatına dair olumlu bir bakış içerisinde olan eserlere müracaat edildiği takdirde, teşkilatın halk itibarında olumlu rol oynamasının ve faaliyetlerinin, dönemin siyasal erkini bu tevkifata zorladığı düşüncesi ortak bir kanı olarak yer almaktadır. Ancak Deliorman; 1947 yılının sonlarına doğru Sovyet baş delegesi Vişinski ile Türkiye’nin Birleşmiş Milletler baş delegesi Selim Sarper arasında yaşanan polemige dikkat çekmekte ve Selim Sarper’in konuşmasının Yugoslavya’da bulunan “Türk düşmanlığını” tahrik ettiğini düşünmektedir (Deliorman 1973: 192). Bu noktada, Türkiye’nin “mahkeme” sürecinde ne yaptığına bakmak yerinde olacaktır.

“Rumeli’nin Sesi” adlı derginin Ocak 2009 tarihinde “Eren Eriş Atala” tarafından yayınlanan “Yücelcilerle İlgili 2 Yeni Belge” yazısına kadar, Yücel teşkilatına dair neşriyatta, mahkeme sürecine dair tek haberin 9 Mart 1948 tarihli “Trakya Postası” adlı yerel bir gazetede yayınlandığı⁹ belirtilmektedir. Ancak Atala’nın yazısına bakıldığı takdirde, 28 Ocak 1948 tarihinde (idamların infazından yaklaşık bir ay önce), Şevket Bilgin tarafından da “Yeni Asır” gazetesinde, konuyla alakalı geniş

bilgiler sunulmaktadır (Atala 2009: 42). Ayrıca, Atala'nın gündeme getirdiği diğer belge ise; dönemin Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak ile yapılan bir röportajdır. Sadak; kendisine sorulan; "Yugoslavya'da on altı Türk'ün mahkûmiyeti ve bu işe bir konsolosumuzun isminin karıştırılması meselesi için ne düşünüyorsunuz?" sorusuna şu şekilde cevap vermiştir: "Bu hususta benim de malumatım sizinki kadardır. Filhakika bir nevi suikast oyunu tertip edilerek bazı Türklerin mahkemeye verildiği, bu aralarda konsoloslarımızdan birinin de isminin geçtiğini gazetelerde gördüm." Bu cevabın üzerine muhabir; "Bu hususta bir teşebbüste bulundunuz mu?" sorusunu sormuş ve şu cevabı almıştır: "Taraflımızdan herhangi bir teşebbüste bulunulmuş değildir."

(Atala 2009: 43). Yücel mensupları, Türkiye'nin bu olaya müdahale etmesini beklemişlerdir. Bu noktada tevkif edilen Mehmet Arıncı'nın şu sözleri dönemin "psikolojisini" özetler suretindedir: "En büyük tepkiyi, Türkiye'den bekliyorlardı. Fakat umdukları olmadı. Rahatça o masum dört can kardeşimizi ölüme gönderdiler..." (Arıncı 1991: 143).

Sonuç

Makalenin başında yer aldığı üzere "göç" Balkan Türkleri adına "kaçınılmaz" bir olgu durumundadır. Bu tevkifat ve akabinde gelişen olaylar neticesinde, "serbest göçlere müsaade" edilme tarihi olan 1952 yılından 1968 yılına kadar 170.000 civarında Yugoslavya Türkü Türkiye'ye göçmek durumunda kalmış (Çavuşoğlu 2007:137) ve bu süreç günümüze kadar devam edegelen bir durum olma niteliğini kaybetmemiştir.

Makalede belirtildiği üzere, Yücelciler, modern Türk tarihinde emsalleri (Jön Türk Hareketi-Cedidizm) görülmüş olan mektepli/aydın bir Türkçülük hareketi örneği olarak müşahade edilmektedir. II. Dünya Savaşı koşullarında ortaya çıkan bu hareket, Makedonya'da bulunan Türk topluluğunun haklarını savunmak ve bu topluluğu "gelenek dâhilinde modernleştirmek" gibi bir misyonu üstlendiği, faaliyetlerine bakıldığı vakit dikkati çeken bir husustur. Bunun yanı sıra basın yolu ile "efkar-ı umumiye" (kamuoyu) yaratma hassasiyeti taşıyan bu teşkilatın etkileri

Yücelciler, modern Türk tarihinde emsalleri (Jön Türk Hareketi-Cedidizm) görülmüş olan mektepli/aydın bir Türkçülük hareketi örneği olarak müşahade edilmektedir.

kuşkusuz Balkan Türklüğü tarihinde mühim bir mevki taşımasını gerektirmektedir.

“Yücel Olayı”ndan çıkarılabilecek bir diğer sonuç ise, Türkiye’nin maalesef siyasi sınırlarının dışında yaşayan ancak tarihsel coğrafyasında bulunan Türklerin haklarını koruma noktasında göstermiş olduğu zafiyetin bir emsali olarak teşkil etmiş bulunmasıdır. Boraltan Köprüsü türküsü ile “ağıtlaşan” bu sendrom, ne yazık ki Türkiye’nin soydaşlarının haklarını savunma noktasında temerküz eden bir güç olamamasından ileri gelmekte ve Türk Dünyası’nda yaşanan sorunlara “bigane” kalmasıyla neticelenmektedir.

II. Dünya Savaşı esnasında zuhur eden bu “mütevazı” cemiyet mütevaziliğini fazlasıyla aşan bir gayretle faaliyetlerini sürdürmüş ancak akıbeti ve bu akıbetin Makedonya Türklerine yansımaları oldukça “meşum” olmuştur. Bu makale, imkânları dâhilinde bu cemiyeti tanıtmaya çalışmıştır ancak bu konu ile ilgili yapılacak her çalışma, bulunacak her yeni belge bu cemiyetin Türk kamuoyuna daha iyi tanıtılması adına yararlı olacaktır.

- 1 “Ata Hoca” namı ile anılan bu kişi muhtemelen “Ataullah Kurtiş Hocaefendi”dir. Yıldırım Ağanoglu’nun “Üsküp Kitabı” adlı eserinden öğrenildiği kadarıyla, Ata Hoca Üsküp’te doğup, yüksek tahsilini İstanbul’da tamamlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu esnasında Üsküp’e geri dönen Ata Hoca, “Meddah Medresesinde” hem hadis hem de Arapça dersleri vermiştir. Medrese müteveli heyeti ile “siyasi” anlaşmazlıkları bulunan Ata Hoca, 1938 yılında ulema meclisi üyeliğine atanmış ve 1948 yılında vefat etmiştir. bk. Yıldırım Ağanoglu, Üsküp Kitabı, 2. B, İstanbul: Fide Yayınları, 2008, s. 147.
- 2 Yıldırım Ağanoglu’ya göre, Bulgarların Üsküp’ü işgal ettiği yıllarda, Yücelciler Türkiye Cumhuriyeti’nin Üsküp Konsoloslugu’nun güvenliğini sağlamıştır. bk. Yıldırım Ağanoglu, **Yücel Teşkilatı**, İstanbul: Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları, 2.B, 2006, s. 38.
- 3 Yücelciler ile ilgili bir makale yazan Sabahaddin Zaim ise bu dört kişiyi şu şekilde tasvir etmektedir: *“Şuayib... teşkilatın tabii ve gerçek başkanı ve Yugoslavya’daki Müslümanların en bilgilisiydi...Ali Abdurrahman irfan sahibi, kuvvetli bir sezîse malik, hoş sohbet, gırgin ve otoriter hâliyle muhitinde sevilen, sayılan faal bir insandı...Nazmi Ömer...ağır başlı, temkinli hali ile güven veren bir münevverdi...Adem Ali...sessiz sedasız hâliyle kendini çevresine sevdiren, sakın fakat mertliğin timsali bir insandı...Bkz., Sabahaddin Zaim, “Hürriyetini ve İstiklalini Kaybetmiş Türkler ve Milli Türk Teşkilatı ‘Yücel’”, **Türk Göçmen ve Mültecileri Dernekleri Federasyonu: Türk Dünyası**, sayı:14, 1969, s.3.*
- 4 Altan Deliorman, gazetenin “el değiştirmesi” olayını şu şekilde anlatmaktadır: *“Moşa Piyade’nin Yugoslav Komünist Partisi olan Borba gazetesinde yayımlanan ve Türkiye’ye çok ağır hücumlarda bulunan “Bosfor Düdükçüsü” adlı başmakalesinin Birlik gazetesinde de Türkçe olarak yayımlanmasını istediler. Gazetenin genç ve ülkücü idarecileri bu isteği yerine getirmediler. Fakat, bu yüzden de gazeteden yavaş yavaş uzaklaşmak zorunda kaldılar. Birlik’in başına komünist idareciler getirildi ve gazete Makedonya’daki Türkçe yayın organı*

hâline sokuldu". bk. Altan Deliorman, **Yugoslavya'da Müslüman Türk'e Büyük Darbe**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1973, s. 189.

- 5 Dönemin "Arnavutlaştırma" siyasetini Yaşar Aytek şu şekilde tasvir etmektedir: "Dünyada okul kuruluşunu yoktan var etmek çok güç bir şeydir... Stalin'in dümen suyunda yürüyen Yugoslavya, Türkiye'ye karşı soğuk harp içinde bulunmakta, Türkiye'den ne öğretmen, ne kitap getirebilmekte... Arnavutluk'la sıkı fıkı bulunulduğu o devrede Tito Arnavutları himaye etmekte... Birçok Türk, 'Türküm' demek şöyle dursun Arnavut mekteplerine gitmekte öyle ki, *eski Türkçe yazarı Abdülhak Hamit'e öğretmenlik teklif edildiğinde, 'Ben Arnavutum' diyerek bu çağrıyla kabul etmemekte...*" Bkz, Yaşar Aytek, "Yücel Olayı", İstanbul Gazetesi, 20 Mart 1974, s.2.
- 6 Salih Murat'ın tebliğinde, Boşnak Tarih Enstitüsünün kurucusu olan Adil Zülfikariç'in konuyla alakalı şu sözleri aktarılmıştır: "*Osmanlıların Balkanlardan çekilmelerinden sonra getirilen tüm toprak kanunlarının amaçları Yugoslavya'da, Müslümanları fakir fukara durumuna düşürmek ve yurtlarını terk etmek gayesiyle getirilmiştir... Dalmaçya'da gerçekleştirilen toprak reformuna, devlet Makedonya'da kıyasen orada malların Pazar değerlerinden 56 misli daha pahalı ödemiştir (Bilen bilir ki Dalmaçya'da taşlıktan ve tozluktan başka hiçbir şey yoktur) ... Yugoslavya'da yapılan toprak reformu Müslümanların mallarının gasp edildiği, haydutlar gibi çalındığı ve tam manasıyla bir soykırım ve genel bir trajedi olduğunu düşünüyorum*". Bkz, Salih Murat, **Yücel Mahkemesi ve Hukuki Süreci**, Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği, İstanbul, 2010, s.5.
- 7 Şerafettin Yücelden 26.2.1971 tarihli "Bizim Anadolu" adlı gazetede "Yücel" in beslendiği bir kaynak olarak Yahya Kemal'i sayar ve şu anektodu anlatır: "1946 yılının bir yaz akşamı arakadaşlar Üsküp'ün Zincir Tekkesi'nin sofasında oturuyorduk... Bilmem nasıl oldu, rahmetli Şuayib Efendi konuşma esnasında birdenbire Yahya Kemal'in 'Mohaç' adlı şiirini ezberden okudu ki hepimiz meftun olduk... *Bu efsunlu şiir bize güç vermiş, kavi düşmana karşı direnme azmimizi arttırmıştı*" bk. "Milliyetçi Yücel Olayı", **Bizim Anadolu**, 26 Şubat 1971, s.7.
- 8 Altan Deliorman, mahkeme sürecinde yer alan bazı isimler hakkında şu bilgileri vermektedir: "*Bu mahkemede, iddia makamını Savcı Yardımcısı Blagoye Popovski işgal etmekteydi. Türkiye'ye ve Türklere büyük bir düşmanlıkla saldıran bu Popovski, sonradan İstanbul Başkonsolosluğuna tayin edildi. Zira Türkler unutkan bir millettir. Yücel davasının olduğu günlerde Makedonya Adalet Bakanlığı makamında bulunan Pavel Şatef ise eski bir komiteciydi... Zamanında aç kaldığı günlerde İstanbul'da çıkan Son Posta gazetesinin Sofya muhabirliğini yapmış ve burada yayınlanan Deliorman adındaki Türk gazetesinin matbaasında yarı çıplak gecelediği çok olmuştu. bk. Deliorman, age., s.191. Hapishane süreci için ayrıca, bkz; Mehmet Arıncı, **Makedonya'da Müslüman Direnişi: Yücelciler 1947**, İnsan Yayınları, İstanbul, 1991.*
- 9 Haber, "Üsküp'te oynanan kanlı dramdan Medeniyet Utansın" başlığıyla ele alınmış ve şu cümlelerle tamamlanmıştır: "Öldürülen her Türkün kanını uzaklardan kalplerimize akıtıyoruz. Fakat, bir gün gelecek, onların intikamını düşmanlarımıza kan kusturarak kar kat alacağız. Şimdilik rüyalarımız içinde doğduğumuz yerleri şöyle hatırlıyor ve avunuyoruz." bk, **Trakya Postası**, 9 Mart 1948, s.1.

Kaynaklar

AĞANOĞLU, Yıldırım (2001), **Osmanlı'dan Cumhuriyete Balkanların Makus Talihi: Göç**, İstanbul: Kum Saati Yayınları.

Yeryüzü Mektupları: Üsküp Kitabı, 2. B, İstanbul: Fide Yayınları, 2008.

Yücel Teşkilatı, Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği, 2.B, İstanbul: 2006.

ARDICI, Mehmet (1991), **Yücelciler 1947**, İstanbul: İnsan Yayınları.

ATALA, Eren Eriş (2009), "Yücelcilerle İlgili İki Yeni Belge", **Rumeli'nin Sesi**, sayı: 11.

AYTEK, Yaşar 81974), "Yücel Olayı", İstanbul Gazetesi, 20 Mart

BUYRUK, Yargan (1974), "Yücel ve Türklerin Örgütlenmesi", **Türk Dünyası**, sayı: 32.

ÇAVUŞOĞLU, Halim; "Yugoslavya-Makedonya'dan Türkiye'ye 1952-67 Kitleli Göçü ve Bursa'daki Göçmen Kesimi", **Baltam Türklük Bilgisi 4**, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi, Eylül 2006, Prizren/KOSOVA.

"Yugoslavya-Makedonya Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri", **Bilig**, sayı: 41,2007.

DELİORMAN, Altan (1973), **Yugoslavya'da Müslüman-Türk'e Büyük Darbe**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

KUL, Mehmet (1974), "26.Yılında Yücel Şehitleri", **Türk Dünyası**, sayı: 32.

MURAT, Salih (2010), "Yücel Mahkemesi ve Hukuki Süreci", **Yücel Teşkilatı Paneli**.

ÖZER, Refik (1998), **Yücelciler**, Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği, İstanbul.

Trakya Postası, 9 Mart 1948.

Yücel: İşpiyon-Terorist Teşkilatının Muhakemesi, Makedonya Memleket Halk Cephesi Heyeti, Üsküp, 1948.

YÜCEL DEN, Şerafettin (1970), "Pis Yücel", **Türk Dünyası**, sayı: 18.

YÜCEL DEN, Şerafettin (1969), "Quo Vadis ", **Türk Dünyası**, sayı: 14.

ZAİM, Sabahaddin (1969), "Hürriyetini Kaybetmiş Türkler ve Millî Türk Teşkilatı: Yücel", **Türk Dünyası**, sayı, 14.

ZAİM, Sabahaddin (1971), "Milliyetçi Yücel Olayı", **Bizim Anadolu**, 26 Şubat.

YAKINDAKİ UZAK VATAN: BALKANLAR

PROF. DR. RECAİ COŞKUN*

Balkanları tanıyan ve milliyet ve medeniyet kavramlarına vakıf bir akademisyen için Balkanların her yeri bir tarih, kültür ve medeniyet laboratuarıdır. Duyguların ve fikirlerin öylesine karmaşık bir örgü ile iç içe geçtiği bu iklimde salt kuru bir akademik ifade Balkan gerçekliğini resmetmeye asla yetmez. Tam da bu sebeple bu çalışmada “bilimsellik” kaygısını öne çıkarmadan zafer ve hezimet kavramlarının bu denli sarmaş-dolaş olduğu bu yerlere dair kişisel gözlemlerden hareketle bir hikâyeleme yapmak uygun olacaktır. Bu hikâyelemenin bir ayağı geçmişe bir ayağı ise geleceğe uzanacaktır. An için ise söylenecek fazla bir şey yoktur. Zira Balkanlar hakkında günümüzde Türklerin çok büyük cümleler kurmaları imkânsızdır.

Tarihselliği ve ekonomik-siyasi insicamı ile Türkiye'nin Balkanlardaki varlığı o denli ters orantılıdır ki bir yıldan diğerine Türk varlığının bu bölgede ne denli hızlı bir şekilde aşındığını tespit için büyük araştırmalara ihtiyaç yoktur. Üsküp'teki Taşköprü üzerinde yapacağınız bir gezinti; Prizren Kalesinden şehre fırlatacağınız bir bakış; Ohri ve Manastır meydanlarında yapacağınız kısa bir yürüyüş aşınmanın ne denli hızlı olduğunu söyleyecektir. Bu yüzdendir ki artık Türkiyeli Türkler için Balkanlar burnumuzun dibindeki uzak vatan gibidir. Araya konan psikolojik mesafe

* Sakarya Üniversitesi İşletme Fakültesi Öğretim Üyesi.

Türkiyeli Türkler için Balkanlar burnumuzun dibindeki uzak vatan gibidir. Araya konan psikolojik mesafe her yıl büyüyor. Tarihi mirasın izleri siliniyor. Değişik sebeplerden dolayı Balkan Türklüğü göç ediyor ve Balkanlardaki ağırlığını kaybediyor.

her yıl büyüyor. Tarihi mirasın izleri siliniyor. Değişik sebeplerden dolayı Balkan Türklüğü göç ediyor ve Balkanlardaki ağırlığını kaybediyor. Türkiye'nin bu konuda millî bir çizgisi olmadığı için kritik birçok konuya dair tutarlı bir duruş asla inşa edemiyor. Oradaki Türk azınlığı nereye konumlandıracağını bilemiyor. Hangi ülkede hangi aktörlerle nasıl bir irtibat denklemi oluşturulması gerektiğini millî siyaset değil günübirlik akış belirliyor. Türkiye'nin bu yön belirsizliği ve kafa karışıklığı Balkanlardaki diğer oyuncuların işine geliyor. Zaman akıyor ve Balkanların Türklüğü erimeye, solmaya yüz tutuyor... Tablonun özeti de budur.

İşte tam da bu sebepten ötürü milliyet bilincine sahip her kişinin Balkanlar üzerinden çok ayrıntılı olarak düşünmesi gerekmektedir. Türkiye'nin kaderinin ve önündeki sorunların Balkanlar tecrübesi ışığında yorumlanması zafer-hezimet ikizliğini de anlamaya da yardımcı olacaktır.

Türkiye'de yaşayıp kökü Balkanlara dayanan milyonlarca kişinin kulağında az çok bir Rumeli anlatısı vardır. Onlar için Balkanlar adına bilinen ve artık giderek daha da belirsizleşse de birinci elden dinleyebilecekleri hikâyeleri olan topraklardı; geride bırakılmış vatan... Peki ya ailesinde Balkanlık olmayanlar bu konuda Atatürk'ün Selanik'te doğması ve Manastır'da okuması dışında neler bilebilir? Türk tarihinin önemli bir kısmını oluşturan bu coğrafya birçokları için sanki "tarihin kapanmış bir sayfası gibidir." Öyle olmadığı gerçi Bulgaristan'da 1980'lerde, Bosna'da 1990'ların ilk yarısında, Kosova'da ise ikinci yarısında görüldü... Ama yine de oralarda yaşananlar sanki bizim dışımızda, uzaklardaki insanların hikâyesi gibiydi. Zira kabul etmek gerekir ki sebebi ne olursa olsun, özel bir ilgisi olanlar dışında Balkanlar ortalama Türk vatandaşları için fethi ve çekiliş faciası ile geçmişe gömülmüş bir coğrafyadan fazla bir anlam ifade etmemektedir. Balkanları görmeden, ataların izini sürmeden Balkanların anlamını kavrayabilmenin de pek imkânı yoktur esasen...

Haksızlık etmemek adına bize Balkan gerçeğine ilişkin ipuçları sunan az sayıda yazara da teşekkür etmek gerekir. Yahya Kemal'in doğduğu yer Üsküp'teki hatıraları, Emine Işınsu'nun romanları, Yavuz Bülent Bakiler'in Üsküp'ten Kosova'ya adlı kitabı ve belgeseli, A. Haluk Dursun'un "Nil'den Tunaya", Samiha Ayverdi'nin "Ah Tuna Vah Tuna" kitabı ve Aslan Bulut'un "Balkan Volkanı" ilk akla gelenler. Ayşe Kulin son yıllarda romanlarıyla Bosna'yı Türkiye'nin gündemine taşımayı becerdi. Yine Bosnalı yazar M. Selimoviç'in romanları az çok biliniyor. Elbette roman dendiğinde ve söz konusu Balkanlar ise: Andriç'in "Drina Köprüsü" ilk akla gelendir... Bunların dışında meraklısının arayıp bulacağı bilimsel kitaplar, hatıratlar ve romanlar da var elbette ama çok değildir. Cumhuriyet döneminde Balkanlar ile olan en güçlü irtibatımız herhalde Yugoslavya döneminde Struga'da düzenlenen şiir etkinlikleri ile sınırlı kalmıştır...

Öte yandan, Balkan gerçeğini Türklerin gözüyle dünya efkar-i umumisine aktaracak uluslararası eserler de oldukça yetersizdir. Oysa Yunanlılar, Bulgarlar, Sırp, Makedonlar, Hırvatlar bu konuda çok sayıda eser yazmakta ve olayları kendi bakış açılarıyla anlatmaktadırlar. Bu bizim hemen her alandaki ihmalkârlıkla örülmüş hikâyemizdir. Kırım ve Kafkas faciası, Anadolu'da yaşanan facialar da aynı şekilde sahipsizdir. Gerçi son yıllarda Üniversitelerde Balkan Araştırmaları ile ilgili birimler ve yayınlarda bir artış gözlenmektedir. Ancak bunlar henüz bir strateji inşa edebilecek olgunluğa ulaşmış değildir. Dahası bu kuruluşlar mesajlarını öncelikle Türkiye'ye sonra da Balkanlara ulaştırmayı hedeflemektedir. Bunlar önemlidir ancak esas olan Türkiye'nin bir Balkan perspektifi inşa etmesi ve bu perspektifi dünya efkar-i umumisine aktarabilmesidir. Ancak bu yolla Türkiye hâkim güçlerin Balkan tasavvurlarında bir değişken olmak yerine kendi Balkan perspektifini ortaya koyabilme gücünü elde edecektir.

Coğrafyanın Dili ve Jeopolitik Şaşkınlık

Balkanlar dendiğinde bir de (U)Rumeli eklenir sözlüğe... Oysa Balkanlar belki Rumeli'nin doğu kısmının adıdır... Rumeli dendiğinde Viyana'ya kadar uzanan bir coğrafya çıkar karşımıza. Lakin Balkanlar Bosna'da biter gibidir. Hırvatistan'ın Bosna'yı kuzey ve güneyden kuşatan hilalimsi kollarını dikkate almazsak bu ülke ile birlikte Balkanlar bitiyor, artık Orta Avrupa başlıyor demektir.

Esasen artık Orta Avrupa'da Türk izi bulmak özel uzmanlık gerektiren bir maharettir ve birkaç tarihi eser dışında geride çok şey kalmış değildir. Ama kuzeyde Tuna güneyde ise Adriyatik esas alındığında Bosna'dan Trakya'ya kadar

Balkanlar baştan başa Türk'tür... Kardeşlik ve düşmanlık ve hatta din kavramları bile Balkanlar söz konusu olduğunda Türklük üzerinden tanımlanır...

olan bölge Türkler tarafından fethedilmiş değil de inşa edilmiş gibidir... Savaşlar, depremler, ideolojik saldırganlıklar, tarihi hınçlar neler varsa hiç biri Balkanların Osmanlı-Türk oluşu gerçeğini yok etmeye muktedir olamamıştır. Balkanlar baştan başa Türk'tür... Kardeşlik ve düşmanlık ve hatta din kavramları bile Balkanlar söz konusu olduğunda Türklük üzerinden tanımlanır...

Eğer Balkanlar için jeopolitik bir Türk tasavvurundan söz edilecekse sınıksız sınırlanması gereken coğrafi adlandırma Balkanlar olsa gerektir. Son zamanlarda özellikle Yunanistan ve Slavik kavimler Balkan adlandırmasını unutturmaya,

bunun yerine "Güneydoğu Avrupa" adlandırmasının "siyaseten daha doğru" olacağını iddia etmeye başlamışlardır. Bu bağlamda kurulan resmi yapılara Türkiye'de itiraz etmeden katılmakta hatta Cumhurbaşkanı Gül de konuşmasında bu adlandırmayı kullanabilmektedir. Sadece bu durum bile Türkiye'nin Balkanlara dair jeopolitik algı ve tasavvurlarının ne denli yavan olduğunu göstermeye yeterlidir. Çünkü Balkan adı yaşadıkça o bölgenin muhteşem Türk geçmişi de geleceğe taşınacak demektir. Bu geçmişi yok etmek sadece eserleri ve demografik yapısı tar-ü-mar etmekle değil, aynı zamanda bölgenin Türkçe adını da tarihe gömmekle mümkün olacak demektir...

Türkleri Balkan coğrafyasına yabancı kılmak için çok bilinçli girişimler olduğunu sadece Güneydoğu Avrupa adlandırmasından değil, AB'nin değişik uygulamalarından da tespit etmek mümkündür. Örneğin Kosovalı veya Makedonyalı Türklerin karayolunu kullanarak Yunanistan ve Bulgaristan üzerinden Türkiye'ye geçmeleri neredeyse imkânsız hâle getirilmiştir. AB'ye girmeden önce Bulgaristan güzergâhını kullanarak Türkiye'ye her hafta onlarca otobüs gelebiliyordu. Bu görece ucuz ulaşım imkânı sayesinde bir yandan Türkiye ile küçük çaplı da olsa ticarete katkı sağlanıyor ama daha da önemlisi bu topraklarda yaşayan insanların Türkiye ile olan sosyal bağları da güçleniyordu. AB vize rejimi sayesinde bu imkân yüksek vize ücretleri ve uzun bürokratik işlemler sebebiyle ortadan kalktı. Dahası vize konusunda tuhaf bir durum oluştu. Yeşil pasaport sahibi bir Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Danimarka gibi hemen bütün Avrupa ülkelerine vizesiz girebilirken Bulgaristan ve Yunanistan bu pasaportlara da

vize uygulamaya devam etti. Son zamanlarda yaşanan ekonomik kriz sebebiyle Yunanistan vize rejimini görece kolaylaştırmaya başlasa da Türkiye ile Balkanlar arasında örülen bu duvar amacına çoktan ulaşmış gözükmektedir.

Balkanlarda “Dil” ve “Yazı” Yarası

Çok açık ifade edelim: Resmi bir dil olarak Türkçe Balkanlar’da sürekli olarak mevzi kaybetmektedir. Tito ve ondan sonra dağılma süreci Yugoslavya’sında Türklerin yoğun olarak yaşadıkları Kosova gibi bölgelerde Türkçe anayasal güvence altındaki resmi dillerden bir tanesiydi. Yugoslavya dağıldıktan ve yeni siyasi yapı ve anayasalar ortaya çıktıktan sonra Türkçe sürekli olarak mevzi kaybetti. Bunun en belirgin örneğini Kosova’da görüyoruz. Türkiye bu ülkeye hem NATO müdahalesi çerçevesinde askeri destek hem de akabinde devletleşme sürecinde siyasi ve ekonomik yardımlarda bulunmasına rağmen Türkçe bu ülkede resmi dil olarak kabul edilmemiş; sadece belli oranda Türk nüfusuna sahip Prizren ve Mamuşa gibi yerlerde “yerel yönetimler”in inisiyatifinde bir dil olarak kabul edilmiştir. Her geçen yıl, tabelalarda, çarşı ve pazarlarda Türkçe ifadeler azalmaktadır. Türk nüfusu iş bulmakta çok dezavantajlı konumda olduğu için hızla Türkiye ve değişik Avrupa ülkelerine kaymakta; bunun sonucu olarak da hem merkezi hem de yerel yönetimlerdeki temsil gücünde aşınma olmaktadır. Daha önceleri şehirli dili olan Türkçe bu süreç sonrasında sokaklarda duyulabilirliğini de yıldıza kaybetmektedir.

İşin eğitim boyutu da benzeri bir seyir takip etmektedir. Türkçe eğitim veren okul ve sınıf sayıları her geçen yıl azalmaktadır. Kayıt sayıları Türk ailelerin dahi çocuklarını Türkçe eğitim veren okullara göndermemesi sebebiyle azalmakta; bu okullarda okumak dezavantajlı hâle gelmektedir. Bu süreç sonucunda bırakın Priştina’yı, Prizren’i, Mamuşa gibi her yönüyle ve her şeyiyle tipik bir İç Anadolu kasabasını andıran ve nüfusu büyük oranda Türk olan bir yerde bile Türkçe mahzun bir gölgede kalışı yaşamaktadır.

Türk olmanın özellikle kamu kesiminde ve bürokraside görev almayı neredeyse imkânsız hâle getirdiği bir yapılanmada insanlar sayım zamanlarında Türk kimliğinden vazgeçerek hâkim kimliğe kaymaktadırlar. Sözgelimi Kosova’da üç kardeşten ikisi Türk biri ise Arnavut olabilmektedir. Bir Türk’ün Arnavut olabilmesi için sözgelimi Süleyman olan soyadının Süleymani olması; Çelik olan soyadının Çeliku olması yeterlidir. Soyadına eklenen tek kelime bütün bir tarihi kimliği siyasi bir kimliğe aktararak değiştirebilmektedir.

Ayrılışlar hüznüdüdür her zaman. Balkanlardan Türkiye'ye dönerken kendinizden bir parçayı bırakırsınız ardından, içiniz dışınız paramparçadır hem de... Türkiye'nin âlimleri Balkanların cahilleridir...

Bu Türk kimliğinden göçüşü sadece o insanların kişisel tutumlarına mal etmek doğru değildir. Burada ülke olarak Balkanlara dair tasavvurlarımızın ne denli sığ, tahayyüllerimizin de ne denli yokluğa yakın derecede olduğu görülmektedir. "Bölgesel güç Türkiye" kuru bir böbürlenmekten öteye geçebilecek ince siyasi örgü ve hamleleri üretmek yerine hâkim güçlerin kendisine biçtikleri "fedakârlıkta en önde, masada en geride" rolünden sıyrılmayı aklına bile getirememektedir. Türk siyaseti hem Balkanlar'da hem de Türk ve İslam coğrafyasının tamamında birkaç basmakalıp cümleye mahkûm edilmiştir.

Bir Türk akademisyen olarak Balkanları dolaşmanın en zorlu yanlarından bir tanesi de yazı meselesidir. Türkiye'de bunu pek fazla

fark edemezsiniz. Nihayetinde gittiğiniz her tarihi eserde Türkçe açıklamalar bulabilirsiniz. Ama Balkanlar'da bir Osmanlı eserinin karşısında kendinizi kara cahil hissedersiniz. Basit bir kitabeyi, Cami, çeşme duvarına kazınmış bir yazıyı, bir mezar taşının kime ait olduğunu okuyacak kadar Osmanlıcaınız yoktur. Türkiye'deki unvanınız ne olursa olsun bu durumda kendinizi okuma-yazması olmayan bir cahil hissedersiniz. Eğer ekibinizin içerisinde Osmanlıcası olan birisi var ise bu durumda onun size aktardığı bilgiler ile yetinirsiniz. Garip bir durumdur bu. Torunlar, dedelerinin yazdıklarını okuma donanımından yoksun olarak kalakalırlar o tarihi eserin karşısında. İki yabancı gibi hem de... Sonra eserin Bursa'da, Edirne'de İstanbul'daki kız kardeşleri düşer hatırlınıza. Kimin ne zaman nasıl yaptırdığını bilemezseniz de, kitabeyi okuyamazsanız da eser sizi sıcak bir gülümsemeyle kucaklar. Sıcak, yorgun, kırık dökük bir gülümsemedir bu çoğunlukla. Ayrılışlar hüznüdüdür her zaman. Balkanlardan Türkiye'ye dönerken kendinizden bir parçayı bırakırsınız ardından, içiniz dışınız paramparçadır hem de... Türkiye'nin âlimleri Balkanların cahilleridir...

Osmanlı Öldü Mü?

Batı medeniyeti tarihini çalışanların üzerinde çokça durdukları bir soru vardır: Roma öldü mü? Aynı şeyi özellikle de Balkanlar söz konusu olduğunda Osmanlı

için sormak gerekir: Osmanlı öldü mü? Bu aklınıza Ortadoğu'ya yeni bir şekil vermek adına Türkiye'de "neo-con Osmanlıcılığı" canlandırmaya çalışan o emperyal kurgunun tasarladığı bir Osmanlıcılığı zinhar getirmesin. Zira Büyük Ortadoğu Projesini neo-Osmanlıcılık üzerinden yürütenler de en az bizim kadar bilirler ki Osmanlı bir Ortadoğu Devleti değildi, o bir Balkan devleti idi önce, sonra Anadolu ve nihayet Ortadoğu...

Anadolu'dan muhteşem bir Türk Devleti doğdu, Türkiye Cumhuriyeti... Ortadoğu birkaç istisna Türk kimliğini çabucak yok etti. Osmanlı'dan çok daha önce Selçuklunun at koşturduğu Irak, Suriye, Filistin ve hatta kısmen Mısır sanki hiç Türk olmamışlar gibi derin bir inkâra yöneldiler. Irak dışındaki Ortadoğu'da Türk-Türkmen adı varla yok arası duyulur birçok yerde... Akdeniz'in güneyi ise 400 yıllık Türk kimliğini kolayca terk edip bir tek Türkçe söz etmezken 100 yıllık Fransız istilasından hediye Fransızca'yı konuşur. Buralarda Türklük çok derinlerde ve eski zamanlarda kalmışçasına sadece "el-Türki" soyadlarında görünür ancak... Denilebilir ki Osmanlı Balkanlar'da bir medeniyet, Anadolu'da bir devlet, Ortadoğu'da ise daha çok Hilafet idi... İstanbul'da ise ger üçü...

Balkanlar'da Osmanlı her şeyden önce bir medeniyettir. Onlarca dil, din, mezhep; iç içe geçmiş etnik kimlikler; tarihten günümüze uzanan onlarca sosyolojik-kültürel katman üzerinde Osmanlı'nın inşa ettiği yönetim ve yaşayış biçimi sadece kendi tebaasının değil; en yaman düşmanlarının da ister istemez etkisi altına girdiği bir dünya ve bir yaşayış biçiminin adıdır. Bu Osmanlı Türk medeniyetidir. Öyle bir medeniyettir ki Türk zihin dünyasının bugüne kadar ulaştığı en uç noktadır. Bu nedenle Balkanlar söz konusu olduğunda "Osmanlı öldü mü?" diye sormak haklı ve anlamlı bir sorudur.

Özellikle Balkanlar'da yaşayan Türkler için bir kimlik söz konusu olduğunda Osmanlılık hala sığınılan bir siyasi kimliktir. Çünkü 100 yıldır yaşadıkları her ne varsa hepsi bir zamanlar Osmanlı Türkü oluşları nedeniyledir. Arnavutlar, Boşnaklar, Türkiye Türkleri, Bulgarlar, Romenler herkes bir siyasi kimlik bulmuş ve

Bu Osmanlı Türk medeniyetidir. Öyle bir medeniyettir ki Türk zihin dünyasının bugüne kadar ulaştığı en uç noktadır. Bu nedenle Balkanlar söz konusu olduğunda "Osmanlı öldü mü?" diye sormak haklı ve anlamlı bir sorudur.

Osmanlılığı artlarına bırakmışlardır. Geriye Balkan Türkleri kalmıştır. Bölük pörçük birçok ülkeye dağılmış olarak hem de. Her gün bir sebeple Osmanlılıkları yüzlerine vurulmuş, mağdur edilmiş, dışlanmış Türkler... Bu Türkler için Osmanlı Devleti çökmüştür ama Osmanlı kimliği hâlâ yaşamaktadır. Son yıllardaki gelişmeler, göçler, savaşlar, inkârlar, ihmaller, bu kimliği aşındırmıştır, Osmanlıyı Balkanlar'da can çekişir hale getirmiştir...

Osmanlı'nın can çekişir hâldeki resminin cismanileşmiş hâli Mostar Köprüsü'nün 9 Kasım 1993 yılında Hırvat tanklarının ateşiyle ikiye bölünmesiydi... IvoAndriç'in Drina Köprüsü hikâyesinde Avusturya Ordusu'nun geri çekilişi esnasında dinamitle ikiye ayırdığı köprü hikâyesi yaklaşık 100 yıl sonra hem de dünyanın gözü önünde Mostar'da tekerrür etmiştir. Köprü önce Sırp tarafından yaralanmış, ardından Hırvatlar tarafından Neretva nehrinin sularına gömülmüştür. O resim Balkanlardaki Osmanlı'nın hala paramparça da olsa yaşadığının ve kimliklerin oluşmasında temel belirleyici olduğunun da resmidir aynı zamanda. Mostar Köprüsü'nün Türkiye Cumhuriyeti tarafından restore edilmesi ise Türk devlet geleneğinin ne denli güçlü ve birbirine bağlı halkalardan oluştuğunun göstergesidir.

Mesele Coğrafi Değil, Psikolojik Mesafe

Zaman ve günlük siyaset insanların hafızasına öylesine duvarlar örmektedir ki burnunuzun dibinde olan ve yüzlerce yıl ayak izlerinize tanıklık etmiş topraklar birden çağlar öncesinde ve Kaf dağlarının arkasında kalmışçasına uzaklaşırlar sizden. Aranızda artık aşılmaz bir psikolojik mesafe vardır. Oysa geçek böyle değildir elbet. İstanbul'da yaşayan ortalama bir Türk için eğer nerede olduğundan haberi varsa, Üsküp, uzak diyarlarda bir şehrin adıdır. Okumuşsa Yahya Kemal şiirlerini muhtemelen "Üsküp ki Yıldırım Han diyarıdır" diye bir dize de çınlayacaktır kulağında. Ama bundan ötesi ve dahası yoktur. Selanik en fazla bilinen yerlerdendir. M. Kemal Atatürk burada doğmuştur zira...

Kimler farkındadır bilmem... İstanbul'dan Üsküp'e doğru yollanan bir araç, İstanbul'dan Adana'ya giden araçtan daha önce varacaktır hedefine. İstanbul'dan Saraybosna'ya giden bir otomobil, Erzurum'a gidenden çok daha önce ulaşacaktır menziline. İstanbul Selanik arasın İstanbul-Ankara arasından biraz daha uzundur sadece... Hâl bu iken Balkanlar bizim gözümüzde niçin bu denli uzak memleketlerdir? Daha 100 yıl önce birçoğu ile aynı vatandaşlığı paylaştığımız bu ülkelerin halkları bugün birbirlerine neden bu denli uzak? Balkanlarda var olmanın

basit bir kuralı vardır oysa: var olduğunun farkına varmak ve vardırmak. İş dünyası, eğitim, turizm ve hayatın her alanında Türkiye Balkanlarda olmalı Balkanlar da Türkiye’de... Formül bu kadar basittir. Görülecektir ki AB kapılarında en gerilerde bırakılan Türkiye Balkanlar söz konusu olduğunda kendisinden çok şey beklenen büyük bir ülkedir. Türkiye sadece kendi büyüklüğünün farkına varmak için bile Balkanlarda olsa yeridir.

Bir gün psikolojik engelleri yıkıp ta yolunu Manastır’a, Ohri’ye, Üsküp’e, Prizren’e Bosna’ya, Sancak’a düşürenler karşılarında mutlaka Bursa’dan, İstanbul’dan, Edirne’den birer parça bulacaklardır. Sokaklar, mahalleler, camiler, çeşmeler, mezarlar o kadar tanıdık ki sanki yıllardır yaşadığın mahallende dolaşiyor gibisindir. O dar sokak aralarında asla yolunu kaybetme duygusu yaşamazsınız. Bir köşede karşılaştığınız terzi, halıcı, çeyizci, bakırcı sanki her gün selam verdiğiniz tanıdıklarınız gibidir.

Türkiye’nin çevresine dair bir öngörüsü, bir stratejisi olduğu çok tartışma götürür. Normal akıl Türkiye’nin çevre ülke ve topluluklarla etkileşimini kolaylaştırmak için çaba harcamasını söyler. Oysa tam tersi olmaktadır. Mesela Paris, Londra, Cenevre gibi merkezlere görece ucuza uçan Türk Hava Yolları konu Balkanlar ve Türk Dünyası olduğunda aşırı fiyatlarla uçmaktadır. Bu anlaşılır bir durum değildir. Son zamanlarda bu ülkelere uçan özel şirketlerin sayısındaki artışla birlikte THY da fiyatlarını istemeyerek de olsa indirmek zorunda kalmıştır ama hâlâ ortalamanın çok üzerinde fiyata uçmaktadır. Bir gün bunun sebebi ile ilgili bir izahat yapılacaktır elbette... Türkiye’nin atması gereken basit adımlar vardır oysa... Kendini merkeze koyarak civar ülkelerle etkileşimini kolaylaştıracak her adımı atmak. Gidiş gelişler kolaylaştırılmalı. Eğitim, sağlık, turizm, finansman, ulaşım altyapıları entegre hâle getirilmeli. Türkiye’de yaşayan Balkan kökenlilerin mutlaka kökenleriyle buluşmalarına, dedelerinin topraklarına ayak basmalarına ön ayak olunacak sivil inisiyatifler özendirilmeli.

Balkan Türk Aydınlarının Halleri...

Türkiye bilerek bilmeyerek birçok kötülük yaptı Balkan Türklerine. En büyük kötülüğü burasıyla ilgili hiçbir tasavvur, öngörü, analize dayanmayan gününbirlik siyaset uygulamaları ile yaptı. Her giden yönetici oralardaki kardeşlikten ve muhteşem tarihten söz edip geri döndü. Ardında kalan Türkler küçük! sorunlarla boğuşmaya devam etti. Mesela Kosova’da Türkçe eğitim veren okulların doğru düzgün Türkçe eğitim setleri dahi olmadı. Türk Devleti bu ihtiyacı bile gidermek

Türklerin bulunduğu ülkelerin siyasi, edebi, ekonomik, sanat ve bilim hayatlarına katkıları giderek zayıflamaktadır. Bu da onların uluslararası camialarda fark edilebilir olmalarının önündeki bir diğer engel hâline gelmektedir.

için kılını kıpırdatmadı. Devlet büyüklerimiz büyük laflar ederken Türk gençleri “Türk kimlikleri” ile kamu kurumlarında iş bulamaz haldedirler. Hangi eğitimi alırsa alsınlar kimliklerinde Türk yazdığı için ayrıma tabi tutuluyorlardı. Büyük laf eden Devlet Büyüklerimiz Balkanlar’da kendilerine Türk olanlardan başka herkesi muhatap görürken, Türkler arasından da özellikle komünist dönemin “politbüro” mantığı ile sadece birkaç isme çalışan bir yapıyı sürdürmeyi uygun gördü. Bu politbüro geleneğinden kalma yapı ağzı laf yapan, Türkiye’den elde ettikleri imkânları dar bir çevreye aktaran, her tarafa kırmızı boncuk dağıtırken esasen sadece kendini düşünen bir tavırla hemen her hükümet döneminde kendi menfaatlerini korumayı becerdi. Balkan ülkelerinde özellikle Kosova ve Makedonya’da kendi siyasi partileri olan Türk toplulukları ile bu konuda bir görüşme yapılsa daha ne tür ilişkilerin döndüğünü hemen

çözmek mümkündür. Bulgaristan için durum biraz daha farklıdır belki. Yunanistan Türk toplumu rahmetli Sadık Ahmet’ten sonra örgütlenme ve hak arama kıvamını kaybetmiş görünüyor.

Türkiye’nin Balkan Türklüğüne taşıdığı bir diğer hastalık ta kendi iç siyasi ve toplumsal çekişmelerini bu topluluklara bulaştırmasıdır. Balkanlarda Türk toplulukları yukarıda değinilen sebeplere bağlı olarak sürekli küçülmektedir. Hâl böyle iken Türkiye’nin siyasi parçalanmışlığı ve cemaat yapılarının çeşitliliği aynen bu küçük topluluklara da yansıtılmaktadır. Bu durumda birlik hâlinde hareket ettiklerinde çok daha güçlü bir temsile sahip olacak Türkler parçalanarak birbirlerine düşman kesilmekte ve siyasi temsil güçlerini kaybetmektedirler. Çok kültürlülüğün var olduğunu şekli olarak göstermek isteyen hükümetler de Türk topluluklarını temsil etmekten uzak isimleri Türklerin temsilcisi olarak bünyelerine almakta ve küçük sus payları ile pasifize etmektedirler. Türkiye’nin bu gibi noktalarda Balkan ülkelerinin merkezi yönetimleri ile yapıcı ilişkiler kurması elbette anlaşılabilir bir durumdur. Ancak bunun bedeli asla oradaki Türk topluluklarını görmezden gelmek, kaderlerine terk etmek olmamalıdır.

Burada ne yazık ki Türk topluluklarını bir çatı altında toplayabilecek donanıma sahip güçlü yerel aktörler de son zamanlarda ortaya çıkmamaktadır. Türklerin buldukları ülkelerin siyasi, edebi, ekonomik, sanat ve bilim hayatlarına katkıları giderek zayıflamaktadır. Bu da onların uluslararası camialarda fark edilebilir olmalarının önündeki bir diğer engel hâline gelmektedir.

Bir yandan hâkim siyasi akıma eklenerek kendi toplumunun taleplerini dahi dile geçirmekten kaçınan siyasetçiler; diğer yandan giderek bölünen ve kendi kendileriyle mücadele ederek enerjisini tüketen toplumsal yapı ve nihayetinde giderek kıvamını kaybeden entelektüel birikim Türk topluluklarının gelecekte buldukları ülkelerdeki geleceklerine ilişkin iyimser yorumlar yapmamızı engelleyen önemli etmenlerdir.

Bütün bunlara ilave olarak her geçen yıl şiddetini artıran Türkiye ve diğer Avrupa ülkelerine doğru göçler daha büyük bir felakete de işaret etmektedir. Türkiye acaba özellikle Kosova ve Makedonya gibi nüfusu az olan bu ülkelere bir “tersine göç” seçeneği inşa edebilir mi? Bu da üzerinde durulması gereken bir başka noktadır. Aksi hâlde önümüzdeki 10 yılda büyük göçler ve asimilasyon uygulamaları sonucunda bu ülkelerdeki Türk varlığı bugün olduğundan çok daha düşük bir düzeyde olacaktır.

Son Söz Değil, Ama...

Balkan Türklüğü söz konusu olduğunda doğal olarak Osmanlı bütün tartışmaların merkezine oturmaktadır. Lakin Türk Milliyetçileri için Türk tarihi bir bütündür ve her bir halkası bir öncekinin yeniden kozalanmasından başka bir şey değildir. Cumhuriyetimiz Osmanlı modernleşmesinin yeniden mayalanmış halidir. Her modernleşme girişimi doğası gereği bazı anormaliteler üretir. Ayrıca tarih her millete farklı zamanlarda farklı gerçeklikler bahşeder. Osmanlı kendi zamanını yaşadı. Balkanlarda hâlâ o zamanın uzatmalarını oynuyor gibidir. Ancak

Türkiye Cumhuriyeti'nden yeni bir Osmanlı çıkarma heves ve beklentileri anakronik girişimlerdir. Tarihin akışına terstir. Türklüğün bugünkü gerçekliğine de terstir. Nasıl ki Osmanlı kendini bir “Yeni Selçuklu” olarak tanımlamadı, Türkiye Cumhuriyeti'nden de bir “yeni Osmanlı” çıkmaz.

geri dönüşü yoktur bu gidişin. Türkiye Cumhuriyeti'nden yeni bir Osmanlı çıkarma heves ve beklentileri anakronik girişimlerdir. Tarihin akışına terstir. Türklüğün bugünkü gerçekliğine de terstir. Nasıl ki Osmanlı kendini bir "Yeni Selçuklu" olarak tanımlamadı, Türkiye Cumhuriyeti'nden de bir "yeni Osmanlı" çıkmaz.

Bu durumda milliyetçi bir bakışla Balkanlar bizim siyasi değil ama medeniyet sınırlarımızın başladığı yer olarak tasavvur edilmelidir. Saraybosna İstanbul'un küçük kız kardeşidir. Bu gerçekliği kabul edemeyen bir anlayış Türkiye Cumhuriyetini layıkıyla yönetemez. Neo-Osmanlılık bugün bir Türk projesi değildir. Türkleri kendi stratejilerine figüran yapmak isteyenlerin zaman zaman ağzımıza bal çalma babından dile getirdikleri bir efsundur. Türkler bu efsunun değil, kendi Kızılelmaların peşinden koşarlar.

Türk tarihinin bugün ulaştığı noktayı iyi anlayabilmek için Başbakanlığa bağlı olarak kurulan "Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı"nın adına bakmak yeterlidir. Bu aslında Türk Milliyetçilerinin tarihi okuma becerilerinin cismanileşmesidir. 1940'larda idamla yargılanan bir düşünce 1990'larda haklılığını ve ferasetini ispatlamış; giderek devletin resmi politikası hâline dönüşmüştür. Lakin Balkanların milliyetçi bir perspektiften derin tefekkürlere konu edilmediği de bir diğer gerçekliktir. Bu yüzden milliyetçilerin tarih okuma becerilerini Balkanlar için de harekete geçirmeleri acil bir gerekliliktir.

Bunun için adımlarımız Bosna'yı da aşarak Macar Ovalarına kadar iz düşürmeli. Oradan da artık 21. Yüzyılın bir gerçekliğine dönüşmüş olan Batı Avrupa Türklüğü ile buluşmalı. İşadamları, akademisyenler, vakıflar herkes bir Türk olarak bu topraklarda yeniden varoluşun işbirliği tohumlarını ekmek için elinden gelenden fazlasını yapmak zorundadır.

Gül Babadan Aslan Babaya selam götürsek yeridir ve de tam zamanı!

OSMANLI DEVLETİ İLE OLAN İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA SIRP MİLLİYETÇİLİĞİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

ABDULLAH KUTALMIŞ YALÇIN*

Giriş

Milliyetçilik, uluslararası ilişkileri derinden etkilemiş özellikle 19. yüzyılın güç dengesinde çok uluslu imparatorlukların geleceklerini sarsacak nitelikte izler bırakmıştır. 20. yüzyılda da ister istemez iki büyük savaşın da tetikleyici unsurları arasında yer almıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ve günümüzde de varlığını yer yer hissettiren milliyetçilik, Balkanlar'da da önemli olayların kaynağı olmuş ve hâlihazırda birçok sorunun da zeminini oluşturmuştur. Bu çalışma da Balkanlar'ın siyasi tarihi ve dış ilişkileri çerçevesinde, Sırp milliyetçiliğinin tarihsel gelişimini Osmanlı hâkimiyeti öncesi dönemden başlayarak Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın kuruluşuna kadar değerlendirmiştir.

Balkanlar, coğrafi anlamda ve/veya uluslararası politika anlamında, dünyanın en dikkat çeken topraklarından biri olmuştur. Bu coğrafyanın tarihi de çok çeşitli milletlerin etkileşimleriyle yazılmıştır. Balkanlar uzunca süre dünyanın kavşağı olmuştur. Birçok tüccar, ordu, ulak ve göçmen kabileleri rızıklarını çıkarabilmek ya da yerleşecek bir toprak parçası bulabilmek için Balkanlar bölgesini dolaşmışlardır. Örneğin Slavlar, Türkler, Germenler, Çingeneler ve etnik kökenleri farklı diğer halklar bu bölgeye yerleşip, iletişim halinde olmuşlardır. Bunun sonucunda Balkan halkları genellikle birden fazla dil konuşmuşlardır (Wachtel 2009: 9).

* Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Öğretim Görevlisi.

Balkanlarda yüzyıllardan beri çoğunluğu Slav kökenli halklar oluşturmuştur. Bu halklar arasındaki milliyetçilik hareketleri Balkanlar'ı âdetta bir kaynayan kazan hâline getirmiştir. Çalışmanın konusu olan Sırp milliyetçiliğinin tarihsel gelişimi bu savı destekleyici nitelikte bir örnektir. Bundan dolayı bu bölge yıllardan beri uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukuk boyutunda birçok problemin kaynağını oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın hedefi konu ile ilgilenenlere teorik ve tarihsel bir çerçevede Balkanlar'daki Sırp milliyetçiliğini Osmanlı hâkimiyeti öncesi dönemden başlayarak Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın kurulduğu döneme kadar sunmaktır.

1.Balkanlar'da Milliyetçilik

Balkanlarda görülen milliyetçilik, Batı Avrupa'daki diğer milliyetçiliklere nazaran özel bir niteliğe sahiptir. Bu nitelik Balkan milliyetçiliğinin dinsel ve etnik özelliklerin karışımıyla oluştuğu gerçeğidir (Karpas 2004: 13).

Balkanlar, yaklaşık olarak dört yüzyıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altında kalmış ve bu dönemde uygulanan iskân politikalarına bağlı olarak Anadolu'dan getirilen Türkmenler, bu coğrafyada yer almaya başlamışlardır. Türk ve Balkan halkları bu sürede hem birbirlerini etkilemişler hem de birbirlerinden etkilenmişlerdir.

Todorova, "Balkanlar'da Osmanlı mirasını aramak anlamsız bir şeydir. Bizzat Balkanlar Osmanlı mirasıdır." derken Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'ın siyasi tarihi üzerindeki yerini göstermektedir (Todorova 2007: 72).

Balkanlar'da Osmanlı hâkimiyeti, devletin güçlü olduğu zamanlarda bir problem teşkil etmezken; devletin zayıfladığı dönemlerde bu topraklar, başta Rusya ve Avrupa ülkelerinin ilgisini çeker. Rusya ve Avrupa ülkeleri Osmanlı Devleti'nin zayıflamaya başladığı dönemlerde Türkleri Balkanlardan topyekûn uzaklaştırma, İstanbul'a ve boğazlara hâkim olma düşüncesindedirler (Ceyhan 2006: 13).

Fransız Devrimi ile yayılan milliyetçik duygusu ve millî devlet kurma hevesi Balkan ülkelerini de derinden etkilemeye başlamıştır (Karamuço 2009: 23).Balkan milletleri içinde bu etkileşimi en fazla yaşayan milletlerin başında ise Sırp gelmektedir.

Osmanlı Devletinin egemenliği altında rahat ve huzurlu yaşarken, Balkan halkları da Fransız Devrimi sonrası dönemde milliyetçilik düşüncelerinden etkilenmişlerdir. Bu yüzden de "çok uluslu egemen" devlete tek tek başkaldırmaya başlamışlardır.

Balkan milliyetçilikleri daha çok dinsel ayrımlardan beslenen, dinsel ve kültürel farklılıkları tam olarak netleşmemiş, coğrafi sınırları hayli tartışmalı, iç içe geçmiş birçok halkı çatışmalarla ayırıştırarak yeni bir milliyetçilik türü olarak ortaya çıkmıştır. Bu yeni milliyetçiliği, etnik milliyetçilik olarak adlandırmak mümkündür. Etnik milliyetçilik, anlaşılabilirliği gibi, millî unsurları ortak kan bağı, ortak dil ve ortak ülke olan milliyetçilik tipidir. Hırvat, Sırp ve Arnavut milliyetçiliği de bu tür bir milliyetçiliktir. Bu noktada Balkan kiliselerinin etnik kimliklerin oluşması sürecinde etkili olduğu da tarihsel bir vakadır.

Balkan milliyetçiliği, Batı Avrupa'daki benzerlerinden farklı özelliklere sahiptir. Bu tür milliyetçilik cemaat milliyetçiliğidir.

Ancak, Balkan milliyetçiliklerini birer dinsel milliyetçilik olarak kabul eden ve bu tür milliyetçilikleri dinsel cemaatleri çağrıştıracak şekilde cemaat milliyetçiliği olarak adlandıran araştırmacılar da mevcuttur. Karpat (2004)'a göre Balkan milliyetçiliği, Batı Avrupa'daki benzerlerinden farklı özelliklere sahiptir. Bu tür milliyetçilik cemaat milliyetçiliğidir. Çünkü bu milliyetçilik dinsel ve etnik niteliklerin karışımıyla oluşmuştur (Karpat 2004: 13).

2. Osmanlı Hâkimiyeti Öncesi Sırp Milliyetçiliği

Slav ırkından olan Sırlar, III. asırdan itibaren Balkanlar'a yerleşmeye başlamışlardı (Solak 2007: 78). Balkan Yarımadası'nda yer alan Sırbistan, ilk zamanlarında İliiryalı ve Trakyalı çoban kavimlerle meskûndü ve bu kavimler MÖ III. yy. da Romalılara boyun eğmişlerdi. Bu dönemde ülkenin sınırları Dalmaçya ve Pannonia ile Tuna, Drina ve Morava arasında uzanıyor, kuzeyde Vardar Vadisi'ne kadar genişliyordu. 395 yılında ise Roma İmparatorluğu ikiye bölününce Dalmaçya ve Pannonia Batı Roma'nın, geriye kalan topraklar ise Doğu Roma'nın olmuştur. III. yy. dan sonra Roma İmparatorluğu'nu tehdit eden Gotlar, Hunlar ve Avarlar Balkan Yarımadası'nda devamlı bir devlet kuramaları da kendilerinden sonra gelen Slav kavimlerine yerleşme imkânı oluşturmuşlardı (Özkan, 2011:1). Roma'nın 476'da yıkılmasıyla birlikte Balkanlar, Bizans etkisi altına girmişti (Akman 2006a). VII. yy. da İmparator Heraclius (610-640) Sırları, Avarlara karşı korumak üzere Bizans İmparatorluğu'nun kuzeybatı sınırına yerleştirdi ve Sırlar bir Balkan milleti olarak tarih sahnesine çıktı (Özkan 2011:1).

Sırlar'ın Balkan Yarımadası'na tam anlamıyla yerleşmesi 7. yüzyılı buldu ve ancak 12. yüzyılda kendi devletlerini kurdular (Paulton 1993: 23). Yeni topraklarında millî birliklerini hızlı bir şekilde kuramayan Sırlar "Jupan" adı verilen şefler

önderliğinde bazı yerleri işgal ettiler ve bu Jupanlar birbirleriyle “*VelikiŽupan (Büyük Jupan)*” olmak için mücadele hâlinde oldular. Kısmi bir başarı 850 yılında Vlastimir’in Sırları hâkimiyeti altında birleştirmesiyle kazanıldı ama Vlastimir’in ölümü sonrası Sırlar, Bulgar hâkimiyetine girdiler. Çeslav adlı bir prensin akraba kabilelerini birleştirmesi sonrasında Macarlarla yaptığı mücadelede hayatını kaybetmesiyle (960) birlik dağıldı ve önce Bizanslıların, sonra yine Bulgarların hâkimiyeti altına girdiler.1018 yılında Bizans İmparatoru Bulgarların bağımsızlığına son verdi ve Sırları Bizans’a bağladı. Bu gelişmelerin sonrasında batıda Karadağ adını alacak dağlık Zeta, doğuda ise Raška devletleri kuruldu (Özkan 2011:1-2).

Bu hanedanlığın kurucusu Stefan Nemanıç (1167-1196) XII. yüzyılın ikinci yarısında, Orta Çağ Sırp Devleti’nin ana bölgesini oluşturan Raška Irmağı boyunca uzanan kaynaklarda Raška diye geçen toprakların büyük jupanı idi” (Kayapınar ve Kayapınar 2006: 129).Stefan Nemanıç, Zeta ve Raška bölgelerini 1186’da birleştirerek Sırları bağımsız bir devlet çatısı altında toplamayı başardı. Stefan Nemanıç’in oğlu Rastko ise 1219’da bağımsız Sırp Ortodoks kilisesini kurdu. Bu devlet, II. Stefan Uroş (1282–1321) zamanında kuvvetlendi. Sırp Devleti’nin en parlak zamanı ise “*Silni (Kuvvetli)*” lakabıyla anılan Stefan Duşan (1331-1355) zamanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Duşan, Sırbistan’ın sınırlarını Tuna’dan Korintos Körfezi’ne; Adriyatik’ten Ege’ye kadar genişletmeyi başarmıştır ve devletine Bizans’tan esinlenerek “*İmparatorluk*” adını vermiştir. Ayrıca Sırp piskoposluğunu patrikliğe yükseltmiştir. 1349-1354 yılları arasında ise ülkesini çıkarttığı kanunnamelere dayalı olarak yönetmiştir.

İstanbul’u almak ve Bizans’ın yerine imparatorluk kurmak hedefine sahip olan Duşan bu emelini gerçekleştirilmeden, 80.000 kişiden oluşan ordu ile İstanbul üzerine yürürken, hareketinin ikinci günü ölmüştür (20 Aralık 1355). Ardından Duşan’ın oğlu Stefan Uroş tahta çıkmıştır (1355-1371) (Özkan 2011:2-3).Bu yüzyılda Bizans İmparatorluğu’ndaki iç savaşlardan da faydalanan Duşan, 1346’da Ortodoks Çar ünvanı ile Sırların ve Arnavutların hükümdarı olmuştu (Solak 2007: 78).

Duşan’ın hayatını kaybetmesinden sonra Stefan Uroş hükümdar olmuştu ancak onun hükümdarlığı tüm memleket tarafından tanınmamıştır. Duşan’ın oğulları ve kardeşleri birbirleriyle hâkimiyet mücadelesine girişmişler ve bundan faydalanan valiler karışıklık çıkarmıştı. Zaten Orhan Bey, Stefan Duşan zamanında Balkanlar’daki karışıklıklardan yararlanarak Çimpe Kalesi’ni ele geçirmiş ve Rumeli’ye adım atmıştı. Edirne ve Filibe’nin Osmanlı Devleti tarafından alınması üzerine telaşa kapılan Macar, Sırp, Bulgar, Bosna ve Eflak kralları bir ordu toplayarak Edirne üzerine yürüdüler. Ancak 1364 yılında Hacı İlbeyi komutasındaki Osmanlı kuvvetleri bu orduyu geri püskürttü.1372 yılında ise Batı Trakya ve Makedonya’daki Sırp kuvvetleri mağlup edildi. Ardından Osmanlı Devleti 1372 yılında Köstendil şehrini ele geçirdi ve Makedonya kapısı açılmış oldu. Bu gelişmelerin üzerine Yukarı

Sırbistan Despotu Lazar Grebliyanoviç vergi ve asker vermeyi kabul ederek Osmanlı Devleti ile anlaştı. Daha sonra Lazar Grebliyanoviç'in yerine geçen oğlu Lazaroviç ve ondan sonra tahta çıkan Brankovitch de selefleri gibi Osmanlı Devleti'ne vergi ve asker verdiler. Ancak Brankovitch sözünü yerine getirmede ve Alam ve Macarlarla ittifak yaptı. Bunun üzerine Osmanlı Devleti Semendire Sancağını fethederek bütün Sırbistan'ı hâkimiyeti altına aldı (Solak 2007: 79-80).

3. Osmanlı Devleti Hâkimiyeti Döneminde Sırp Devletleri

Sırlar Osmanlı idaresine girmeden önce bölgedeki diğer güç olan Bizans İmparatorluğu sürekli toprak kaybetmekteydi ve zayıflayıp güçten düşmeye başlamıştı. Bizans İmparatorluğu kayıpları telafi için, halktan topladığı vergileri iyice arttırdı, halkı bezdirmişti (Akman 2006b: 19).

Stefan Duşan hayattayken Osmanlılar Bizans'taki taht kavgalarından faydalanıp Rumeli'ye geçmeyi başarmışlardı. Sırlar ve Bulgarlar İonnes Paleologos'u, Osmanlılar ise İonnis Kantakuzenos'u destekliyordu. Orhan Bey, 1349'da Selanik'i almak isteyen Stefan Duşan'a karşı Kantakuzen'e yardım etmiş ve bunun karşılığı olarak Gelibolu'daki Çimpe Kalesi Kantakuzen tarafından Orhan Bey'e verilmişti. Bu şekilde Osmanlılar Rumeli'de hâkimiyet kurmaya başlamışlar, Dimetoka, Edirne ve Filibe'yi alarak yönlerini Balkanlar'a çevirmişlerdi. Duşan'ın ölümünden sonra oğlu Stefan Uroş kontrolü sağlayamamıştır. Teselya bölgesi, amcası Simeon'un; Kuzey Sırbistan Lazar Hrebelyanoviç'in; Epir bölgesi de Sırp ve Arnavut kökenli soylu ailelerin eline geçmiş, Makedonya ise farklı Jupanların yönetimi altına girmişti. Bu dönemde Vukaşin Mrnyavçeviç ise Juponların en önemlisi haline gelmiştir. Sırların bu parçalanmışlığını iyi değerlendiren Osmanlılar Rodoplardan, Drama ve Serez'den itibaren Sırp topraklarını fethetmek için harekete geçtiler. Üsküp ve Prizren'de hâkimiyet süren Vukaşin'in Osmanlı ilerleyişine son vermek için topladığı kuvvetler Edirne ve Svilengrad arasındaki Çirmen'de büyük bir yenilgiye uğramıştır (Özkan 2011: 3-4).

1371 yılına gelindiğinde artık Sırp Devleti'nin Osmanlı Devleti'nin vassalı hâline geldiği ve I. Murat'ın askerî seferlerine katılmak zorunda olduğu görülmektedir (Kayapınar ve Kayapınar 2006: 138). Ayrıca Osmanlı Devleti'nin kazandığı zaferler Makedonya'yı ardına kadar Türklere açık bırakmış ve Osmanlı'nın tesir sahası Balkanlar'ı içine alan bir genişliğe ulaştırmıştır (Öztuna 1994a: 71-72). Osmanlılar bu şekilde Makedonya'ya da egemen olmuşlardır (Kenar 2005: 12).

Sırp milliyetçiliği Çirmen Zaferi ve I. Kosova Savaşından sonra, adeta etkisiz hale getirilmiştir. Lazar da Türk hâkimiyetini tanımak zorunda kalmıştır. Lazar bir yandan da Osmanlı hâkimiyetinden kurtulmak için fırsat aramaktaydı. 1385'te Sofya, 1386'da Niş fethedildi. Ancak Lazar'ın, Osmanlı akıncılarını Ploşnik yakınlarında

bozguna uğratması Sırp'ları cesaretlendirmiştir. Lazar, boş durmayarak Bosna ve Bulgar krallarıyla ittifak yapmıştır. Bunun üzerine I. Murat'da askerî hazırlıklar başlatmıştır. Osmanlı ve Sırp ordusu 15 Haziran 1389'da Kosova'da karşılaşmış Lazar ve I. Murat savaşta hayatını kaybetmiş ve Lazar'ın halefi Stefan Lazareviç, Türk egemenliğini tanımıştır. Bu zafer Tuna nehrinin güneyinde Osmanlıların karşısında durabilecek Macarların dışında hiçbir kuvvet bırakmamış, Kuzey Sırbistan yolunu açmıştır (Özkan 2011; 4).

Osmanlı Devleti Padişahı I. Murat'ın savaş alanında ölmesinin ardından Yıldırım Bayezit Osmanlı Devleti hükümdarı olmuştur. Balkanlar'daki Osmanlı ilerlemesi Yıldırım Bayezid döneminde de devam etmiştir. Bu dönemde Bulgar Kralı İvan Şişman, Sultan için bir tehdit oluşturmaktaydı. Bu tehdit üzerine Yıldırım Bayezid, 1393'te Tirnovo'yu kuşatarak Bulgar Devletini tarihe karıştırmıştır. Yıldırım'ın Balkanlar'da ilerleyişini kesmek için, Papa tarafından desteklenen, Sigismund'un yönettiği bir haçlı ordusu 1396'da Niğbolu'yu kuşatmış, fakat 25 Eylül 1396'da Yıldırım Bayezid'in yardıma gelmesiyle Haçlılar dağıtılmıştır. Niğbolu Haçlı Seferi, Bizans'ın ve Balkanlar'ın tamamıyla Türkler'in egemenliğine girmesi sonucunu doğurmuştur. Niğbolu'dan sonra Türkler Sırbistan ve Bulgaristan'ın ilhakını tamamlayarak Morava Irmağının batısına geçmiştir (Akman 2006b: 22).

Fatih Sultan Mehmet ise İstanbul'un fethinden önce Sırbistan üzerine yürümeyerek bunu fetih sonrasına bırakmıştır. 1454 yılında Sırbistan üzerine yürüyerek Sivricehisar'ı almıştı. Ancak Osmanlı kuvvetlerinin bölgeden çekilmesiyle Macarlar bu bölgeye yeniden egemen olmuşlardır. Fatih bunun üzerine 1455 yazında ikinci kez Sırbistan Seferine çıkarak Sırp despotuna yılda 3 milyon akçe ödemeyi, seferlere belli miktar asker göndermeyi kabul ettirdi. Ancak Sırbistan'ın hâkimiyet altında tutulması Belgrad'ın Macarlar'dan alınması hedefine bağlıydı. Bu hedefini gerçekleştirmek için Fatih 1456 baharında üçüncü kez Sırbistan Seferini gerçekleştirdi. Haziranda Belgrad kuşatıldı ama Hünyadi'nin 60.000 kişilik bir orduyla Belgrad'a gelmesi Belgrad'ın fethedilmesini engelledi. Bu olayın ardından, Sırp despotu Curaç Brankoviç öldü ve yerine geçen oğlu Lazar da iki yıl sonra ölünce, yine taht kavgaları başladı. 1459'da Macarlar Bosna prensi Stefan Tomaşeviç'i Lazar'ın kızı Helena ile evlendirerek, onu Sırp despotu ilan ettiler. Daha sonra Fatih, Sırbistan'a girerek, 20 Haziran 1459'da Semendire'yi aldı ve böylelikle Sırp Devleti son buldu (Özkan 2011: 5).

Görüldüğü üzere Sırbistan gücünün zirvesine XIV. yüzyılda Stephan Duşhan döneminde ulaşmasına rağmen, en güçsüz olduğu dönemi de Sultan Murat'ın fetihleri sırasında yaşamıştır (Sloane 1987:114).

Balkanlar'da Osmanlı Devleti ilerleyişi Timur'un, 28 Temmuz 1402'de Ankara Savaşında Yıldırım'ı yenmesiyle duraklamış, bu sırada Bizans dirilmiştir. Çelebi Mehmet'le tekrar toplanan Osmanlı Devleti, II. Murat devrinde ilerleyişine devam

ederek Kosova zaferleri (1389,1448) ile Balkan egemenliği pekiştirilmiştir. 1444'te Sultan II. Murat, Haçlı ordusunu Varna'da yenerek önemli bir zafere daha imza atmıştır. II. Mehmet ise İstanbul'u fethederek Bizans İmparatorluğu'na son vermiştir. Ardından Bosna Hersek'i alarak Bosna Sancağı'nı kurmuştur. Kanuni Sultan Süleyman ise 1526'da Mohaç'ta Macar ordusunu hezime uğratmış ve 1529'da Viyana'yı kuşatmış fakat Viyana Kuşatması başarısız olmuştur (Akman 2006b: 22-24).

4. 19. Yüzyıl ve Sırp İsyanları

Sırp'ların ilk ayaklanmaları 1803-1804 yıllarında bölgedeki ayanların ve yeniçerilerin adaletsizliğine karşı bir başkaldırı olarak ortaya çıkmıştır (Beydili 1999: 83). Solak (2007)'a göre, Sırp isyanlarının başladığı dönemde Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da kurduğu düzen bozulmaya başlamıştır. Ayrıca XVI. ve XVII. asırlardan beri devam eden harpler Osmanlı Devleti'ni zayıflatmıştı. Bu harplerde Sırp'lar da Osmanlı Devleti'nin düşmanı olan orduların içinde yer almakta ve destek vermekteydi (Solak 2007: 85).

Balkanlar'da ilk milliyetçi isyan Sırbistan'da meydana gelmiştir (Afyoncu 2010:355). Osmanlı Devleti, uyguladığı akılcı politikaları sayesinde Sırbistan'ı XIX. yüzyılın başına kadar eyalet olarak yönetmiş, din, mezhep özgürlüğü tanımış, içtimai ve medeni işlerini kendi geleneklerine göre çözüme hakkı vermiştir. Bu bölgede Osmanlı Devleti'nin güttüğü politika sayesinde XVIII. yüzyıla kadar çok önemli bir ayaklanma görülmemiştir. XIX. yüzyılda ise Rusya ve Avusturya ile Osmanlı Devleti arasında çıkan savaşlarda Sırbistan savaş alanı olmuş, bu esnada Sırbistan bölgede isyanların çıkmasına sebep olmuştur (Bayraktar 2007: 69).

"Sırbistan toprakları 18. yüzyılın sonlarına doğru birçok savaşa sahne oldu. Bu savaşlar uzun süreli ve genellikle Osmanlı'nın mağlubiyetiyle son bulduğundan devlet hazinesi boşalmış, devlet askerlere verecek maaşı bulamaz hâle gelmişti." (Uygun 2011: 417).

Sırp'lar büyük çapta bir ihtilal hareketine girişmişlerdi. Bunun sebebi Fransız İhtilalinin Balkanlar'a sirayet etmiş olmasıydı. Birçok Balkan ülkesinde otoritenin zayıflamasıyla birlikte III. Selim Rumeli'deki ayanları, başbozukları, eşkıyaları

Osmanlı Devleti, uyguladığı akılcı politikaları sayesinde Sırbistan'ı XIX. yüzyılın başına kadar eyalet olarak yönetmiş, din, mezhep özgürlüğü tanımış, içtimai ve medeni işlerini kendi geleneklerine göre çözüme hakkı vermiştir.

ezmek niyetiyle Kadı Abdurrahman Paşa'yı 24.000 askerle Edirne'ye yolladı. Yolda önüne çıkan eşkıyaları ve ayanları yok eden Abdurrahman Paşa, padişah tarafından Müslüman kanı döküldüğü şeklindeki asılsız iddialar sebebiyle geri çağrıldı. III. Selim'in bu davranışı Sırp İhtilalinin alevlenmesine, kurulan modern ordunun kullanılmamasına sebep oldu. Bu durum, Sırp'ların işine yaradı. Bu kavmin Türk idaresine isyan da tamamıyla haksız sebeplere dayanmıyordu. Belgrat ve çevresindeki yeniçeriler Sırlara çok kötü muamelelerde bulunuyorlardı (Öztuna 1994b: 96).

"Sırp ayaklanmaları mahallî yeniçerilere ve ayanlara karşı bir direniş olarak başlamış, hatta Bab-ı Ali'nin desteğini görmüş olmasına rağmen, sonrasında liderleri Kara Yorgi'nin şahsında millî bir isyana dönüşmüştür," (Akman2006a: 60).

Dayılar köylülerin yetiştirdikleri zahireyi, hayvanlarını, mallarını zorla almaya, tüccarlardan zorla para tahsiline başladılar ve bu harekete karşı çıkanlar da öldürüldü. Dayılar bununla yetinmeyerek 70 Sırp knezini idam ettiler. Kara Yorgi de bunların arasında yer alıyordu ancak o dayıların elinden kaçmayı başardı ve isyanın lideri oldu. Osmanlı Devleti başlangıçta asilere sempatiyle yaklaştı. Çünkü Osmanlı tarafından bu isyanın dayılara karşı olduğu düşünülüyordu (Özkan 2011: 10-11).

Bölgedeki beyler, dayılar, voyvodolar nüfuzlarını arttırdılar. Öte yandan devletin Rumeli'ye tayin ettiği vali, kadı ve naiplerin bir kısmı da başıbozuk beylerle anlaşarak halka yapılanlara göz yumdular. Bu arada Sırp'lar; Rusya, Avusturya'nın kışkırtmalarının ve Avrupa'daki özgürlükçü fikir akımlarının da etkisiyle isyan hazırlıklarına başladılar. Başıbozuk yamaklar Sırp'lar tarafından sevilen ve bu bölgede görevlendirilmiş olan Hacı Mustafa Paşa'yı katlettiler. III. Selim'in dayıları affetmesi üzerine dayılar otoritelerini sancağın en ücra köşesine kadar yaydılar ve halkı ağır vergilere bağladılar. Dayıların kurduğu bu düzenden bıkmış olan knezler III. Selim'den bu duruma bir an önce çare bulmasını istediler ve ülkelerine geri döndüler. Knezlerin İstanbul'a gittiğini duyan dayılar yüze yakın knezi öldürdüler. Kara Yorgi bu saldırıdan Şumatya ormanlarına kaçarak kurtulmuştu (Uygun 2011: 418-419).

"Sonuçta, yerli yeniçerilerin ve âyânların artan baskıları ile ağır vergiler Sırp'ların devlete karşı baş kaldırmalarına yol açmıştır. 4 Subat 1804'te Sırp'lar yeniçerilere karşı silahlı olarak harekete geçerek Sırp isyanını başlatmışlardır" (Bayraktar 2007: 69).

Rusya bu ayaklanmayı büyük bir ilgiyle karşılamış, Pan-Slavik motifleri gözünden kaçırmamıştı. Rusya Osmanlı Devleti'ne karşı gelişen bu olumsuzlukları değerlendirmek istiyordu. 1812 Bükreş Antlaşması Sırbistan'ın maliye ve iç işleri konusunda belli konularda özerklik sağlamıştır (Sloane 1987: 114).

Bu ayaklanmadan kısa bir süre sonra başlayan Osmanlı-Rus Harbi (1806-1812) sırasında Ruslar, Sırlara askerî destek de vermişlerdir. Bu dönemde "Panortodoksluk"u ideolojik bir silah olarak kullanan Rusya, daha sonra

bu politikayı bırakmıştır. Bunun yerine ise, Sırp-Karadağ Prenslüklerini, Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'daki halkını ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na bağlı halkları harekete geçirmek için "Pan-slavizm"¹ politikası izlemeye başlamıştır (Kenar 2005: 23). Bölgede uygulanan Pan-Slavist ve milliyetçi hareketler ardı ardına ayaklanmaların çıkmasına neden oluyordu. Ancak Avusturya'nın, Rus desteğindeki bir Sırp Devleti'ne karşı çıkması ve Napolyon'un 1812'deki Moskova Seferi dolayısıyla, Osmanlı İmparatorluğu ayaklanmayı kontrol altına almıştır. Ayaklanmanın elebaşı Kara Yorgi ise bu gelişmeler üzerine Avusturya'ya sığınmıştır (Afyoncu 2010: 218).

İkinci ayaklanma, birincisinden sonra ilan edilen genel affa bağlı olarak serbest kalıp Rudnik Başknezi olarak seçilen Miloş Obronoviç² zamanında tekrar başlamıştır. Napolyon tehlikesi ortadan kalktığı için Rusya da bu ayaklanmaya destek vermiştir. Rusya'nın müdahalesinden çekinen Osmanlı İmparatorluğu 1816 yılında Miloş Obronoviç'i Başknez olarak tanımayı uygun görmüş ve Sırlara özerk bir prenslik statüsü tanımayı da kabul etmiştir. Obronoviç, Sırbistan'a 1817'de geri dönen Kara Yorgi'yi öldürterek rakipsiz kalmıştır. 1830'da verilen bir Hatt-ı Hümayun ile Obronoviç'in soyu tarafından idare edilecek özerk bir Sırbistan resmen tanınmıştır (Afyoncu, 2010: 218-219).

Dönemin padişahı II. Mahmut, Obronoviç'in toprak taleplerini reddedince, Obronoviç, Osmanlıların 1833'te Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın kuvvetleri ile uğraşmasından faydalanarak, talep ettiği yerleri ele geçirmişlerdir. Obronoviç böylece prensliğin topraklarını kuzeyde Tuna, batı ve doğuda Drina ve Timok, güneyde de Aleksinat ve Niş ile belirlenen, 1878 yılına kadar değişmeyecek olan sınırlarına kavuşturmuştur (Afyoncu 2010: 219).

5. Balkan Savaşlarına Doğru Milliyetçi Hareketler

Aydınlanma felsefesinin bir ürünü olan Fransız pozitivismi daha çok dili ve kültürü merkez alan bir milliyetçilik anlayışı geliştirmiş ve bu milliyetçilik fikri sayesinde Fransa'da bir ulus devletin temelleri atılmıştır (Çiğdem 2009: 1-35). 19. yüzyıl başlarında Balkanlar, yanı başlarındaki milliyetçilik rüzgârlarından dalga dalga etkilenmeye başlamışlardır. Tam bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu çatısı altında yaşamlarını sürdüren Balkanlar'daki çeşitli etnik yapıya sahip halklar, milliyetçilik fikirlerini benimsemişlerdir.

McNeill, "Balkanlar'daki Hıristiyan toplulukların (Müslüman) Osmanlı efendilerinin yazgısında görülen gerilemeyi sevinçle karşıladıkları söylenebilir" derken coğrafyadaki güç boşluğunu yansıtmaktadır (McNeill 2008: 564-565). İşte bu güç boşluğu içinde Balkan milletleri içinde "İmparatorluk ile bağlarını gevşeten ilk millet Sırlar olmuştur" (Esmer 1944: 107).

Balkan milletleri içinde “İmparatorluk ile bağlarını gevşeten ilk millet Sırlar olmuştur

Osmanlı Devleti uzun yıllar Balkan topraklarının korunmasında İngiltere ile Rusya arasındaki mücadeleyi kullanmış, Rusya'ya karşı İngiltere'ye dayanarak toprak bütünlüğünü muhafaza etmiştir (Ceyhan 2006: 13). 93 Harbinden sonra Balkan Devletleri kısmen durulmuş, kendi içlerindeki mücadeleleri sebebiyle topyekûn Osmanlı karşısına geçememişlerdir. 1912-1913 Balkan Savaşlarının zeminini II. Meşrutiyet'in

ilanı ve Osmanlı Devleti'ndeki siyasal boşluk; Bulgaristan'ın Makedonya'yı alması; Sırbistan'ın bağımsızlığını kazanması; Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna Hersek'i ilhak etmesi; Avusturya-Macaristan'a karşı Balkanlar'daki Slav ırkın Rusya desteğiyle birleşmesi oluşturmuştur (Ceyhan 2006: 14).

19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan topraklarında ortaya çıkan milliyetçi hareketler bölgede art arda ulus-devletlerin kurulması ve bölge topraklarının önemli bir kısmının Osmanlı hâkimiyetinden çıkması ile sonuçlanmıştır (Karamuço 2009: 23). Balkanlar'daki milliyetçilik rüzgârları Osmanlı İmparatorluğu'na karşı güç mücadelesine dönüşmüştür. Yunanistan, Sırbistan, Karadağ, Romanya ve Bulgaristan'ın bağımsızlıklarını kazanmaları, bu devletler açısından sorunları bitirmemiş, aksine yeniden başlatmıştır. Balkanlar'ın kozmopolitik kimliği sebebiyle hemen her devletin milletinden olan unsurlar, diğer devletlerin de içerisinde kalmıştır. Aynı zamanda hızla geri çekilen Osmanlı İmparatorluğu'nun boşalttığı veya boşaltacağı beklenen bölgeler hepsinin de gelecek planlarında yer almaya başlamıştır (Akman 2006a: 81-82).

Bağımsızlıklarını kazanmalarından itibaren Balkan Devletleri çok hızlı bir şekilde silahlanmaya girişmişlerdir. 1878 Berlin Barışı ile aradığını bulamayan Bulgaristan, bağımsızlığını kazandıktan sonra Balkanlar'da etkin bir politika izlemeye başlamıştır (Sander 2005: 323-324). Bulgar Hükûmeti, Avrupa silah üretiminin en büyük rakipleri olan Fransız Schneider-Creusot ve Almanya'nın Krupps şirketlerinden büyük miktarlarda top satın almıştır. Bulgaristan, yıllık bütçesinin üçte birinden fazlasını orduya ayırmıştır. Bulgaristan'da en yüksek ücret alanlar arasında subaylar önemli noktaya gelmişler ve halk arasında orduya ilgi artmıştır (Akman 2006a: 82). Bosna-Hersek'in ilhakı ise Sırbistan'ı aynı yönde bir politika izlemeye itmştir (Sander 2005: 324). Sırbistan da Fransız Schneider-Creusot firmasından yüksek miktarlarda top satın almıştır. Yunanistan ise askerî alanda diğerleri kadar hızlı olmamakla birlikte, Balkan Savaşına kısa süre kala o da aynı çizgiye gelmiştir (Akman 2006a: 82).

Bulgaristan, Balkan Savaşları öncesinde Ayastefenos Antlaşmasındaki sınırlarını elde etmeyi ve geniş topraklar kazanıp, büyük bir Bulgaristan Devleti hâline gelmeyi

planlamıştır. Ege Denizi'ne açılmak ise bir başka arzusu olmuştur. Diğer Balkan devletlerinin de gözü üzerinde olan Makedonya, Bulgaristan'ın da elde etmek istediği yerlerden birisi hâline gelmiştir. Yapılan müzakerelerde Bulgar temsilciler, en sonunda Bulgaristan'a katılır umuduyla, özerk bir Makedon Devleti'nin kurulmasına taraftar bile olmuşlardır (Jelavich 2009b: 102). Ayrıca, diğer taraftan bu bölgeyi ele geçirmek için Makedonya'da en fazla karışıklık çıkaran unsur Bulgarlar olarak gözlemlenmiştir. Dönemin Bulgar Başbakanı Stoyan Danev, "O dönemde halkın görüşüne göre Bulgar dış politikası yalnız bir sorun etrafında dönüyordu. O da Makedonya'ydı." demiştir (Akman 2006a: 82).

Balkan Savaşlarına yaklaşıırken Sırbistan'ın en büyük hedefi ise "Büyük Sırbistan"ı kurmak olmuştur. Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından ilhak edilmesiyle, Sırbistan sıkışmış, Adriyatik Denizi'ne açılma ihtimali kalmayınca, tek yol Makedonya üzerinden Ege Denizi'ne açılmak umuduna dönüşmüştür. Fakat Avusturya da aynı niyette olduğu için iki ülkenin planları çakışmıştır. Makedonya'da Sırp gizli örgütleri birleşip Kara El adıyla örgütlenmişler, bölgeyi Sırbistan kontrolüne almak için daha sistemli çalışmaya başlamışlardır. Ayrıca Sırbistan, Makedonya için bir paylaşma antlaşması istemiştir (Jelavich 2009b: 102).

Yunanistan da mevcut durumdan fazlaca yararlanmak peşinde koşmuştur. Balkan Savaşları öncesinde Makedonya üzerinde tarihî hak iddia etmiş, Makedonya'daki huzursuzluğu arttırmada rol oynamaya çalışmıştır. Megali İdea peşinde olan Yunanistan için Makedonya'nın yanında, Girit ve tüm Ege adaları da alınması gereken topraklar olarak önem kazanmıştır.

Bu açıdan bakıldığında Balkan Devletleri arasındaki ihtilafların ve savaşa götüren sebeplerin en önemli kısmını Makedonya meselesi oluşturmuştur. Buna ek olarak "Kiliselere Meselesi" de bu anlaşmazlıklardan biri olmuştur. Bulgar kilisesinin, Rum Ortodoks kilisesinden ayrılmasından sonra, Makedonya'da mevcut olan kiliselerin ve okulların kime ait olduğu tartışması ve uyuşmazlıkları ortaya çıkmıştır (Küçük 1992: 25). Balkan Harbi sırasında Sultan II. Abdülhamit zamanında olacaktı ancak onun Balkanlar'da yürüttüğü uyanık politikalar Balkan Harbinin gecikmesine yol açmıştır (Ceyhan 2006: 15).

Balkan Devletleri arasındaki ihtilafların ve savaşa götüren sebeplerin en önemli kısmını Makedonya meselesi oluşturmuştur. Buna ek olarak "Kiliselere Meselesi" de bu anlaşmazlıklardan biri olmuştur.

1905'teki Japonya'ya ve 1909'da Avusturya'ya karşı diplomatik yenilgi üzerine Rusya, Balkanlar'da daha aktif rol oynama yolları aramaya başlamıştır. Balkan Devletlerinin ihtilaflarının çözümünü en çok isteyen Rusya olmuştur. Zaten Rusya'nın siyaseti Slavları birleştirip, tüm Balkan topraklarını aralarında paylaşmak ve üzerlerinde Rus hâkimiyeti kurmaktır. Balkanlar'ı Slavlara verdikten sonra Osmanlı'nın elinde kalan İstanbul ve Boğazları ele geçirmek bağlamında bir politika geliştirmişlerdi. Balkan Devletleri ise, Rusya'nın Balkanlar'da daha aktif politika yapması hususunda bölünmüşler ancak bir yandan da Balkan Devletleri, Rusya'nın öncülüğünde ve diplomatik yardımları ile özellikle Makedonya'nın paylaşılması konusunda anlaşmaya varmışlardır (Akman 2006a: 83-84). Böylece, 13 Mart 1912'de Sırp ve Bulgarlar anlaşmışlardır. 29 Mayıs 1912'de Bulgar-Yunan, Mayıs 1912 Karadağ-Yunanistan ve Ağustos 1912'de Bulgaristan-Karadağ ittifak antlaşmaları imzalanmıştır. Böylece ilk kez bir Balkan ittifakı kurulmuştur (Jelavich 2009b: 102).

Balkan Devletleri, ittifaklarını kurdukları sırada Osmanlı İmparatorluğu zor günler geçirmekteydi. Âdeta hasta adam ölmek üzereydi. 1911 yılında başlayan Trablusgarp Savaşı devam etmekteydi. İtalya, Trablusgarp'taki direnişi kırmak için On İki Ada'ya yerleştikten sonra Çanakkale önlerine gelip İstanbul'u tehdit altında tutmaktaydı. Mayıs 1912'de Arnavutluk'ta çıkan ayaklanmayı, Balkan Devletleri desteklemiş, hatta onları kıskırtmışlardır. Bu da Osmanlı'nın karşısına güçlükler çıkarmıştır. 1908'den beri devam eden ayaklanmalar, karışıklıklar, Trablusgarp Savaşı, Arnavutluk ayaklanmaları ve siyasi etkiler ordunun zayıflamasında etkili olmuştur (Akman 2006a: 85). Tüm bunlara rağmen Balkan Savaşı öncesinde Osmanlı'nın galip geleceğine ilişkin ilginç bir inanış da egemen durumdaydı (Armaoğlu 1997: 667). Ancak ordu içindeki siyasi mücadele, Balkanlar'da harp olması durumunda hazırlanmış bir planın olmayışı, terhis edilmiş Rumeli ordusunun tekrar hazırlanmasının zaman alması bu savaşı Osmanlı Devleti aleyhine dönüştürmüştür (Ceyhan 2006: 15).

7 Ekim 1912'de Balkanlar'da sınırların değiştirilmesine izin vermeyeceklerini seslendiren Avusturya ve Rusya'nın açıklamalarından sonra (Ateş 2004: 411), 8 Ekim 1912'de Karadağ'ın Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilanı ile Birinci Balkan Savaşı başlamıştır. Bunu âdeta bir domino etkisi ile diğer Balkan Devletlerinin Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan'ın Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilanları izlemiştir (Akman 2006a: 124). 8 Ekim 1912'de başlayan taarruz ardından başlayan I.Balkan Harbi 30 Mayıs 1913'e kadar sürmüştür (Ceyhan 2006; 15).

Kırkkilise ve Komanova bozgunları duyulunca, Almanya ve Avusturya'da büyük huzursuzluk olmuştur. İngiltere, Fransa, Almanya açısından Osmanlı galibiyeti, Balkan galibiyetine tercih edilmiştir. Çünkü zayıf olan Osmanlı İmparatorluğu'ndan daha sonra uygun fırsatta istenilen yerler geri alınabilirdi. Ancak Balkanlılar galip gelirse ellerindeki toprakları bırakmak istemeyecekler ve Rusya da bunlara arka çıkacaktı. Avusturya'nın telaşı, Sırbistan'ın ilerlemesinden dolayı olmuştur. Sırbistan, Arnavutluk'a girip, Durazza Limanı'nı alarak Adriyatik'e çıkmıştır. Sırbistan'ın Adriyatik'e çıkması, Avusturya tarafından protesto edilmiş

ve derhâl çıkması istenmiştir. İtalya da bağımsız Arnavutluk'u istemektedir. Böylece bölgeyi kolayca etki alanına alacaktı ve Adriyatik, kendi kontrolünde olacaktı. Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasındaki ilişkiler iyice gerilmiş, çatışma tehlikesi doğmuştu. Almanya'nın da Avusturya-Macaristan isteklerini desteklemesi sonucu, bu sorundan genel savaş çıkmasını istemeyen İngiltere, Fransa ve Rusya, Sırbistan'dan çekilmesini isteyince, Sırbistan çekilmek zorunda kalmıştır. Bu da gösteriyor ki en küçük bir kıvılcım, büyük savaşları doğuracak potansiyel oluşturmaktaydı (Akman 2006a: 88-89). Bulgarlar tekrar saldırılarla Çatalca hattını yarmaya çalışmışlar ve Edirne de kuşatma altına girmiştir. 13 Aralık 1912'de Londra'da barış görüşmeleri başlamış; ancak sonuç alınamamıştır.

Balkan Savaşlarının başlamasıyla Bulgar saldırıları Edirne'ye yönelmiş, kısa bir süre sonra Trakya Bulgarların, Kosova, Manastır, Ohri ve Üsküp Sırpların eline geçmiştir. Yunanistan ise Makedonya'dan pay almıştır. 30 Mayıs 1913 yılında Londra Barışına göre Osmanlı Devleti Avrupa'daki topraklarını kaybetmiş elinde sadece İstanbul ve çevresi kalmıştır. Ancak Londra Antlaşması Balkan Devletlerini tatmin etmemiş Sırbistan, Bulgaristan, Romanya ve Yunanistan durumdan memnun olmamıştır (Turan ve diğ. 2006: 80).

Osmanlı içinde de 23 Ocak 1912'de İttihat ve Terakki Grubu İstanbul'da, Babıalı Baskını yapıp, Kâmil Paşa'yı istifa ettirip, Mahmut Şevket Paşa'ya hükûmet kurdurmuşlardır. 3 Şubat'ta savaş yeniden başlamıştır. 6 Martta Yunanlılar Yanya'yı, Bulgarlar ise 26 Martta Osmanlı İmparatorluğu'nun Rumeli'deki ilk başkenti olan Edirne'yi ele geçirmişler, Karadağlılar ise 23 Nisanda İşkodra'yı işgal etmişlerdir (Akman 2006a: 89). Bu başarısızlıklar nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu, büyük devletlerin aracılığı kabul edeceğini bildirince Londra Konferansı tekrar toplanmış, 30 Mayıs 1913'te Osmanlı İmparatorluğu ile Balkan Devletleri arasında anlaşmaya varılmıştır. Buna göre Arnavutluk bağımsızlığını kazanmıştır. Midye-Enez hattı Osmanlı-Bulgar sınırı olmuş, Edirne, Dedeağaç ve Trakya Bulgaristan'a verilmiş; Yunanistan'a Güney Makedonya ve Girit, Selanik; Sırbistan'a kuzey ve orta Makedonya; Romanya'ya ise Silistre verilmiştir (Sander 2005: 324).

Birinci Balkan Savaşı sonucunda tüm devletler toprak kazanmalarına karşın, paylaşımlar hiçbirini tatmin etmemiştir. 1912 Aralık-1913 Ocak arasında geçen dönem, Balkan ligi üyeleri için hayal kırıklığı dönemi olmuştur. Hiçbiri tam olarak hedeflerine ulaşamamıştır.

Bu dönemde aynı zamanda Bulgaristan'ın izolasyonu söz konusu olmuştur (Akman 2006: "a" 89). Bulgaristan; Yunanistan ve Sırbistan'la Makedonya konusunda anlaşmazlığa düşmüş, Makedonya'nın büyük kısmının Bulgaristan'da kalmasına, Sırbistan ve Yunanistan karşı çıkmıştır. Bulgaristan ile Yunanistan arasındaki bu durum gergin bir görüntü çizmiştir. Bulgaristan, her fırsatta Selanik'in Yunanistan'a bırakılmayacağını yinelemiştir. Yunanistan, Bulgaristan'ın Dedeağaç ve Kavala'yı almasından rahatsızlık duymuştur. Sırbistan ise hem Bulgarların durumu hem de Bulgaristan'ın Manastır'a yayılıp, Yunanistan'la arasına girmesinden çekinmiştir. Bu

**Balkan Savaşları
Osmanlı
Devleti'nin küçük
devletçikler
karşısında
bile ayakta
duramadığının
ve eski gücünü
kaybettiğinin bir
göstergesidir**

hadiseler çok geçmeden Sırbistan ve Yunanistan'ı, Bulgaristan'a karşı birleştirmiştir. Bulgaristan ile Romanya arasında da gerginlikler yaşanmıştır. Savaşa girmeyen Romanya, Bulgaristan'dan sınır düzeltmesi yapmasını ve kendisine toprak vermesini istemiştir. Bu durumda Osmanlıya karşı, Bulgaristan'a asker yardımı yapacağını da bildirmiştir. Ancak Bulgaristan buna razı olmamıştır. Bulgaristan, Osmanlı İmparatorluğu ile savaşırken geride Romanya'ya karşı savunmasız kalmıştır. Daha sonra Romanya Mayıs 1913'te, Silistre'yi elde etmiş; fakat bu durum da Romanya için tatmin edici olmamıştır. Sırbistan ve Yunanistan 1 Haziran 1913'te ittifak antlaşması imzalamışlardır. Bulgar Hükûmeti, durumu yanlış değerlendirip askerî bir

zafer kazanabileceğine inanarak 29-30 Haziran 1913'te Yunanistan ve Sırbistan'a saldırı emri vermesiyle İkinci Balkan Savaşı başlamıştır (Jelavich 2009b: 104).

Taarruza geçen Bulgar ordusu kısa sürede püskürtülmüştür. Yunanlılar Kavala'yı ele geçirip İstanbul'a yaklaşmışlardır. 10 Temmuzda "altın fırsatı" kaçırmak istemeyen Romanya, Bulgaristan'a savaş ilan etmiş, Bulgar Dobruca'sını işgal edip Bulgaristan içlerine doğru ilerlemeye başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu da durumdan yararlanıp 20 Temmuzda Edirne'yi geri almıştır. Bulgaristan için İkinci Balkan Savaşı, tam bir hezimet olmuştur.

10 Ağustos 1913'te Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ arasında Bükreş Antlaşması imzalanmıştır (Sander 2005: 324). Türk kuvvetleri Bulgarların elindeki Edirne'yi 22 Temmuz 1913 tarihinde geri almış, Bükreş Antlaşmasından sonra Balkan Devletleriyle ayrı ayrı antlaşmalar yapılmıştır. İstanbul Antlaşmasıyla Edirne Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştır. Osmanlı Devleti'nin İkinci Balkan Savaşında galibiyetine rağmen Onİki Ada İtalya'ya, İmroz ve Bozcada dışındaki bütün adalar Yunanistan'a bırakılmıştır. Balkan Savaşları Osmanlı Devleti'nin küçük devletçikler karşısında bile ayakta duramadığının ve eski gücünü kaybettiğinin bir göstergesidir (Turan ve diğ., 2006: 81).

Balkan Savaşlarının barut kokusu daha geçmeden Avrupa'da Birinci Dünya Savaşı başlamıştır. 28 Haziran 1914'te Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun veliahdı Franz Ferdinand'ın bir Sırp milliyetçisi olan Princip tarafından öldürülmesi, son dönemde Avrupa'da yaşanan ittifaklaşmaların birbirlerine karşı savaş açmalarına yol açan bir kıvılcım etkisi yaratmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında ise Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğu tarih sahnesinden silinmiş; yerlerine yeni devletler kurulmaya başlamıştır. Bunlardan biri de Balkan topraklarında kurulan, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'dır.

Sonuç

Fransız Devrimi sonucunda birbirine benzer duygulara, dillere, dinlere, kültürel ve akrabalık bağlarına sahip toplulukların bir araya gelerek çok uluslu imparatorluklara, monarşilere ve devletlere başkaldırdıkları gözlemlenmiştir. Bu yüzden 19.yüzyıl tam anlamıyla bir milliyetçilik çağı olmuştur. İnsanların bir anda kendilerinin “ötekenden” olmadıklarını anlamaları ve bunu karşı tarafa anlatmaları, sadece masa başında, diplomasi yoluyla değil; meydanlarda kanlı çarpışmalarla gerçekleşmiştir.

Milliyetçilik tohumlarının yeşerip büyümesinde en önemli alanlardan biri Balkan topraklarıdır. Bu topraklarda 24 farklı etnik yapının varlığı düşünüldüğünde, sorunların burada neden bu kadar fazla olduğunu da düşünmek şaşkınlığı ortadan kaldırmakta, âdeta bir gerçeğe dönüşmektedir.

Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorlukları altında uzun bir dönem yaşayan Balkan halkları, 19.yüzyılın başlarından itibaren mevcut imparatorluklara karşı özerklik veya bağımsızlık parolası ile çeşitli yasa dışı örgütler kurmuşlar ve mücadele vermişlerdir. Balkan coğrafyasında Osmanlı İmparatorluğu’na karşı sistemli ilk mücadeleyi Sırlar vermiştir. Bu durum Sırların içindeki milliyetçilik fikirlerinin, egemenliği ele geçirme isteğinin ve yönetme arzularının ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir.

Birinci Dünya Savaşı her ne kadar eldeki mevcut kaynakların yeniden paylaşılması esasıyla kurgulanmış olsa da savaşın 28 Haziran 1914’te başlamasına yine bir Sırp milliyetçisi “Princip” yol açmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığında Sırların başat güç olma arzusu Hırvatları ve Slovenleri sisteme yabancılaştırmıştır.

Milliyetçilik akımları içinde en sert ve kanlı Sırp milliyetçiliğinde tecessüm etmiştir. Sonuç olarak görülüyor ki; Balkanlar’daki Sırp etnik milliyetçiliğinin geçmişten günümüze coğrafyayı ve tarihi şekillendiren önemli bir realite olduğu kabul edilmekte ve Balkanlar’da diplomasinin önündeki en büyük engeli oluşturduğu rahatlıkla ileri sürülmektedir.

1 Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluklarının sınırları içinde yaşayan Slav halkları da bağımsızlıklarını kazanarak büyük bir Slav Devleti kurmayı amaçlamışlardır. Panslavizm olarak bilinen bu hareket, Rusya tarafından söz konusu iki devlete karşı bir araç olarak kullanılmıştır (Sönmezsoğlu vd., 2005: 532-533).

2 Obronoviç de okuma yazma bilmeyen, eğitimsiz bir kişiydi. Buna rağmen “çok zekiymi ve politik kabiliyeti yüksekti.” (Jelavich 2009b).

Kaynaklar

- AFYONCU, Erhan (2010), *1000 Soruda Osmanlı İmparatorluğu*, Cilt:5, İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- AKMAN, Halil (2006a), *Paylaşılamayan Balkanlar*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.
- AKMAN, Halil (2006b), *Türkiye, Yunanistan ve Arnavutluk'un Balkan Ülkeleri ve Etnik Yapısı Üzerine Stratejik Hedefleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- ARMAOĞLU, Fahir (1997), *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ATEŞ, Toktamış (2004), *Siyasal Tarih*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- BAYRAKTAR, Hatice (2007), "Osmanlı'nın Balkanlar'dan Çekilmesi:Savaşlar,İsyanlar ve Göçler", http://karesitarih.balikesir.edu.tr/5_Balkanlar.pdf.12.23.2012.
- BEYDİLİ,Kemal (1999),*Küçük Kaynarca'dan Yıkılışa Osmanlı Devleti Tarihi*,Cilt:1, İstanbul: .Zaman Yayınları.
- CEYHAN, Nesime (2006), *Balkan Savaşı Hikayeleri*, 1.Baskı, İstanbul: Selis Kitaplar Yayınları.
- ÇİĞDEM, Ahmet (2009), *Aydınlanma Düşüncesi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ESMER, Ahmet Şükrü (1944), *Siyasi Tarih*, Maarif Vekilliği Ankara: Siyasal Bilgiler Okulu Yayınları.
- JELAVICH, Barbara (2009b), *Balkan Tarihi: 20. Yüzyıl*, çev. Zehra Savan ve Hatice Uğur, İkinci Baskı, İstanbul: Küre Yayınları.
- KARAMUÇO, Sencer (2009), *Sırp Milliyetçiliğinde Kosova Algısı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- KARPAT, Kemal (2004), *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, çev. Recep Bozdemir, Ankara: İmge Yayınları.
- KAYAPINAR Ayşe ve Levent Kayapınar (2006), "Orta Çağda Sırlar ve Devletleri", Editörler: KARATAY O. ve B.A. Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı*,Cilt1,Karam-Vadi Yayınları.
- KENAR, Nesrin (2005), *Yugoslavya: Yugoslavya Sorununun Ulusal ve Uluslararası Boyutu*, Ankara: Palme Yayınları.
- KÜÇÜK, Cevdet (1992), "Balkan Savaşları", İslam Ansiklopedisi, Cilt:5, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- MCNEILL, William H. (2008), *Dünya Tarihi*, çev. Alâeddin Şenel, On Üçüncü Baskı, Ankara: İmge Yayınları.
- ÖZKAN, Ayşe (2011),*Sırbistan'ın Bağımsızlığını Kazanması(1830-1878)*,1.baskı, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.
- ÖZTUN A. Yılmaz (1994a),*Büyük Osmanlı Tarihi*,cilt 1, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- ÖZTUN A. Yılmaz (1994b),*Büyük Osmanlı Tarihi*, cilt 5, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- SANDER, Oral (2005), *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e*, On Üçüncü Baskı, Ankara: İmge Yayınları.
- SLOANE, M. William(1987),*Balkanlar*, çev. Sibel Özbudun, İstanbul: Süreç Yayınları.
- SOLAK, Mehmet (2007), *Osmanlı Devleti İdaresindeki Balkanlar(1789-1806)*,Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- TODOROVA, Maria (2007), "Balkanlar'daki Osmanlı Mirası", Derleyen:BROWN C., İmparatorluk Mirası: Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası,çev. Gül Çağalı Güven, Dördüncü Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, s.70-112.
- TURAN,M., M. Ekincikli, Ş.Şenel, E.Erdoğan, S.Duman, İ.Aksoy, S.Bulut, T.Aslan (2006), *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, 5. baskı, Ankara: Gazi Yayınları.
- UYGUN, Süleyman (2011), "Sırp İsyanı ve Hurşit Ahmet Paşa", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt 4, sayı
- WACHTEL, Andrew Baruch (2009), *Dünya Tarihinde Balkanlar*, çev. Ali Cevat Akkoyunlu, İstanbul: Doğan Kitap Yayınları.

OSMANLI'DAN GERİYE KALANLAR: PRİZREN'DE OSMANLI ESERLERİ

NALAN KAZAZ*

Giriş

Prizren, Kosova'nın en önemli ve bölgedeki Türk topluluğunun en yoğun yaşadığı bir kenttir. Kentte Osmanlı döneminden kalma birçok eser bulunmaktadır. Hatta kente ilk defa gelen çoğu kişinin kendisini Anadolu'daki herhangi bir Türk kentinde hissettiği söylenebilir.

Prizren'deki tarihsel ve mimari olarak büyük değerlere sahip olan eserler bölgedeki Osmanlı mimarîsinin en önemli örnekleri olarak ifade edilebilir. İçlerinde yer alan süslemelerin muhteşem bir Türk sanatıyla neşredildiği görülmektedir. Bu eserlerde iç mekânını bütün incelikleriyle yansıtan dış görünüş üstün bir mimarî zekânın ürünüdür. Hatları, süslemeleri, renkli camları, taş ve ahşap işçiliğiyle Türk sanatının bu topraklarda en muhteşem örneklerini sergilemektedir. Osmanlıların bu topraklara gelmesiyle buralarda yeni sanat anlayışları kısa bir zaman içerisinde yaygınlaşmaya başlamıştır.

* Sakarya Üniversitesi Doktora Öğrencisi Prizren-Kosova.

XIV. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar süren zaman diliminde Osmanlı mimarisi Kosova'nın genel mimarisine ege-men olmuş, bu mimariye kendi mührünü vurmuştur.

Kosova'da XV. ve XVI. yüzyılda inşa edilen Osmanlı mimarî eserlerinin çoğunda bilhassa camilerde mimarlık, ressamlık ve estetik işlemleri Osmanlı Klâsik üslûbunun örneklerini yansıtmaktadır (İslam ansiklopedisi, 2007; 349-351). Kosova'da belirli bir tarih döneminde toplumsal, ekonomik ve sosyal-politik koşullar altında inşa edilen bu mimarî eserler kültürel ve maddî değerler içinde yer alırken onların incelenmesi ve araştırılması o zamanlarda olduğu gibi bugün de buralarda yaşamakta olan Türk halkının geçmişinin incelenmesi ve araştırılması yönünden özel bir önem taşımaktadır. Çünkü bu eserler var oldukça buralarda yüzyıllara uzanan Türk kimliğinin de yarınlara taşınacağı, Türk medeniyetinin bu topraklarda yaşayacağı söylenebilir.

Osmanlı'nın yaratmış olduğu medeniyette milliyet çoğunluk ve azınlık kavramları olmadığı için devletin karşısında herkes eşitti. Bu ilkeler sayesinde Osmanlılar 600 yıldan fazla ayakta kalmış muazzam bir mevkiye ulaşmıştır. Uzun yıllar Osmanlı idaresinde kalan Kosova, 1912-1913 Balkan Savaşı sırasında Sırp'ların eline geçti. Osmanlı askerleri 524 yıl kaldıkları Kosova'dan 1913 yılında çekilmiştir (Yalçın 2008; 19-136). Bugün Yaklaşık 40 bin Türk'ün yaşadığı Kosova'da, Prizren şehri ile Mamuşa beldesi, Türklerin yoğun olduğu yerlerdir. Osmanlı'dan kalan tarihi cami, han ve hamamlarının yanı sıra kendilerini "Evlad-ı Fatihan" olarak adlandıran Türklerle bu bölgeler, "Kosova'daki Anadolu" olma özelliği taşımaktadırlar. Türkler Osmanlı kültürüyle giyinmiş İslam medeniyetinin, Avrupa kıtasında, Balkan topraklarında nasıl yaşanabileceğini ispatlamışlardır. İşte bu araştırmada amaçlanan Osmanlı'nın bıraktığı ve bugün hala Prizren'de var olan medeniyeti vurgulayabilmektir. Yani çalışmanın temel sorusunun Prizren'deki Türk eserlerinin bugün ne konumda olduğu noktasında bir fikir edinebilmek olduğu söylenebilir. Çalışmanın tasarlanmasında Ahmet İgciler'in "Prizren'de Yok Olan Osmanlı İzleri" adlı kitabından esinlenildiği ve oradaki metottan hareket edildiği belirtilmelidir.

Prizren'deki Osmanlı Türk Eserleri

Diğer yerlerde olduğu gibi Prizren'de de Osmanlı-Türk medeniyeti eserlerini Dini Mimari ve Sivil Mimari ve Askeri Mimari olmak üzere üç ana başlık altında ele almak mümkündür.

(a) Dini Mimari

Osmanlı'nın Prizren'e getirdiği medeniyet eğitiminde, dilde, dinde, sanatta, Türk kültürünün halk arasında devam etmesini ve bu günlere dek sürmesi sağlamıştır. Kosova Meydan Savaşından (1389) sonra, Prizren Osmanlı yönetimi altına girmiştir. XIV. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar süren zaman diliminde Osmanlı mimarisi Kosova'nın genel mimarisine egemen olmuş, bu mimariye kendi mührünü vurmuştur. Bununla birlikte Prizren'de Osmanlı Türklerinin gelmeleri ve yerleşmeleriyle çok sayıda Osmanlı mimari eserleri inşa edilmiş ve insanlara hizmette bulunmuşlardır. Prizren'de Osmanlı döneminde inşa edilen eserlerin, bu zaman diliminde oynadıkları rolleri çok önemlidir. Bu eserler: camiler, hamamlar, medreseler, köprüler, hanlar, çeşmeler, tekkeler, türbeler, kervan saraylar, değirmenler, mahalle fırınları vb. dir. Prizren 1455 yılında Osmanlı orduları tarafından fethedildikten sonra mimari yönünden pek çok değişikliklere uğramıştır. Bu tarihten sonra Osmanlı-Türk eserleri kurulmuş, onlar Prizren'e değer katmışlardır. 1912 yılına kadar Prizren'de, özellikle cami inşaatına daha büyük önem verilmiştir. Araştırmacı Raif Vırmiça'ya göre Osmanlı döneminde yirmi dokuz camii inşa edilmiştir. Osmanlı döneminden sora ise sadece dört camii inşa edilmiştir (İgciler 2004; 15-16).

Bilinmektedir ki *"İslam ülkelerinde birinci derecede önemli devlet yapısı camidir. Hazreti Muhammed'in sağlığında Medine'de yapılan cami sonraki bütün camilerin ilk örneği olmuştur"* (Yetkin 1974; 18). Buna bağlı olarak Osmanlı'nın Balkan medeniyeti de camiler etrafında şekillenmiştir.

Camiler:

Namazgâh, Prizren'de ilk Osmanlı mimari eseridir. Halk tarafından "Kırık Camii" adıyla anılır ve 1455 yılında inşa edilmiştir. Prizren 21 Haziran 1455 tarihinde Fatih Sultan Mehmet Han orduları tarafından fethedilmiştir. Fetih sırasında yapılan savaş yerinde ilk namazın kılındığı yerde Namazgâh inşa edilmiştir. Bu cami yok olan Osmanlı eserleri arasına girse de 2001 yılının Haziran ayında Prizren'de görev yapan Kosova Türk Tabur Görev Kuvvet Komutanlığı tarafınca bulunan girişimle ve Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığının maddi katkılarıyla namazgâhın onarımı başlamıştır. 5 Nisan 2002 tarihinde resmi olarak halkın hizmetine sunulmuştur ve Prizren'e bu önemli değer tekrar kazandırılmıştır (Vırmiça 1996; 19).

Bundan başka: *Mustafa Paşa Camii, Yakup Bey Evrenoszade Camii (Arasta Camii), Budak Hoca Camii (Troşan), Beyzade Mehmet Bey Camii, Mahmut Paşa Camii (Kaleda) ve Fethiye Camii'* de başlıca eserler arasında gösterilebilir. Fethiye camiinin iki kitabesi mevcuttur¹ (Vırmiça 1999; 107). Kosova'da Osmanlı mimari eserleri kaynağımızda edindiğimiz bilgilere göre Prizren'de bu camilerden başka bu gün hala ayakta durmayı başarmış olan Osmanlı eserlerimiz de vardır. Bunlar: Emin Paşa Camii, Gazi Mehmet Paşa Camii, Suzi Çelebi Camii, Fethiye (Cuma-Atik)

Tekkeler tarih boyunca İslamiyet'in yayılmasında önemli rol oynamışlardır. Bunlar eğitim, kültür ve siyasi rolleri oynamış, aynı zamanda kervansaray görevini de yapmışlardır.

Camii, Hacı Kasım Camii, Hacı Ramadan Körağa Camii, İlyas Kuka Camii, Kâtip Sina (Levişa) Camii, Mahmut Paşa Camii, Maksut Paşa (Maraş) Camii, Müderris Ali Efendi Camii, Ali Hoca Camii, Saraç Hane Kukli Mehmet Bey Camii, Seydi Bey Camii, Sinan Paşa Camii², Tercüman İskender Bey (Dragoman) Camii, Terzi Mehmet (Memi) Camii, Eski Mir (Kamber) Ağa Camii, Hüseyin Ağa (Hüseyin Sipahi) Camisidir.³

Tekkeler:

Türkler Müslümanlığı kabul etikten bir süre sonra tasavvuf alanında da değişik akımların taşıyıcısı ve kurucusu olmuşlardır. Tarikat ve tasavvuf zenginliklerini Balkanlara da taşımışlardır. Tekkeler de Balkanlar da en önemli Osmanlı eserleri arasında yer alırlar.

“Bilindiği gibi tarikat adamlarının toplanıp tarikat gereklerini yaptıkları yere TEKKE adı verilmektedir. Türk edebiyatında Dergâh, Zaviye, Han kâh, Astan sözleri Tekke anlamında kullanılmaktadır” (İgciler 2004; 47).

Tekkeler; semahane, türbe, çilehane, hücre, kiler ve mutfak, kahve ocağından oluşmaktadır ve bazı tekkelerde bahçe bölümlerli de bulunmaktadır. Tekkeler tarih boyunca İslamiyet'in yayılmasında önemli rol oynamışlardır. Bunlar eğitim, kültür ve siyasi rolleri oynamış, aynı zamanda kervansaray görevini de yapmışlardır.

Özellikle Bektaşilik bu tekkelerde yüzyıllar boyunca yaşatılmıştır. Prizren de Bektaşılığın yaşatıldığı önemli merkezlerden bir tanesidir. Bektaşilik XIII. yüzyılda Hacı Bektaş Veli'nin kurduğu bir tarikattır. Bektaşilik tarikatının ayinlerini, usul ve yöntemlerini kuran, Hacı Bektaş Veli'nin müritlerinden Balım Sultan'dır. Hacı Bektaş Veli dinde, dilde ve sanatta çeşitli yenilikler yapmış, en güzel eserlerini temiz bir Türkçeyle yazıp, Türk dilini korumuştur.

Hacı Âdem Veçhi Baba Tekkesi Prizren'deki Bektaş Veli Tekkelerinden birisidir. Tekkeyi Yakovalı Hacı Âdem Veçhi Babanın kurduğu ifade edilir. Veçhi Baba XIX. yüzyılda en yüksek öğrenimli ve en saygılı şeyhlerden biridir. 1841 yılında Yakova'da doğdu. Âdem Baba'dan hizmet görüp on dokuz yaşına varınca bu tarikatın dervishi olarak ilan edilir. Âdem Baba Arnavutluğun Melçan tekkesine gidince Prizren'deki tekkeyi Âdem Veçhi Baba'ya bırakmıştır. Bu tekkenin inşa yılı 1885'tir. Adem Veçhi Baba, Aluş Baba'nın izni üzerine Mekke ve Medine'ye gider, hacı olur. Dönüşte Kerbela, Filistin ve İran'ı geçerek Hindistan'a kadar gider. Geri döndükten sonra Aluş Baba'nın onu Prizren'e yollamasıyla 1885 yılında Bektaşiliği yaymaya başlar. Siyasi etkinliklere de katılır. 1921 yılında Prizren'de İslam derneğini kurar. 1922

yılında dede unvanı kazanır ve 1927 yılında Allah'ın rahmetine kavuşur (İğciler 2004; 56-57).

Prizren'de bulunan diğer tekkeler arasında Şeyh Yusuf Tekkesi, *Acize Baba Tekkesi*'ni de saymak mümkündür Prizren'de bu tekkelerden başka bu gün hala ayakta durmayı başarmış olan Osmanlı eserleri arasında **Kurila (Şeyh Hasan Efendi) Kadir Tekkesi, Kutup Musa Tekkesi, Rifai (Hüseyn Efendi) Tekkesi, Şeyh Osman Halveti (Saraçhane) Tekkesi**⁴ de sayılabilir.

Mescitler:

Mescitler küçük mahalle camileridir. Mescitlerin plan ve iç düzeni, büyük camilerinkine benzemekle beraber üslup bakımından farklıdır. Hatta çoğu zaman minareleri balkon şeklinde ve ahşaptır.

Türbeler:

Türbe İslam dünyasında camiden sonra ilk görülen dini yapıtlardır. Türbeler çoğunlukla camilerin yanında ya da dini yapıların avlularında, mezarlıkların yanında, kimileri mezarlıkların ortasında, bazen de ovalarda ıssız yerlerde yapılmıştır. Prizren'de türbelerin sayısı oldukça çoktur. Onlardan; **Terzi Baba Türbesi, Karabaş Baba Türbesi, Kalender Baba Türbesi, Acize Baba Türbesi, Ömer Baba Türbesi, Kutup Baba Türbesi** başlıcalarıdır.

Burada kısaca **Veli Baba Türbesinden**⁵ bahsetmek gerekir. Bu türbe, Veli Şah Caminin içinde bulunmuş. Rivayete göre "*Zamanında Türkiye'den Prizren'e Veli Şah adında bir zat seyahat için gelmiş. Dini neşretmek için hayatı boyunca camide kalmış. Camide ölmüş ve orada gömülmüştür.*" (İğciler 2004;s.70). Camiyi büyütmek amacıyla 1992 yılında bu türbe ortadan kaldırılmıştır.

Mezarlar:

Dini mimarinin abideleri bölümünde mezarları da görmekteyiz. Osmanlıların Balkanlar'a gelmeleri ve yerleşmeleriyle ölen insanların gömülme merasimlerini gelenek ve göreneklerine göre yapmışlardır. Prizren'de Osmanlı mezarları iki şekilde görülmektedir: Birinci şekil mezar taşı sanduka şeklinde olan mezarlardır. İkinci şekil ise sadece yatay bir taşla örtülüp her iki ucunda dik taşları bulunan mezarlardır. Bu mezarların örneklerini Emin Paşa Camisinde ve Mehmet Paşa Camisinde görebiliriz. Erkeklerin mezar taşlarına kıyasen kadınların mezar taşları üstünde serpuş bulunmaz. Kadınların mezarları uzaktan anlaşılır çünkü çiçeklerle süslenmiştir. Bu mezar taşları oyma taş üslubuyla yapılmıştır. Karabaş Baba Türbesinin etrafında olan mezarlık eski Türk mezarlığıdır. Bu mezarlık daha birkaç yıl öncesine kadar bakımsız ve harabeydi. Kosova Türk Tabur Görev Kuvvet Komutanlığı tarafından korunmaya alınmıştır.⁶

(b) Sivil Mimari

Kuruluştan günümüze kadar Prizren birçok devirleri yaşamıştır. Bundan ötürü bu şehir, her taşının altında tarihleri saklayan bir yerdir. Bunu yapılan sayısız arkeoloji yazıları en iyi biçimde kanıtlamaktadır. Bu şehir ekonomi ve ticaret merkezi olarak ün kazanmıştır. Çünkü Osmanlılar döneminde Türklerin en önemli ve en büyük ticaret yollarından birisi Prizren'den geçerek Balkan yarım adasını kapsamış ve Adriyatik denizi sahil bölgelerini bağlamıştır. Sahil bölgelerine hayvan ve hayvan ürünleri götürülür, oralardan ise tuz, balık, balık yağı, sabun ve güney meyveleri gibi gerekli olan malzemeler alınmıştır.

Hanlar:

Büyük yollar üzerinde yapılmış alışveriş için gelen yolcuların ve onların kervanlarının dinlenmeleri, onların konaklamaları için kurulan misafirhanelerdir. Hanların büyük bir kısmı sancak beyleri, beyler, valiler, vezirler ve zengin tüccarlar tarafından yapılmıştır. Her hanın giriş kapısının yanında bir kahve ocağı, araba onarım işlerini yapan bir demirci, atları nallayan bir nalbant bulunmuş. Dipte kapının karşısında ahırlar, arabalıklar ve ticaret eşyası konulan odalar bulunmuş. Tarihi kaynaklar Prizren'de bazı hanların kentin girişinde bulduklarını gösterir. Prizren'de Osmanlı döneminde kurulmuş hanlar şunlardır: **Cimşit Hacı'nın Hanı, Vehbi Hacı'nın Hanı, Davut ve Mustafa Arap'ın Hanı, Hacı Musa'nın Hanı, Vehap Vranişte'nin Hanı, Osman Cerciz'in Hanı, Zeynel Hancı'nın Hanı vb.** Bu gün hâlâ var olan ama han olarak kullanılmayan bina **Cevdet Mulafazlı Hanıdır** (İğciler 2004; 80).

Kervansaraylar:

Kervanların gidişini sağlamak için yollar boyunca, askeri ve ticari kafilelere barınak hizmeti gören kervansaraylar yapılmıştır. Kervansaraylar aslında büyük hanlardır. Barış zamanında pazar yeri olarak iş gören kervansaraylar, savaş zamanında kışla olarak da kullanılmaktaydı. Prizren'de üç kervansarayın mevcut olduğu Kukli Bey'in 1538 yılında Adliyece tasdik edilen vakıfnamesinden öğreniyoruz.

Menziller:

Eski Prizren ve diğer yerlerde posta hizmetlerinin yapılması için Menzil ya da Menzilhaneler bulunur. Menzilhanelerde posta malzemelerini taşıyan atlar belirli bir yolculuk yaptıktan sonra değiştirilir, tatarlar (postacılar) dinlenirdi. İlk menzilhane yapıyan IV Sultan Murat (1623-1640) tır.

Binek Taşı

Prizren halkı hayvancılıkla uğraştığı için önceleri Prizren'de hayvanlara binmek için birçok yerde binek taşlarına da rastlanır. Binek taşı at ve benzeri hayvanlar veya at arabalarına binmek üzere üstüne çıkılan yüksek bir taştır. Bu taşlar han ve kervansaraylardan başka bazı evlerde de bulunmuş. Bu gün hala Prizren sokaklarını dolaşırken binek taşlarına rastlayabiliriz.

İmaretler:

İmaretler yoksulara ve medrese öğrencilerine bedava yiyecek dağıtılan halk mutfaklarıdır. Bu imaretler, kent yoksularına, medrese öğrenci ve hocalarına, kimi vakıf memurlarına ve yoksul yolculara bedava yiyecek dağıtırdı. Bu mutfaklardan birinin Prizren’de Mustafa Paşa tarafından kurulduğunu belgeler kanıtlamaktadır (İgciler 2004; 86).

Çeşmeler:

Enbiya suresi 30. ayette bütün canlıların sudan yaratılmış olduğu belirtilirken Hac suresi beşinci ayette şöyle ifade edilir: “Yeryüzünü görürsünüz ki kupkuru. Fakat biz ona su indirdiğimiz zaman harekete geçer, kabarıp ve her bitkiden çift çift yetiştiririz.”

Selçuklu ve Osmanlı medeniyetlerini tam anlamıyla birer “su medeniyeti” olarak nitelendirebiliriz. Tarihte hiçbir medeniyet çizgisinde suya Türklerdeki kadar ehemmiyet izafe edilmemiştir. Prizren şehri daha önce de bahsettiğimiz gibi sularla çok zengin olan bir şehirdir. Doğal olarak Osmanlıların gelişinden çeşmelerin yapılması için de, şartlar uygun olduğu için bu gün Prizren’de birçok Osmanlı çeşmesine rastlayabiliriz. Bu şehirde su Ak dereden, Svilen Dağı, Kalealtı, Hisar Boğazı kaynaklarından sağlanır. XIX. yüzyılda yazılan Prizren Salnamesi’ne göre, Prizren’de 150-196 mahalle çeşmesinin var olduğu anlaşılmaktadır. Birçok çeşme hayır sahibi kimseler tarafından yapılır, üstünde de yaptıranın ismi yazılırdı. Bu çeşmelerden bu gün Kör Ağa Mahallesiindeki Perollar ailesi evinde Feyzullah Sipahi Efendi Çeşmesi adıyla bilinen 1846 yılında bu şahıs tarafından yapılmış ve hala ayakta durmayı başarmış eserdir. Bundan başka: *Suzi Çelebi Çeşmesi, Esma Hanım Çeşmesi, Paşa Çeşmesi, Toçila Çeşmesi, Evrenos Bey Çeşmesi, Mercan Mahallesi Çeşmesidir.*

Kuru Çeşme Muhteşem Osmanlı eseri olan bu çeşme, Osmanlıların 1912 yılında bu çeşmeyi yaptırdıklarını gösteriyor. Kuru Çeşme Osmanlıların Prizren’de inşa ettikleri belki de son mimari eser olabilir (İgciler 2004; 109). Prizren’de halkın İslamlık ve Türklük medeniyetini yaşama tarzını çeşmelerin fazla olmasından anlıyoruz. Bu medeniyette, temizliğe verilen önem ve suya verilen değer göze çarpmaktadır.⁷

Dereler:

Şehrin etrafındaki birbirine zincirleme bağlı olan dağlardan sızan sular Prizren ve yöresini sularla beslerler. Dağlardan sızan sular dereyi oluşturur. Onlar, büyük yağmur yağışlarında coşarak Prizren’in Ak Deresine dökülürler. Bundan 30-40 yıl

Prizren’de halkın İslamlık ve Türklük medeniyetini yaşama tarzını çeşmelerin fazla olmasından anlıyoruz. Bu medeniyette, temizliğe verilen önem ve suya verilen değer göze çarpmaktadır.

öncesine kadar Ak Dere'den birkaç dere ayrılmış. Bu derelerin görevleri ovaları sulamak, değirmen çarklarını döndürmek, yapağı açma makinelerini çalıştırmak ve tabakhane kuyu tokmaklarını kaldırıp indirmektir. Prizren halkının bu derelerden çok faydalandığı bilinir. Dere suyu ev işlerinin yapılmasını sağlardı. Bahçeler sulanır, evler temizlenir. Hemen hemen bütün evlerde ak ak dediğimiz derecikler geçmekteymiş. Bu ak ak derecikler günümüzde akmazsa bile bugün hala bazı evlerde izleri bulunmaktadır. Bu dereler şunlardır: **Suzi Deresi, Kasım Bey Deresi, Kukli Bey Deresi, Maraş Deresi, Beyzade Deresi'dir**. Bu dereler genelde yapanların isimlerini almış (İgciler 2004;110-121).

Maraş Havuzu Maraş semti Osmanlı döneminden kalma, zengin mimari eserleriyle tanınmış muhteşem bir yerdir. Derenin şehre giriş yaptığı yerde, Maksut Paşa Caminin karşısında yüzyıllardan beri ayakta durmayı başarmış ve dalları Ak Dere'ye kadar uzanan koca çınar ağacının dibinde eski bir havuz bulunmaktadır. Halk bu havuza Maraş havuzu denmektedir. Bu havuzun suyu 1995 yılına kadar vardı. Bu yıl devlet tarafından yapılan çalışmalar sonucu kesilmiştir. 2004 yılında yine belediye tarafında suyla dolduruldu ve bugün akmaktadır (İgciler 2004; 124-125).

Hamamlar:

Osmanlıların Balkanlara gelmeleri ve yerleşmeleriyle birlikte cami kadar önemli olan mimari eseri sayılan hamamları da inşa etmeyi ihmal etmemişlerdir. Hamamlar genellikle Külah, Soğukluk, Ilıklık, Sıcaklık bölümlerinden oluşan mimari yapılardır. Bu hamamlar haftanın belirli günlerinde bayanlara, belirli günlerinde erkeklere hizmet edermiş.

"Tarihi kaynaklardan edinilmiş bilgilere göre Osmanlı döneminde Üsküp'te "Gazi Davut Paşa Hamamı", Saray Bosna'da "Gazi Hüseyin Bey Hamamı", bir de Prizren'de "Gazi Mehmet Paşa Hamamı" Balkanların en önemli hamamlarındandır." (İgciler 2004; 125).

Bunlar bugün hamam görevlerini yapmasalar bile hâlâ var olan Osmanlı eserleridir. Prizren'de bulunan hamamlar şunlardır: **Gazi Mehmet Paşa Hamamı** Prizren'in merkezinde, Arasta Camii, Emin Paşa Camii ve Kukli Bey Camii üçgeni oluşturduğu arazide yer almaktadır. Bu hamamın inşa edildiği tarih 1565 yılına dayanır. Hamam yüzlerce yıl halkın hizmetinde bulunmuş bugün ise müze olarak kullanılmaktadır. Bazen de resim galerisi olarak kullanılmaktadır. Prizren'de ikici hamam olarak bilinen hamam, Şemseddin Ahmet Bey Hamamı'dır. Bu hamam 1455 yılında inşa edilmiştir (İgciler 2004; 127). Osmanlı döneminde hizmet veren bu hamam bugün arkeoloji binası olarak kullanılmaktadır. Bu hamam uzun zamandır Etnografi Müzesi olarak turistlere açıktır. Prizren'de üçüncü yapıt olarak bilinen hamam "**Yeni Hamam**" adını almış hamamdır. Bu bina eski Osmanlı eserlerine benzemeyen bir üslupta yapılmıştır. Bina Mahmut Paşa Caminin temelleri üzerinde yapılmış ve 1967 yılına kadar çalışmıştır.

Eski Evler:

Prizren şehri camileri, bahçeleri, dükkânları, hamamları, tekkeleri ve köprüleri ile tam bir Anadolu şehrini andırır. Osmanlı ordularının buralara gelmeleriyle beraberinde halkın yaşam tarzı gibi, konaklama koşulları da değişmiştir. Prizren'deki eski Türk evleri, genellikle bir ya da iki katlıdır. Birinci katın taştan yapılmış duvarları üstünde dışarıya doğru çıkıntılı ikinci katı başlar. Hemen her evin zemin katının duvarı içinde yerleştirilmiş tuğladan yapılmış bir ocağı vardır. Fakat evlerin çoğunda tuğla yerine kerpiç kullanıldığı görülmektedir. Ocaklar bazen sokağa

Prizren şehri
camileri,
bahçeleri,
dükkânları,
hamamları,
tekkeleri ve
köprüleri ile
tam bir Anadolu
şehrini andırır.

doğru çıkıntı yapar. Ocakların çok karakteristik şekilleri vardır. Bunlar kiremitle örtülüdür. Dumanların çıktığı boşluklar dikdörtgen şeklindedir.⁸ Prizren'de kendi özelliğini korumuş birkaç eski ev şunlardır: **Süleyman ve Şükrü Ağa Evi** Bajdarana Mahallesi'nde 1891 yılında adını alan şahıslar tarafından yapılmıştır. **Hacı Şemsettin Efendi Evi** 1834 yılında Hacı Şemsettin tarafından yapılan bir evdir. Halk bu eve Mısırlıların Evi de der çünkü Şemsettin Efendi Mısır'dan gelen biridir. İsmet Sokol'un Evi şehrin göbeğinde olan Saraçhane Mahallesi'nde 160 yıl önce inşa edilen eski Türk evi merhum İsmet Bey tarafından yapılmıştır. Bu ev bugün devletin himayesi altına alınmıştır. Bu evlerden başka: *Gazi Mehmet Paşa Müderris Evi, Kutup Musa Haremlik Binası, Rüştüye Binası, Âdem Ağa Jön Konağı, Fikret Mustafa Konağı, Musa Şehzade Konağı, Şahip Paşa Konağı vb. mimari eserleri bulunmaktadır* (İbrahimgil Konuk 2006; 889-903).

Mahalle Fırınları:

Eski mahalle fırınları insanlara büyük katkıda bulunmuşlardır. Bugün ise Prizren'de eski fırınlardan pek iz kalmamıştır. Osmanlı döneminde inşa edilmiş ve kamu hizmetinde bulunmuş eski mahalle fırınları ekme, börek ve gereken her şeyi pişirirlermiş. İgciler oradaki hilalin ve Türklüğün medeniyetini şu şekilde açıklar:

"Rahmetli annem yoğurduğu ister 'tane' ekmeklerinin, isterse tepsi ekmeklerinin ortasına üç defa çorba kaşığının yarısını batırdıktan sonra ortaya üç yarı ay (hilal) işareti belirirdi. Mahalle fırınında herkes bu işareti bilirdi. Zaten her evin kendine göre işareti vardı." (İgciler 2004; 144).

Mahalle fırınları, ortada ocağı- fırını, bunun önünde ve arkasında bölümleri olan basit yapılardan oluşurdu.⁹ Bugün bu fırınların ancak iki veya üç tanesine rastlarız.

Medreseler:

Atalarımızın yüzyıllar önce bu topraklarda yaşamaya ve çeşitli ulusal ve dini mensubiyeti olan insanlara bilimi, kültürü, sanatı ve refahı getiren kitaplarıyla da gelmişlerdir. Prizren'de Medreseler ister Osmanlı devleti döneminden, isterse 1945 yılına kadar bu topraklarda eğitim alanında büyük rol oynamışlardır. Bu okullar, devlet himayesi altından uzak, bağımsız ya da özel eğitim kurumları idiler. Bunlar vakıflara ve zengin kimselere bağlı olarak, onların parasal yardımlarıyla çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Medreseler, dini bilimi, Arapça ve Farsça öğretilen okullardı. 1912 yılından sonra Osmanlı Devletinin Balkanlardan çekilmesine rağmen Müslüman çocukları dört yıllık mektepte ve medreselerde eğitim ve öğrenim görmeye uzun bir zaman kadar devam etmişlerdir. Prizren'de şu medreseler bulunuyormuş: *Mahmut Paşa Medresesi, Yavuz Mehmet Efendi Medresesi, Mehmet Paşa Medresesidir*. Bugün binası mevcut olan bu medrese aynı adı taşıyan caminin avlusunda 1553 yılında inşa edilmiştir. Medrese uzun yıllar çalışmış sayısız kadroların mezun olmalarını sağlamıştır. Medresenin 200 adet el yazması eseri içeren kütüphanesi bulunmaktadır. Bu gün Mehmet Paşa Medresesi müze olarak kullanılmaktadır ve devletin himayesi altına alınmıştır.

Rüştiye -Osmanlı döneminde Prizren'de eğitim ve öğretimin gelişmesi iki döneme dayanmaktadır. Birinci dönem XIV. yüzyıla kadar sürmüştür. Bu eğitim ve öğretimin dini ve pedagoji özellikleri vardır. İkinci dönemde ise Avrupa uygarlığının etkisi altına giren Prizren okullarında değişimler (reformlar) olmuştur. Okullardaki dini dersleri hocalar verirdi ama değişimler yapılmaya başlanca hocalardan başka maşla çalışan muallimler de görevlendirilmiştir. Mekteplerde din derslerinden başka matematik, tarih, coğrafya, doğa bilimleri, fizik ve kimya dersleri de yapılırdı. Eğitimdeki değişimler yalnız ilkokullarda kalmamış bu ortaokullara da yansımıştır. Belgelerden medreselerden başka devlet tarafından ortaokulların açıldığını öğrenmekteyiz (İgciler 2004; 155). Bu okullar Prizren yöresi için büyük değer kazanmıştır. Bu binanın yeri Suzi Cami'den biraz uzaktadır, bugün bu bina harabeye dönmüş, kimsesiz ve bakımsız bir haldedir.

Kütüphaneler:

Yukarda gördüğümüz gibi medrese, mektep, cami yanı sıra tekkelerde kitap ve benzeri gereçlerin toplandığı, saklandığı ve özellikle yararlanmaya sunulduğu ya da ödünç verildiği kitaplık yerleri, kütüphaneler bulunurdu. Prizren'de mevcut olan kütüphaneler şunlardır: *Mehmet Paşa Kütüphanesi, Emin Paşa Kütüphanesi, Suzi Çelebi Kütüphanesi*, Prizren'de ilk oryantal kütüphanenin 1513 yılında Suzi Çelebi¹⁰ Camisinde kurulmuştur. Buradaki kitaplar ünlü Arap, İran yazar ve şairlerindir. Suzi Çelebi'nin kendi parasıyla yaptırdığı kütüphanesi bu gün mevcut değildir. Onun bu gün bile halka hizmet eden cami avlusunda türbesi ve mektep binası ayakta durmayı başarmıştır.

Çarşılar:

Osmanlı Türk mimari eserleri arasında Prizren'de eski çarşıların sayısı çokmuş. Bir zamanlar Prizren'de Kuyumcular, Tüfekçiler, Bıçakçılar, Boyacılar, Kazancılar çarşıları gibi birçok çarşı bulunmaktaymış. Bu gün bile Prizren'de birçok ailelerin soyadları, zanaat ve ticaret işlerine göre hâlâ mevcuttur. Örneğin: Tüfekçi, Bıçakçı, Boyacı, Sabuncu, Kazaz, Nalınacı v.b (İgçiler 2004; 162). Prizren'de bir zamanlar Kapalı Çarşı bulunmaktaymış.¹¹ Bu çarşı Prizren'in en eski Osmanlı mimari eserlerinden sayılmış. Çarşı 1853 yılında büyük bir yangına uğramış ve 1913 yılında çıkan ikinci bir yangında bir daha onarılmamış ve ortadan yok olmuştur.

Şadırvan Çarşısı, Eski Külhan Pazarı, Papaz Çarşısı Prizren de günümüze kadar yalnızca adını korumayı başaran Papaz Çarşısıdır. Bu çarşı, Hristiyanların Aja Corce Kilisesi ile Katoliklerin Jupa Maria Kilisesi arasındaki alanda bulunmuş. Bu çarşının bu adı alışının nedeni, sözünü ettiğimiz kiliselerin ve onların yanlarında mum satılan dükkânların var oluşundan ileri gelmektedir.

Duhuliyeler:

Duhuliyeye girmelik ya da girimlik anlama gelen bir sözdür. Yabancıların girdikleri şehre duhuliyeye parası ödemeleri için bu binalar kurulmuştur. Prizren'de duhuliyelerin yerleri, Prizren-Yakova ana yolunun başlangıcında, Prizren Priştina ana yolunun başlangıcında ve Tuzsuz semtinin dibinde bulunmaktaymış.

Değirmenler:

Prizren'in coğrafi yapısı, konumu ve iklimi her zaman su ile zengin olan bir yerleşim yeri olmasını sağlamıştır. Balkanların en güzel yerleşim yerlerinden olan Prizren'de de değirmen örneklerine rastlanmaktadır. Bu değirmenlerin çoğu, zamanın değişen şartları sonucu yıkılıp yok olmuştur. Buğday, mısır ve arpa gibi tahıl ürünlerinin öğütüldüğü değirmenlerin kimisi Ak Dere, kimisi ise ondan birer kol olarak ayrılan dereler üzerinde kurulmuştur. Zamanında çalışan bu değirmenlerin çoğu 1,2 veya 3 kişinin ortak malıymış. Bu ortaklık değirmen taşlarına göre oluyormuş.

Recep Hapçı Değirmeni Maraş-Brezoviça yolu istikametinde rastlanılan ilk köprü karşısında bu değirmen bulunurdu. Osmanlı döneminin ilk yıllarında kurulduğuna dair bilgiler vardır. Bu gün harabe bakımsız bir haldedir.

Musa Efendi Değirmeni, Hızır İskender (Şotman) Değirmeni, Ali Efendi Değirmeni, İsmail Efendi Değirmeni, Ethem Ağa Rogova Değirmeni, Arasta Çarşısı Değirmeni, Şaban Ağa Saraçoğlu Değirmeni, Bekir Ağa Değirmeni, Hasan Bey Değirmeni, Aşağı Tabakhane Değirmeni, Ramiz Bale Değirmeni, Muhacir Mahalle Değirmenidir.

Tabakhane Değirmeni Suzi Çelebi Camisine giden ara yolun sonunda çok eski, inşa tarihi bilinmeyen, Osmanlılardan kalma, damının yarısı kiremitler, diğer yarısı da teneke ve ya kaya parçalarıyla örtülmüş zemin katlı bir binadır. Damı

un tabakasına bürünmüş olması ve kulağa çark seslerinin gelişi burada değirmen olduğunu gösterir. Değirmen bu hâliyle yıllarca çalışmaktadır. Suzi Deresinden gelen su, iki demir çarkı döndürmektedir. Bu gün Prizren’de ayakta durmaya başaran son değirmendir.

İslahane:

Osmanlı döneminde Prizren halkının sağlık açısından korunmasına büyük önem verildiğini çeşitli belgeler göstermektedir. Prizren’in önde gelen adamları, Sancak beyleri halkın tedavisi için dış ülkelerden hekimler getirtirilmiş. İgciler’in araştırmasından şunları öğreniyoruz¹². İgciler XIV. yüzyılın başlangıcında ilk hastanenin kurulduğuna dair verilere rastlamıştır. Bu gün Prizren halkında İslahane adını taşıdığı mahallede askeri hastane daha eskiden kurulmuştur. O dönemde bu hastanede 100’den fazla yatak bulunuyormuş. Kısa bir zaman içinde şöhret kazanan İslahane Hastanesi Prizren’in civar köylerindeki hastaları da tedavi ediyormuş. Osmanlı döneminde bu hastane büyük rol oynamıştır. Osmanlı ordularının bu topraklardan çekilmesiyle bu hastane ortadan kaldırılmıştır. Bina bu gün mevcut olmasına rağmen özel firma sahiplerine verilmiştir. Bundan başka Prizren’de Osmanlı eserleri olarak bilinen hükümet binaları da mevcuttur. Bu yapılar: **Elektrik Trafosu, Erkek İslahhanesi, Eski Belediye Binası, Hükûmet Konağı, Telgrafhanesi ve Saat Kulesidir.**¹³

(c) Askeri Mimari

Prizren Osmanlı döneminde Balkan yarımadasının diğer bölgeleri fethedildikten sonra ekonomi, kültür, eğitim ve yönetim, siyasi merkezi olmuştur.

Kaleler:

İnsanoğlunun yaşamı boyunca dünyanın birçok ülkesinde kaleler kurulmuş ve onlar devletin en büyük askeri stratejik yerlerini oluşturmuştur. Kaleler düşmandan korunmak için en güvenilir yerleri oluşturmaktadır.

Prizren Kalesi Prizren’i ele geçiren Osmanlılar, diğer bölgelerdeki gibi, bu şehrin de savunma ve korunmasını ön plana almışlardır. O dönemde Prizren ‘in savunma rolünü, şehrin kalesi oynamıştır. Prizren Kalesi Bizanslılardan kalma bir askeri mimari eserdir. Türkler bu topraklara yerleşince bu kaleye ek binalar inşa etmişlerdir. Kale yüksek tepeden Prizren’e adeta bir kartal gibi bakmaktadır. 1912 yılından sonra Osmanlı ordularının Balkanlardan çekilmesiyle, ilk önce kaledeki cami, ondan sonra saat kulesi yıkılarak ortadan kaldırılmıştır. Bugün kalede bir Osmanlı topu bulunmaktadır. Daha önceki yıllarda Ramazan günlerinde iftar vakti bu top patlatılıp Prizren ve civar köylere iftar vakti bildirilmiş. Bugün ise bu topun sesi duyulmaz olmuştur. Ama bugün yok olan eserler arasına giren kalenin onarımı yapılmaktadır.

Eski Türk Kışlası

Prizren’de Eski Türk Kışlasının mevcut olduğu yer, “Famipa ve Printeks” fabrikaları civarında olduğu bilinmektedir.1999 yılında Kosova’da meydana gelen savaşta Nato’nun Barış Askeri Gücü büyük rol oynamıştır. 19 ülkeden Barış Gücü askeri birliklerinin gönderilmesiyle Kosova’daki savaş sona erdi. Nato’nun bünyesinde görev alan Türkiye Cumhuriyeti Kosova Türk Tabur Görev Kuvveti, ilk önce Dragaşa’ya ondan sonra Prizren’e geldi. Prizren’e gelen Türk Tabur Görev Kuvvet’in konuşlandığı yer, bir zamanlar mevcut olan Eski Türk Kışlasının bulunduğu yerdir. 88 yıl sonra Türk askerleri yine eski kışlalarına kavuşmuş oldular. Bu kışlaya Sultan Murat Kışlası adı verilmiştir. Bugün Tabur Görev Kuvvet Komutanlığı ile birlikte bütün askerler, ecdadımızdan kalan yadigâr yerde görev yapmaktadırlar (İgciler 2004; 196-203).

Sonuç

Türkler Osmanlı kültürüyle giyinmiş İslam medeniyetinin, Avrupa kıtasında, Balkan topraklarında, nasıl yaşanabileceğini ispatlamışlardır. 525 yıl boyunca Osmanlı toprağı olmuş Prizren şehrinde gezerken, insan adeta geçmişe gitmektedir. 1389’daki Kosova Savaşı’nı, Murat Hüdavendigâr’ın buradaki şahadetini, Balkanların fethini, Arnavutların, Boşnakların öbek öbek Islama geçişlerini, Türkçe bilmemenin ayıp sayıldığı yılları, zarif bir mimariyle kurulan Türk çarşıları oldukça etkileyicidir. Prizren’de Osmanlıların bıraktığı Osmanlı mektep ve medreseleri, kimsenin inancına, diline, kültürüne baskı yapmayan Osmanlı yönetim anlayışı, nehir veya dere kenarlarına kurulan düzenli ve planlı mimari eserler sanat ve mimaride doruğa ulaşan zarafet gözler önüne serilidir. Kısacası Balkanlara mührünü vuran Osmanlı Türk Medeniyeti bu kentte canlanır. 1912 yılında Osmanlı Devleti Balkanlardan çekilmek zorunda kaldı ama Prizren hâlâ her şeyiyle bir Türk şehridir. Camileri, tekkeleri, hamamları, köprüleri, her şeyden önemlisi dilini, dinini, kültürünü yaşatan halk Prizren’i çok özel bir şehir yapmaktadır. Prizren’deki Türk izlerini hayatın her alanında görmek mümkündür. Prizren’de bugün her şeye rağmen Türk dili, Türk tarihi, Türk kültürü yaşanıyorsa, bunu Osmanlılara borçluyuz. Prizren Türkleri en zor zamanlarda bile ana dillerini korumuşlar, geleneklerini, kültürlerini yaşatmışlardır. Buradaki Türkler yüzyıllardır şehir kültürünün temsilcisidir ve

1912 yılında
Osmanlı Devleti
Balkanlardan
çekilmek zorunda
kaldı ama
Prizren hâlâ her
şeyiyle bir Türk
şehridir. Camileri,
tekkeleri,
hamamları,
köprüleri, her
şeyden önemlisi
dilini, dinini,
kültürünü
yaşatan halk
Prizren’i çok
özel bir şehir
yapmaktadır.

entelektüel seviyelerini yüksek tutmak için ellerinden geleni yapmışlardır. Altı asır boyunca bütün dünyaya her şeyiyle mükemmel bir medeniyet numunesi gösteren Osmanlının Türk-İslam Medeniyetinin Prizren’de nasıl yaşandığını Cemalettin Taşkiran kitabında şu şekilde özetlemiştir:

“Prizren şehri bugünkü 250.000 nüfusuyla Kosova’nın en önemli il ve kültür merkezlerinden biri. Priştine yönünden Prizren’e girerken, çok sayıda cami ve onların minareleri, iki katlı bahçeli evleri, kaldırımlı dar sokakları, eski dükkanları, hamamları, taş çeşmeleri, köprüleri ve eski kalesi göze çarpıyor. Prizren çok gelişmiş bir Anadolu şehrini andırmakta. Ecdadımızın emaneti olan dini, sosyal ve kültürel eserlerin çoğunun bulunduğu Balkan ve Rumeli kentlerinin başında Prizren geliyor. Prizren’de günlük hayatın adeta bir parçası olan bu eserler, kentten her köşesine Türk damgasını vurmuş. Prizren’deki nüfus oranı ile dil kullanım oranları aynı değil. Şehrin merkezinde Türkçe dili, Türkler dışında Arnavut, Goralı, Rom vb halk için iletişim dili hüviyetindedir.” (Taşkiran 2009; 61-62).

Çalışmayla Osmanlı eserlerinden hareketle Osmanlı Türk medeniyetinin uzun yıllar geçmesine rağmen yok olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum, Türklerin her ne kadar azınlık sayılsalar bile, kendi dillerine, dinlerine, gelenek ve göreneklerine, kısacası medeniyetine sahip çıkan bir ulus olduklarının göstergesi olarak da ifade edilebilir.

1 Fethiye-Cuma Caminin I. Kitabesi

Budur “Fethiye” derler, cami “Atik”

İbadet ehline olmuş bu layık

Buni kurmuş kadimi ehll-i küfar

Elinden harb ile almış bu Hünkar

Bi-hamdıllah ki “Fatih” buni almış

Bu cami içi İslam ile dolmuş

Fethiye-Cuma Caminin II. Kitabesi

- 1.a) Cenab-ı hazret-i Sultan Mecit Han’ın zamanında
 - b) Nice asar-ı hayr ile ihya olur her günde mülkinde
 - c) Hususenşehir-i Pürzen’defethiden kalma bir ba’bed
 - d) Mürür-i dehr ile olmuşken enkazı perakende
- 2.a) Hulusi Paşa razı ile vezir ve dahi defterdar
 - b) Ehaliitifikayıle anı elyledizibende
 - c) İki yüz kırkdavaz’etmiş eski nasaara
 - d) Sekiz yüz on üçünde oldümü’mininferhunde
- 3.a) Rikab-ı şah ser bu abından sah kim Feyzi Ağa
 - b) Olup ta’mirinebais nezaret kıldı her günde

- c) Mu'ammerkuşusileşevkile Tahir dedi tar
- d) İlahı ta kıyamet ta ola islamda zinde.
- 2 Beylerbeyi ve ikinci vezir olan Sinan Paşa'nın 1615 yılında yaptırdığı Sinan Paşa Camii, Prizren'in sembol eserlerinden biri. İstanbul merkezli klasik dönem Osmanlı mimari sanatsal anlayışının Balkanlar'daki temsili olan tarihî cami; ince, yüksek minaresi ve kurşun kaplamalı kubbesiyle şehre tepeden bakıyor. 1968 yılında Osmanlı El Yazmaları Müzesi'ne dönüştürülünce, uzun yıllar ibadete kapalı kalan cami restorasyon un ardından müminleri ağırlamaya devam edecek.
- 3 Bu camilerin resimlerini ve bunlara ait bilgilerini daha ayrıntılı bir şekilde, Mehmet Z. İbrahimgil – Neval Konuk, "Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri" II cilt Ansiklopedisinde, s. 575-756 görebilirsiniz.
- 4 Bu tekkelerin resimlerini ve bunlara ait bilgileri daha ayrıntılı bir şekilde, Mehmet Z. İbrahimgil – Neval Konuk, "Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri" II cilt Ansiklopedisinde, s. 789-813 bulabilirsiniz.
- 5 Türbeler hakkında daha fazla bilgi edinmek isterseniz Raif Virmiča'nın "Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri 1" adlı kitabında bulabilirsiniz.
- 6 "Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri II", Osmanlı mezarlığının önceki ve bugünkü görüntülerini görebilirsiniz, s. 758-775. Bundan başka Emin Paşa, Abbas Ağa, Hacı Mehmet Nurullah, Ömer Sabri Paşa, Mazline Hanım, Ömer Ağa mezarlarını ve Suzi Çelebinin mezarının baş tacını görebilirsiniz.
- 7 Bu çeşmelerin resimlerini ve bunlara ait bilgileri daha ayrıntılı bir şekilde, Mehmet Z. İbrahimgil – Neval Konuk, "Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri" II cilt Ansiklopedisinde, s. 857-880 bulabilirsiniz. Bundan başka; Şeyh Osman Halveti Tekkesi Çeşmesi, Belediye Tabakhane Çeşmesi, Taş Çeşmesi, Binbaşı Çeşmesi, Feyzullah Sipahi Çeşmesi, Sinan Paşa Çeşmesi, Şadırvan Çeşmesi.
- 8 Evlerin iç özellikleri hakkında daha fazla bilgi edinmek isterseniz "Yok Olan Osmanlı İzleri" kitabında 129 -140 sayfaları arasında görebilirsiniz.
- 9 Fırınlı basit yapılardan oluşmaktadır. Ekmeklerin pişirildiği fırının altı, ateşe dayanıklı katı maddeyle döşenirdi. Üstü ise yine ateşe dayanıklı tuğlalarla örtülmüş, yarım kubbeli bir mekândı. Üstünde bir yerden baca çıkar, önünde aşağı yukarı 60x80 cm genişliğinde sürgülü demir kapakla kapanan ağız bulunurdu. Fırının ön tarafında, yerden bir metre kadar yükseklikte, fırının tabanı ile aynı yükseklikte tahtalık denilen ahşap, altı boş seki bulunurdu.
- 10 Suzi Çelebi Prizrenli bir şairdir. Onun eğitim alanında yazdığı ilk yazılı belgesi "Vakıfnamesi"dir. 1513 yılında bu vakıfname yazılmıştır. Yazdığı Gazavatname de Ali Bey Mihaloğlunun aşkı ve yaşantısını anlatmaktadır. Suzi Çelebi, Rumeli'nin fethine katılan kişidir ve bu fetihler sırasında Prizren ve Rumeli için çok sayıda kültür ve tarihi belgeler bırakmıştır. Asıl adı "Mevlana Muhammed Efendi İbnMahmudİbnAbdullah'dır.
- 11 "Kapalı Çarşı" Yeni Körü adıyla anılan Arasta kapalı köprüsünden başlayarak Gazi Mehmet Paşa Hamamına kadar uzanan 210 metre uzunlukta ve 70 metre genişlikte olan bir arazide bulunurdu. Burası, bilim adamlarının yaptıkları araştırmalara göre 150 m2 alanı kapsamaktaymış.
- 12 İğciler "1885 yılına ait bilgi kaynağına rastlamıştır. Onlar bu yıldan itibaren İstanbul Tıp Fakültesinden askeri doktorlar Prizren'e gelmeye başladığını gösteriyorlar. Resmi belgeler Prizren'e gelen en tanınmış hekim doktorların şunlar gösteriliyor: Kıdemli Topçu Yüzbaşı Mehmet Efendi, Binbaşı Hilmi Bey, Kıdemli Yüzbaşı Hasan Bey, Bekir Efendi, Mehmet Hüseyin ve Abdül Bakî'dir."
- 13 Bu hükümet binalarının resimlerini ve bunlara ait bilgileri daha ayrıntılı bir şekilde, Mehmet Z. İbrahimgil – Neval Konuk, "Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri" II cilt Ansiklopedisinde bulabilirsiniz.

Kaynaklar

- ÇELİK, Dilek Y. (2008), "Kosova'da Çağdaş Türk Edebiyatı", Prizren: Bafgrafik Basımevi, s. 19-136,
- İBRAHİMĞİL, Mehmet Z. ve Neval KONUK (2006), "Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri II Cilt", Ankara: Sarı yıldız Basımevi, s. 575-901,
- İGCİLER, Ahmet (2003), "Prizren'de Yok Olan Osmanlı Eserleri", Bay Dergisi, Prizren Yıl 10, Sayı 83, s. 4-14.
- İGCİLER, Ahmet (2002), "Prizren'de Yok Olan Osmanlı Eserleri", Medeniyet "Araştırma Bilim Dergisi", Prizren: Agon Graf Basımevi, Sayı 1, s. 95-114
- İGCİLER, Ahmet (2004), "Prizren'de Yok Olan Osmanlı İzleri", Prizren: Kosova Basım Evi.
- SOFUOĞLU, Ebubekir, "1851-1912 Arası Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kosova'da Osmanlı İdaresi", İstanbul: Bilge Matbaacılık.
- SUROY, R. Altay, "Yugoslavya'da Türk Cemaati'nin Dini Meseleleri", Türk Dünyası-II, Yeni Türkiye Süreli Yayınları 97/16, 1997 Temmuz-Ağustos, s. 1829-1832,
- TAŞKIRAN, Cemalettin (2009), "Unuttuğumuz Vatan Rumeli", Ankara: Barış Platin Kitapevi, s. 61-75,
- TUNALIGİL, Cemali, "Yugoslavya Türkleri ve Bugünkü Konumları", Türk Dünyası-II, Yeni Türkiye Süreli Yayınları 97/16, 1997 Temmuz-Ağustos, s. 1826-1828,
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, "Prizren", İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, 2007, 34. Cilt, s. 349-351,
- VİRMİÇA, Raif (1999), "Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri1", Ankara: TC Kültür bakanlığı.
- VİRMİÇA, Raif (2001), "Menakıp – Hacı Mehmet Tahir Efendi", Prizren: Sprint Basımevi, s. 159-186,
- VİRMİÇA, Raif (1996), "Prizren Camileri", Prizren: TDB Yayınları.
- YETKİN, Suat K. (1974), "İslam Ülkelerinde Sanat", İstanbul s. 18.

BALKAN MİLLİYETÇİLİKLERİNİN OLUŞUMUNDA KİLİSELER

HİLAL BÜKE SÖKMEN*

Giriş

Toplumsal olarak birbirine tutunum, dil, köken, ortak özellikler gibi farklı öznel ve nesnel öğeler kullanılarak ya da ulusal devlet, bağımsızlık gibi hareket noktaları oluşturularak şekillendirilecek bir ideoloji çerçevesinde tesis edilir. Bir toplumsal tutunum ideolojisi bölgeye, çağa ve dış etkenlere göre farklılık gösterebilir. Her toplumun ihtiyacı farklı düzeylerde ortaya çıkar. Toplumsal tutunum yani bir ulus olma bilinci ortaya çıktığında toplumsal hareketlenme ivme kazanır ve milliyetçilik ideolojisi oluşur.

Milliyetçilik, millî ve milliyet sözcüklerinden türemiş bir kelimedir. Millî kelimesi sözlük anlamıyla ulusal yani tüm ulusu ilgilendiren anlamına gelmektedir. Ulus, ortak dili, ortak geçmişi, ortak gelenek ve görenekleri, ortak coğrafya, ortak inanç sistemi, ortak ekonomik ilişkiler, ortak törenler, ortak bağımlılık –aidiyet- bilinci ve duygusu, ortak egemenlik ya da siyasal güç ve hukuk sistemini paylaşan bireylerin bütünü olarak sosyal bir örgütlenme biçimidir. Milliyet kelimesi ise belirli bir ülkeye bağlı olma veya bir devletin vatandaşı olma anlamını taşımaktadır. Bu tanımlardan yola çıkarak milliyetçiliği, bir ulusun kendi varlık, birlik ve ortak çıkarlarının bilinciyle hareket ettikleri siyasal ya da sosyal bir akım olarak tanımlayabiliriz. Genel olarak, milliyetçiliğin tanımı onun şekillenmesine göre farklılaşmaktadır. Milliyetçilik bir

* Kırıkkale Üniversitesi İİBF İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Araştırma Görevlisi.

Genel olarak, milliyetçiliğin tanımı onun şekillenmesine göre farklılaşmaktadır. Milliyetçilik bir hamurdur ve şekillendirene göre değişmektedir.

hamurdur ve şekillendirene göre değişmektedir. İnsanlık tarihinde farklı olayların ortaya çıkışı ve her ulusun kendi çağının sınırlamalarıyla hareket edişi, milliyetçiliklerin her ulusun bünyesine ve özelliklerine göre yansıtılmasını gerektirmiştir.

İlk olarak Fransız İhtilali ile belirmeye başlayan ulus-devlet oluşumuyla, milliyetçilik kavramı da ortaya çıkmaya başlamıştır. Milliyetçiliğin tanımı tam olarak yapılamamakla birlikte, devletlerin özelliklerine veya dönemin şartlarına göre çeşitli tanımlara sahip olduğunu söyleyebiliriz. Rousseau'nun Toplumsal Sözleşme'de ortaya koyduğu genel irade kavramı, 18. yy. da milliyetçiliği etkileyen önemli bir hareket noktası olmuştur.

Rousseau'ya göre toplumsal yaşamın doğurabileceği en büyük tehlike, bir grubun diğer grubu egemenliği altına almasıdır. Bunu önlemenin yolu 'genel irade'ye teslim olmaktır. Bu da ancak bireylerin vatandaş olmasıyla sağlanabilir. Vatandaş olan birey, parçası olduğu topluma bağlılık duyar, 'bütün'ün çıkarlarını kendi çıkarlarının önüne koymayı öğrenir. Bağımsızlığın yerine bağımlılığı, otarşinin yerine katılımı koyar. Kısacası bir siyasi örgütlenme, bireyleri birbirlerine karşı koruyabildiği ölçüde anlam taşır. Bu da bireysel iradenin yerine, genel iradenin konmasıyla mümkün olacaktır. İngiltere ve Fransa'da burjuvazinin iktidarı kraldan alması milliyetçiliğin, ulusun siyasal katılımı yoluyla toplumsal tutunum kazanmasıyla şekillendirilmeye çalışılmıştır. Almanya'da milliyetçilik farklı bir odak noktasına dayandırılmıştır. Alman ulusal bilinci Batı Avrupa'ya göre daha geç oluştuğundan, Batı Avrupa'daki güçlü devlet yapısından etkilenerek güçlü bir siyasal birlik olmayı hedeflemiştir. Alman düşünür Fichte, devletin kişisel çıkarlarını kavramak amacıyla bir araya gelmiş bireylerin toplamından ibaret olmadığını, devletin kendi bütünlüğünün olduğunu ve bireyden önemli ve ondan önce geldiğini, ancak bireyin ve devletin bir olduğunda bireysel özgürlüğün gerçekleşebileceğini ifade ederek Alman milliyetçiliğinin odak noktasına vurgu yapmıştır. Batı Avrupa milliyetçiliği ile kıyaslandığında Alman milliyetçiliği, ulusu tek bir devlet altında birleştirmek amacıyla farklılık göstermektedir. Batı Avrupa'daki demokratik hareketlenmenin aksine Almanya örneğinde kişiyi devlete bağımlı kılan bir örgütlenme şeklinde ortaya çıkmıştır.

Milliyetçilik zaman içerisinde farklı kategorilerle de açıklanmaya çalışılmıştır. Peter Worseley'e göre milliyetçilik, mevcut kültürel bağları güçlendirmek isteyen hareketlerdir. Bunlar 19.yy.da birleştirici özellik taşımaktadır. İkinci olarak tamamen yeni siyasal ve kültürel birimleri birleştirerek bağımsız devletler kurmak isteyen hareketlerdir. Böyle birimler ise ortak kaderleri nedeniyle böyle bir girişimde bulunmaktadırlar. Bunlar dışında pan hareketleri de milliyetçilik hareketlerinde rol oynamıştır. Worseley bir bakıma milliyetçiliği dönemlere ayırmıştır. Dönemlere göre ön plana çıkan milliyetçilik hareketlerini ele almıştır. Hans Kohn ise milliyetçiliği Batı Avrupa ve Batı Avrupa dışı milliyetçilikler olarak ikiye ayırmıştır. Yine Carlton Hayes milliyetçiliği insancıl, jakoben, geleneksel, liberal, ekonomik gibi kategorilere ayırarak açıklamaya çalışmıştır.

Balkan toplumlarında din tarihi bir güç olmuştur. Sosyal kimliklerini tanımlamış ve ulusal mitler için bir temel olarak kullanılmıştır.

Milliyetçiliğin daha çok halkın ulus olma bilincini kazanmaya başlamasıyla ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Feodalite döneminde tek egemen olarak kral, Tanrı'nın buyruklarını yerine getiriyor ve ulus, hükümdarın kişiliğinde somutlaşıyordu. 1789'da Fransız İhtilali'nin gerçekleşmesi çok uluslu imparatorluklar içinde yaşayan halkların uyanmasına eden olmuş ve 1914'e kadar sürecek bağımsızlık hareketlerinin başlamasını sağlamıştır.

Din ve Milliyetçilik

Din değiştirme ve dini aidiyet ve bağlantı ortak kimlik arayışlarında toplumsallaşma sürecinin bir parçasıdır. Ortak simgeler ve inançlar, ayinler, gelenek ve dini törenler belirlenmiş bir dinin resmileştirilmiş parçalarıdır. Atalarının mirasından gelen gelenek ve görenekler olarak ortaklaşa sınıflandırılmıştır. Bir dine aidiyet, bir topluma aidiyettir. Bireyler diğer dini gruplara karşı önyargıya sahip olmalarına rağmen, temel grup değerleri akrabalık, dayanışma, statü ve sosyal konum bir anlaşma sistemiyle tanımlanmıştır. Müslüman veya Hristiyan olmak geleneklerin dini aidiyet veya bağlılıkla ilişkilendirildiği belirli aile, akrabalık veya sosyal gruplara dayandırılmıştır. Yalnızca düşüncelere veya dini inançlara dayandırılmaktansa sosyal kültürde temellendirilmiştir. Din toplum içinde yayılan bir uyumdur (Doja 2000: 421-422).

Balkan toplumlarında din tarihi bir güç olmuştur. Sosyal kimliklerini tanımlamış ve ulusal mitler için bir temel olarak kullanılmıştır. Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Bosna-Hersek, Makedonya ve Arnavutluk'taki Ortodoks, Katolik ve Müslüman topluluklar arasındaki hiyerarşi bu mitlere belirgin bir şöret kazandırarak katkıda bulunmuştur. Dini inançlar, yeni etno-ulusal programlara eklenmiştir. Dini eylemciler ve kilise yetkilileri toplumun laikleştirilmesi savaşına katılmışlardır. (Ivekovic 2002: 523) Otoritelerin sahip olduğu siyasi ve dini gücün baskısı Doğu Avrupa toplulukları arasında din değiştirmelerde direnç dinamikleri oluşturmuştur.

Anadolu'da Osmanlı egemenliğinin ortaya çıktığı dönemde Ortodoks Kilisesi büyük bir çöküş dönemindeydi. Roma Katolik Kilisesinden farklı olarak, geleceğini Bizans devletine bağladığı için, Bizans'a gelen tepkiler kiliseye de gelmekteydi. Bu çöküşten faydalanan Katolik kilisesi Balkanlarda Ortodoks kilisesi aleyhine faaliyetler yürütmekteydi. Ancak Balkan halkları Katolik kilisesi egemenliğine girmemiştir.

Din savaşları boyunca ve sonrasında, Katoliklik ve Protestanlık Rum Ortodoks Kilisesini yakalamaya çalışmıştır. Doğu tek parça bir görünüme sahipti. Türklerin Balkanlar'da ortaya çıkmasına kadar olan bu dönemde Katoliklerin ve Ortodoksların birbirlerine karşı olduğu söylenebilir. (Taştan 2006: 420) Yüzyıllar boyu Osmanlı egemenliği altında kalan Ortodoks Kilisesi, her türlü kriz karşısında kendine güven kazandıran ruhani özgürlüğünü korumuştur.

Balkanların ilk dini olguları ilkel dinler çerçevesinde karşımıza çıkmaktadır. Kurucusu, kutsal kitabı olmayan inanç sistemlerinin yanında eski Yunan dinsel inanışlarının da bölgeye hakim olduğu görülmektedir. IV. yüzyıla gelindiğinde ise Hristiyanlığın bölgede din adamları tarafından tanıtılmaya başlandığı ve hükümdarın siyasi egemenliğine ortak çıktığı bir dönemdir. Bizans döneminde ise Hristiyanlık özellikle de Ortodoks Kilisesinin kuruluşuyla bir dünya dini misyonu kazanmıştır. Balkan halklarından Slavların Hristiyanlıkla tanışmaları 9. yüzyılda gerçekleşmiş ve Sırp Kilisesinin bu dönemde kurulduğu iddia edilmektedir (Ostrogorsky 1985: 214). Balkanlarda "ilahi kudretin yeryüzü temsilciliği" görevini üstlenen Hristiyanlık hızlı bir şekilde yayılmıştır. Bu bölgede yaşayan halkların geçmişten gelen gelenek, görenek ve dini ayinlerinin Hristiyanlığın getirdiği yeni kurullarla birleşmesi sonucu bölgesel farklılıklar ortaya çıkmıştır. Çoğu kez kulaktan dolma bilgilerle bu değişimi yaşayan halkların tarihsel süreçte kiliselerin farklı uygulamalarıyla birlikte sert dinsel ayrılıklar ve kişisel nefret duyguları yaşamaları kaçınılmaz olmuştur.

Bulgarların Hristiyanlıkla tanışmaları bazı yazarlara göre 4-5. yüzyılda, bazılarına göre ise 9. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşmiştir. Bulgar kralı Boris bu dönemde Bulgar kilisesini kurarak, devletin siyasi ve etnik birleşmesini amaçlamıştır. (Ostrogorsky 1985: 215) Bulgar kilisesi 927 yılında özerkliğe kavuşmasıyla, Slavlar üzerinde kültürel temellerin oluşturulmasına, Slavca eserler hazırlayarak hizmet etmeye başlamıştır. (Feher 1999: 88) 1235'te ise Bulgar Kilisesi bağımsızlığını kazanmış ancak 1394'te Osmanlı fethinden sonra yasaklanmasıyla Bizans Patrikliği'ne bağlanmıştır. (İnalçık 1992: 19)

Bulgar Kilisesinin Bogomilizmle mücadele ettiği bu dönemde, Sırlar bölgesel üstünlük kazanmıştır. Bulgarların ve Sırların mücadelesi, Bosna Kilisesinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bir tarafta Ortodoks Sırlar, diğer tarafta Katolik Hırvatlardan kültürel ve dinsel yapılarını ayıran Bosnalılar, bölgede Osmanlı'nın etkisinin artmasıyla pozisyonlarını sağlamlaştırmışlardır.

Sırlar 867-874 yılları arasında Ortodoksluğu devletin resmi dini olarak kabul etmişler ve 1219 yılında Sırp Kilisesi bağımsızlığını kazanmıştır. Sırlar Roma Ortodoks Kilisesinin devamı olma çabasını göstermişlerdir. (Ostrogorsky 1985: 253)

Arnavutlar egemenliğine girdikleri devletlerin dinini kabul etmekte zorlanmamışlardır. Bu yüzden Arnavutların Hristiyanlaşması ve daha sonra Osmanlı egemenliğine girdiklerinde Müslümanlığı kabul etmeleri oldukça hızlı olmuştur. Arnavutlar açısından Müslümanlığın kabul edilmesi, ayinlerin Slavca veya Latince gibi dillerde yapmak zorunda olduklarından ve Katolikliği veya Ortodoksluğu yüzeysel olarak kabul ettiklerinden oldukça kolay olduğu söylenebilir. Diğer taraftan Ortodoks Sırp Kilisesinin Sırlara ayrıcalık tanınması, Arnavutların Kiliseden uzaklaşmasını sağlamıştır.

Ortodoks ve Katolik Kilisesi arasında sıkışmış olan Bosnalılar için Osmanlı bir kurtuluştu. Bosna'da İslamiyet'e ivme kazandıran bir diğer faktör de 1680'lerdeki nüfus akışı olmuştur. Bu yıllarda birçok Müslüman Slav'ın Bosna'ya yerleşmesi, Bosna'nın Müslümanlaşmasını kolaylaştırmıştır.

Kiliselerin Rolü

1789 Fransız İhtilalinin etkisiyle tüm dünyada hızla yayılan milliyetçilik hareketleri Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslim arasında da kendini göstermiştir. Ancak Balkanlardaki milliyetçilik hareketleri, Fransız milliyetçiliğinin dayanak noktaları olan eşitlik, evrensellik ve hürriyetçi unsurlardan çok etnik

Balkanlardaki milliyetçilik hareketleri, Fransız milliyetçiliğinin dayanak noktaları olan eşitlik, evrensellik ve hürriyetçi unsurlardan çok etnik milliyetçilik çerçevesinde gelişim göstermiştir.

milliyetçilik çerçevesinde gelişim göstermiştir. Ulus devlet etnik, dini, dilsel, kültürel ve tarihsel temellere dayandırılmak istenmiştir. Bu aşamada özellikle din ön planda tutulmuştur. Balkan devletleri bağımsızlık mücadelelerinde kiliselerden büyük destek sağlamışlardır. Özellikle Bulgar Kilisesinin ve Fener Rum Patrikhanesi'nin Balkan isyanlarındaki desteği göze çarpmaktadır.

Balkan milliyetçiliklerinin Fransız İhtilali ile birdenbire ortaya çıktığını söylemek doğru olmayacaktır. Balkan devletlerinin geçmiş kültürlerini ve tarihlerini ne Habsburg ne de Osmanlı İmparatorluğu yok etmiştir. 19. yüzyıla gelindiğinde milliyetçiliği tanımlayan ortak dil, din, kültür gibi unsurları her devletin vatandaşı taşımaktaydı (Jelavich 2006: 198).

Bulgarlar arasında etkili olan ve ulusal bilincin canlanmasındaki ilk girişim, 1722 yılında rahip Paisii tarafından yazılan "Bulgar Ulusunun, Çarların ve Azizlerin Tarihi" adlı eserdir. Bu eserle Bulgar kahramanlar ve Bulgarların "şanlı" tarihi canlandırılmak istenmiştir (İnalçık 1992: 20). Paisii'den sonra Bulgarca yazılan eserlerin devamı gelmiş, 1824'te ilk Bulgar alfabesi ve 1840'da da İncil Bulgarcaya çevrilmiştir. Bu tarihten sonra Bulgarca yazılan eserlerin kopyaları çoğaltılmış ve hızla yayılmıştır (İnalçık 1992: 23).

Bulgar topraklarının Osmanlı tarafından fethinden sonra, Bulgarlara ait olan Ohri kilisesinin özerkliğine dokunulmamıştı. Ancak Rum Patrikhanesi'nin 1767'de Ohri kilisesini ve ardından kilise okullarının kapatılmasıyla Bulgarlar Rumlaştırma politikalarına maruz kalmışlardır. 18.yüzyılın başlarında Bulgarların ekonomik olarak zenginleşmesi, Bulgar ulusal bilincinin canlanmasına önemli katkıları olmuştur. Rum tüccarlarla ticareti geliştiren Bulgarlar, Selanik, İstanbul, Viyana, Moskova gibi şehirlerde zengin Bulgar kolonileri kurmuşlardır. Bu kolonilerde yaşayan Bulgarların Avrupa'dan ve Rusya'dan sosyal ve siyasi etkilenmesiyle Bulgar milliyetçilik düşüncesine katkıda bulunmuşlardır.

Bulgarların Roma'ya bağlı özerk bir Katolik Kilisesi oluşturmak istediği bilinmektedir. İstanbul'daki Fransız elçisi 1686'da bir raporunda bazı Bulgarların

Fransa'dan himaye talep ettiği belirtilmektedir (Ortaylı 2007: 199). 1860'ta Ermeni Patrik Hason Efendi'nin başvurusu üzerine Katolik Bulgar Kilisesi İstanbul tarafından tanınmış ancak çok fazla ilgi görmemiştir. 1870'te ise Bulgar Eksarhlığı İstanbul tarafından tanınmış ve ulusal kiliselerin tanınmasına öncülük etmiştir. Bunu 1879'da Sırp kilisesi, 1885'te Romenler takip etmiştir (Ortaylı 2007: 200).

Bulgarların ulusal duygularının canlanmasında Rum Kilisesinin etkisi büyüktür. Rum Kilisesinin Bulgar ulusal kimliğini silme ve Rumlaştırma politikası Bulgarların tarihsel şöhretlerini hatırlatan eserlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bulgar Kilisesinin kapatılmasından rahatsızlık duyan Bulgar din adamları, Rum Ortodoks kilisesinin Rumlaştırma politikası karşısında acil önlem alınması gerektiğini düşünmüşlerdir. Bu doğrultuda da Bulgarların ilk millî tepki ve girişimleri din adamları tarafından başlatılmıştır.

Dolayısıyla da kendi millî kiliselerini kurma talepleri artmıştır.

Bulgar milliyetçiliğinin diğerlerine göre geç gelişmesi, İstanbul'a yakın olması ve dolayısıyla merkezi hükümetin kontrolüne ve askeri müdahaleye daha uygun konumda olmasıydı (Jelavich 2006: 365). Sırp, Karadağ, Romen ve Yunanlıların aksine Bulgarların örgütlenmesini sağlayacak merkezi bir idaresi yoktu. Kiliseleri Fener Rum Patrikhanesi'nin kontrolü altındaydı (Jelavich 2006: 366). Sırp ve Yunanlılar gibi tarihlerini kilise, halk müziği ve folklor sayesinde koruyan Bulgarlar, 1762 yılında keşiş Paisii'nin ilk Bulgar tarihi kitabını yazmasıyla kültürel ve tarihsel canlanma yaşamaya başlamışlardır (Jelavich 2006: 366). Sırp ve Bulgar kiliselerinin din ve eğitimde kendi dillerini kullanmaları ulusal bilincin güçlenmesine önemli katkıda bulunmuştur. (Detrez Religion And Nationhood In The Balkans, www.flw.ugent.be/cie/CIE/detrez1.htm)

Bulgarların ulusal duygularının canlanmasında Rum Kilisesinin etkisi büyüktür. Rum Kilisesinin Bulgar ulusal kimliğini silme ve Rumlaştırma politikası Bulgarların tarihsel şöhretlerini hatırlatan eserlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Balkanlarda milliyetçilik hareketlerinde Ortodoks Kilisesinin yeri farklıdır. Ortodoks Kilisesi bir taraftan Hristiyanlık ideolojisini diğer taraftan da ulus hareketlerini birlikte yürütmüştür

Ortodoks kurumları özellikle Osmanlı ve Habsburg İmparatorluğu'na karşı mücadelelerde ve Sırp, Hırvat kimliklerinin tanımlanmasında önemli rol oynamıştır. (Jelavich 2006: 202). Sırp'ların 18.yüzyılda Rus Ortodoksları ile ilişkileri dil açısından oldukça önemlidir. Sırp ilahiyat öğrencilerinin Kiev'de eğitim görmeleri sonucunda Rusça kelimeler, kilise Slavcası olarak edebi dile girmiştir (Jelavich 2006: 201). Türklere göre Sırp Kilisesi şüphe unsuruydu çünkü kendi işgalcileriyle anlaşma yapmış ve Habsburg İmparatorluğu'na yeni bir Sırp göçü düzenlemiştir. Sırp'lar Güney Slav şehirlerini dini kılıfla ve Rusya, Avusturya'dan yardım alarak kışkırtıyorlardı (Arnakis: 129).

Sırp-Hırvat ulusal kimlikleri din temelinde gelişmeye başlamış, ulusal toplumlar dini toplumlar olarak görülmeye başlanmıştır. Sırp-Hırvat dili konuşan Katolikler Habsburg'da yaşamakta ve

kendilerini Hırvat olarak kimliklendirmektedir. Sırp-Hırvat dillerini konuşan Ortodokslar, Habsburg ve Osmanlı egemenliği altında Sırbistan'da yaşayan halklar kendilerini Sırp olarak belirlemişlerdir. Bosna ulusal bilincinin gelişimi Sırp-Hırvat dili konuşan Müslümanlar arasında çok yavaş gelişme göstermiştir. Sırp ve Hırvatların Bosnalıları kendi toplumlarına Sırp veya Hırvat Müslümanlar olarak katmak istemesi süreci yavaşlatmıştır. Ancak Bosnalılar için Müslüman toplumuna ait olmak diğer ulusal toplumlara bağlı olmaktan daha önemlidir. Yugoslav milliyetçiler, Güney Slav birliğinin gelişimini engelleyecek Bosnalılar, Sırp'lar ve Hırvatlar arasındaki dini farklılıkları azaltmak için çalışmışlardır.

Slav patrikliğinin kapanmasıyla bağımsız tek Ortodoks Kilisesi Balkanlarda Karadağ Piskoposluğu kalmıştır. Karadağ Osmanlı egemenliği altına hiçbir zaman girmemiş ve bağımsız statüsünü korumuştur. Karadağ ulusal kurtuluş mücadelelerinde kiliselerin rolüne en iyi örnektir (Arnakis 129).

Balkanlarda milliyetçilik hareketlerinde Ortodoks Kilisesinin yeri farklıdır. Ortodoks Kilisesi bir taraftan Hristiyanlık ideolojisini diğer taraftan da ulus hareketlerini birlikte yürütmüştür (Taştan 2006: 420). Fransız İhtilali döneminde,

Balkanlarda bir Hristiyan, kendini Hristiyan olarak tanıttığında bu Rum Ortodoks Hristiyanı anlamına geliyordu. Hırvatlar bunun dışındaydı çünkü onlar Güney Slavlarının bir kolu olarak biliniyordu, Frenk olarak adlandırılıyordu. Osmanlı döneminde Ortodoks Hristiyanlığı Frenkleri Türklerle eşit duygularda görmüştü (Arnakis 131).

1453 İstanbul'un fethiyle Fatih Sultan Mehmet, daha sonra Fener semtine taşınmasıyla Fener Rum Patrikhanesi adını alacak olan Rum Ortodoks Kilisesi'ni kendisine karşı sorumlu tutmuş ancak kendi kendilerini yönetmelerine izin vermiştir. Fatih Sultan Mehmet Katolik ve Ortodoks Kilisesi'nin (doğu kilisesi ve batı kilisesi) birleşmesini önlemek amacıyla Ortodoks Kilisesinin ayakta kalmasını sağlamıştır. Hristiyanlar padişahı dinsel otorite olarak değil, düzenin koruyucusu ve uygulayıcısı olarak görmüşlerdir. Osmanlı yönetimi de dünyevi ve ruhani yetkiler arasında güçler ayrılığını vurgulayarak çatışmadan uzak durmuştur (Taştan 2006: 424).

Diğer taraftan Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'un fethinin ardından sayıları oldukça az olan Katoliklere "müstemin" statüsü vermiştir. 1569'da ise Fransa'ya Osmanlı'daki Katolik topluluk üzerinde himaye hakkı tanımış ancak bu karar daha sonra Fransızların patriklerin atanmasına müdahalesine kadar varan sorunlara yol açmıştır. Katolikler Osmanlı tarafından 19.yüzyılda bir millet olarak tanınmıştır. Ancak bu döneme kadar Ortodoksların Katoliklerle mücadelesi ve Ermeni baskıları devam etmiştir. İstanbul'daki Protestanlar ise Büyük Britanya ve Hollanda elçilikleri tarafından desteklenmiş, Katolikler ise Fransız koruması altındaki Cizvitler tarafından idare edilmiştir.

Rum Ortodoks Kilisesi Balkanlarda yaşayan Ortodoksların merkezi hâline gelmiş, Bulgar ve Sırp Kilisesi de etkisini kaybetmiştir. Rum Ortodoks Kilisesi Balkanlardaki tüm piskoposlukların yönetimini eline geçirmiş ve dini ayinleri Yunanca yapmaya başlamıştır. Bulgar Kilisesi'ne ait okulları kapattırarak, Yunanca eğitim veren dini okullar açmıştır. Rum Ortodoks Kilisesi okullar aracılığıyla Rumlaştırma politikasını Balkan devletlerinde yaygınlaştırmıştır (Jelavich ve Jelavich 1986: 9). Rumlaştırma politikası halkın ulusal bilincini kazanmasında dolaylı da olsa etkili olmuştur.

"Milliyetlerin Koruyucusu" olan Yunan idaresindeki Ortodoks Kilisesi, Hristiyan evrensellik doktrinine kendini adanmış, Bizans'ın "ekümenik" çizgisiyle aynı doğrultuda hareket etmiştir. Sadakat ne etnisiteye ne de ulusadır, sadakat Hristiyanlığadır. (Arnakis s. 127)

Yunancadan başka bir dil kullanmayan patrikhane, etnik kökeni farklı olan Slavlar ve Romenler gibi halkları Rumlaştırma/Helenleştirme politikası gütmüştür. Rum Patrikhanesi 1800'de yayınladığı bir genelgeyle Bulgar Kilisesine bağlı okulların kapatılmasını emretmiştir ve Bulgarca ayinlerin yapılmasını da yasaklamıştır.

Taşradaki Ortodoks yapılanma etnik köken duygusunu güçlü bir şekilde geliştirmiştir. Ortodoks halk farklı etnik kökenlere sahipti ve kendi dillerini kullanıyordu. Ancak üst düzey kiliselerin dini ayinleri Yunanca veya kilise Slavcasıyla yapması, etnik grupların kendi dilleriyle ibadet etmelerinin önüne geçememiş, zamanla hakim grubun dili cemaatin dili hâline gelmiştir (Taştan 2006: 424).

Kiliselerdeki okullar cemaat tarafından desteklenmiş, yerel rahipler tarafından yönetilmiştir. Patrikhane yerel kurumları destekleyecek parayı vermediği için bu görev cemaate düşmüştür. Bu da cemaatin zamanla güçlü bir dayanışma hâlinde olmasına neden olmuştur (Taştan 2006: 424).

Patrikhane sahip olduğu yetki ve ayrıcalıkları etki alanını genişletmek amacıyla da kullanmıştır. Yunancadan başka bir dil kullanmayan patrikhane, etnik kökeni farklı olan Slavlar ve Romenler gibi halkları Rumlaştırma/Helenleştirme politikası gütmüştür. Rum Patrikhanesi 1800'de yayınladığı bir genelgeyle Bulgar Kilisesine bağlı okulların kapatılmasını emretmiştir ve Bulgarca ayinlerin yapılmasını da yasaklamıştır.

Patrikler Balkan milletlerine sadece dillerini değil, Yunan gelenek ve fikirlerini öğretmek amacıyla da eğitim kurumları oluşturmuşlardır. Rum okullarında Türkçe okutulması yasaklanmış ve Yunanca eğitim verilmiştir. Böylece kilise Rum kültür ve milliyetinin dayanağı olmuş, millî

duyguların canlanmasında sistemli bir şekilde hareket etmiştir. Din adamları da vaazlarında bağımsızlığı vurgulayarak, ulusların yeniden doğuşu fikrini aşılamlışlardır (Şahin 1999: 168).

Bu dönemde Anadolu'da yaşayan ve Yunanca bilmeyen Rumların dillerini öğrenmeleri amacıyla kilisenin faaliyetleri de göze çarpmaktadır. Bazı büyük köylerde ilk ve orta öğretim olmak üzere iki okula sahip olan kilise, Nevşehir,

Kayseri ve Niğde'deki Rumların ulusal duygularını canlandırmakta başarılı olmuştur (Şahin 1999: 170).

Ortodoks Kilisesi Osmanlı'ya bağlı olsa da geleneklerin korunması ve geleceğe aktarılmasında önemli bir araç olmuştur. Ortodoks Kilisesi Balkanlardaki Hristiyanların üstünlüğünü savunmuş ve Müslümanların bu topraklardaki günahkarlar olduğu fikrini canlı tutarak (Jelavich 2006: 198), Müslüman halkı bir nevi ötekileştirmiştir. İslam'a karşı Hristiyanlığı savunurken şehitlerin ve kahramanların hayat hikayelerini yazınsal olarak almışlar, geçmiş dönemlerdeki yöneticilerin portre ve sembollerini kullanmışlardır.

Trikoupi's'e ve diğer Yunan tarihçilere göre, Ortodoks Kilisesinin kurumları ve inançları, daha sonraki yıllarda 4-5 yüzyıl boyunca İslam'ın yayılmasına karşı bir bariyer olmuş ve tek bir etnik grubun heterojen unsurlarına kaynak olan bir güç haline gelmiştir. Katolik Kilisesi de daha az dikkat çekerek Balkanların Hırvatistan ve Transilvanya gibi bazı bölgelerinde Ortodoksluğa karşı bir mücadeleye girmeden halkın çoğunluğu tarafından kabul edilen, benzer bir rol oynamıştır. Her iki kilise de kendi aralarında cennet ve cehennemin gücünden yararlanarak ve kendi hiyerarşi ve kurumlarını en üst düzeyde kullanarak, İslam'ı kabul etmeyi ve Osmanlı-Türk dünyasının kendi taraftarlarını içine çekmesini önlemeye çalışmıştır. Eğer Yunan, Sırp, Hırvat, Romen ve Bulgarlar İslamı kabul ederse, bu onların Türkleştirilmesini kaçınılmaz yapacaktır. Aslında Osmanlı İmparatorluğu'nun bu milliyetçilik öncesi zamanlarda, sadakatin sadece hükümdar ve dine ait olması, ırk, renk, dil veya köken ayrımı gözetmemesini ve sadece Müslümanların eşitliğini diğer dinlerin ise daha alt seviyede tutulmasını sağlamıştır. İslam'ı Osmanlı barışında tek derecelendirme ve birleştirici unsur olarak kabul eden Osmanlı, din değiştirme ve güçlü köylü birikimleri sayesinde sürekli kendini yenilemeye çalışmıştır. Diğer taraftan Balkanlarda Hristiyan halkların dini miraslarından başka kendilerini koruyacak sosyo-kültürel siperleri yoktu (Arnakis 117).

**Yunanlılar
Makedonya'daki
Slav din
kardeşlerini
"Slavca konuşan
Yunanlılar" olarak
sınıflandırmış
ve bundan
sonra da etnik
Yunanlılar olarak
davranmışlardır.
Türklere de
Yunanlılarca
Müslüman
Yunanlılar
gözüyle
bakılmıştır ve
Türk denmesi
yasaklanmıştır.**

Balkanlarda Ortodoks uluslardan olan Bulgarlar, Yunanlar, Makedonlar ve Sırlar arasında dini ve ulusal kimlik kazanılması güçlüdür. Bu Bizans'ın ulusal kiliselerinin bir mirasıdır.

Yunanlılar Makedonya'daki Slav din kardeşlerini "Slavca konuşan Yunanlılar" olarak sınıflandırmış ve bundan sonra da etnik Yunanlılar olarak davranmışlardır. Türklere de Yunanlılarca Müslüman Yunanlılar gözüyle bakılmıştır ve Türk denmesi yasaklanmıştır. Bulgarlar Pomakların ayrı bir ulusal bilinç geliştirmesini engellemekte başarılı olmuş ve Bulgar ulusu ve Ortodokslukla kimliklerini kazanmalarına yardım etmiştir (Raymond Detrez, Religion And Nationhood In The Balkans, www.flw.ugent.be/cie/CIE/detrez1.htm).

Batı Avrupa'da ulusçuluğun ilk döneminde yaşanan dinin ulusallaştırılması, Balkanlarda 19.yüzyılda uygulanmaya başlamıştır. Bu durum Sırp ve Bulgar ulusal hareketlerinde daha önce başlamışken, Yunanlılarda ancak Tanzimat Fermanı'ndan sonra etkisini göstermiştir. Tanzimat Fermanı ile Osmanlı kanun önünde Müslüman-gayrimüslim ayrımını ortadan kaldırırken, gayri müslimler de kendi aralarında eşit konuma gelmiştir. Bu durum Fener Rum Patrikhanesi'nin gücünü ve yetkisini azaltacağından, Patrikhane Yunan ulusal hareketini desteklemeye başlamıştır. Ancak Balkan isyanlarında kiliseler, seküler liderlerin yönlendirmelerini engelleyememiştir (Jelavich 2006: 202). Balkanlarda ardı ardına patlak veren isyanlarda kiliselerin doğrudan bir rolü olduğunu söyleyemeyiz. Kiliseler bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'ndan elde ettikleri ayrıcalıkları ve otoritelerini kaybetmek istemiyorlardı. Diğer taraftan kiliseler, otoritesini sarsacak aydınlanma hareketlerine karşı bir önlem alamamıştır.

Balkanlarda Ortodoks uluslardan olan Bulgarlar, Yunanlar, Makedonlar ve Sırlar arasında dini ve ulusal kimlik kazanılması güçlüdür. Bu Bizans'ın ulusal kiliselerinin bir mirasıdır. Ulus, devlet, dini toplum ve skolastik kuruluşlar eşit olarak düşünülmüştür. Bulgar anayasası, Ortodoksluğun Bulgar halklarının geleneksel dini olduğunu, Yunan anayasası Kutsal Üçleme adı altında resmen ilan etmiştir. Bu nedenle Müslüman Pomak ve Türkler ve aynı zamanda Katolik ve Protestanlar olarak Ortodoks olmayan azınlıklar Bulgar, Yunan hatta Makedon ve Sırların kusurlu insanlar olarak ve ulusal birlik ve beraberliğe bir tehdit olarak görülmüştür.

20.yüzyılda Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'nın 1918'de kurulması ve 1929'da Yugoslav Krallığı adını almasıyla Sırlar, siyasi ve askeri gücü ellerine almışlar, Hırvatlar kendilerini Güney Slav ulusu ve devleti adına kendilerini tek unsur olarak görmeye başlamış ve Sırlara karşı Hırvat ulusunun ayırıcı özelliği olan Hırvatçayı ve Katolikliği vurgulamışlardır.

Yugoslavya Savaşı'ndan sonra Bosna ulusal bilicini tamamen kazanmıştır. 1969'da Bosna vatandaşlığının resmi olarak tanınması ulusal bir topluluk olma ihtiyacı sebebiyle gerçekleşmiştir. Bununla federal hükümet düzeyinde ve Bosna-Hersek Cumhuriyeti yönetiminde Hırvat ayrılıkçılığını ve Sırp egemenliğini dengelemeyi amaçlamışlardır. Bu Bosna ulusunun yapay bir oluşum olduğu anlamına gelmez. Bosnalılar, Sırların Ortodoksluk, Hırvatların Katoliklikle tanımlandığı gibi kendilerini İslam ile tanımlamışlardır. Ancak Bosnalılar kendilerini Müslüman Sırp veya Hırvat olarak tanımlamaktan uzak durmuşlardır.

Son dönemde Balkanlarda dindarlıktan çok az bahsedebiliriz. 40 yıllık komünist rejim, kilise ve cami faaliyetlerini azaltmıştır. Son yüzyılda dini canlanma halkların bir etnik veya ulusal topluma ait olma isteğiyle sonuçlanmıştır. Ulusal kimliğin temel unsurlarından olan din, kilise ve cami faaliyetleri ulusal bilincin kanıtı olarak ortaya çıkmıştır. Din adamları toplumdaki yerlerini sağlamlaştırmak ve daha fazla veya daha az ulusal statü elde etmek için fırsat yakalamıştır.

Sonuç

Balkanlarda Fransız Devrimi ve aydınlanmanın etkisiyle ortaya çıkan milliyetçi akımlar, siyasal otoriteye karşı bağımsızlık elde etmek amacıyla ivme kazanmıştır. Milliyetçiliğin Balkanlarda Fransız akımıyla birdenbire ortaya çıktığını söylemek doğru olmaz. Balkan burjuvazileri bu döneme kadar kendi sınırlarını

Dil, tarih ve kültürün geleceğe aktarılmasında kiliselerin Balkanlardaki önemi yadsınamaz bir boyuttadır. Kiliseler özellikle kültürel boyuta hizmet etmiş ve kültürün canlı tutulmasını sağlamışlardır. Balkan milliyetçiliklerinde kiliseler ulusal bilincin kazanılmasında katalizör görevi görmüşlerdir.

oluşturmuşlardı. Bu yüzden Fransız düşüncesi burjuva için bir koz olmuş ve zaten geçmişten beri taşıdıkları dilsel, tarihsel ve kültürel unsurları milliyetçi hareketlere dönüştürmekte zorlanmamışlardır. Dil, tarih ve kültürün geleceğe aktarılmasında kiliselerin Balkanlardaki önemi yadsınmaz bir boyuttadır. Kiliseler özellikle kültürel boyuta hizmet etmiş ve kültürün canlı tutulmasını sağlamışlardır. Balkan milliyetçiliklerinde kiliseler ulusal bilincin kazanılmasında katalizör görevi görmüşlerdir.

Balkanlarda kiliselerin faaliyetleri her ulusun kendi dilini, kültürünü, atalarını ve tarihsel kahramanlıklarını hayatta tutarak ulusların bütünleştirici unsurlarına hizmet etmiştir. Din bir taraftan sosyal kimlikleri tanımlamış ve bir taraftan da ulusal mitlerin temeli olarak kullanılmıştır. Balkan uluslarının tarihini gelecek nesillere aktaran eserler, din adamlarının girişimleriyle gerçekleşmiştir. Ortodoks Kilisesinin Balkan nüfusunu homojenleştirme politikaları, etnik farklılıkların vurgulanmasına neden olmuştur. Aslında kendileri de Ortodoks olan toplumlar ulusal bilinçlerini, millî kiliselerle ayakta tutmak istemiştir. Bu doğrultuda millî kiliselerin milliyetçiliği besleyen damarlardan biri olduğunu söyleyebiliriz.

Kaynaklar

- ARNAKİS G. G., *The Role Of Religion In The Development Of Balkan Nationalism*, The Balkans In Transition, Charles JELAVÍCH , (1974), ShoeString Pr Inc, vwww.books.google.com
- DETREZ, R., "Religion And Nationhood In The Balkans", www.flw.ugent.be/cie/CIE/detrez1.htm
- DOJA A., (2000), "The Politics Of Religion In The Reconstruction Of Identities, Critique Of Anthropology", Vol 20 (4), s.421-438
- FEHER G., (1999), *Bulgar Türkleri Tarihi*, Ankara: T.T.K. Yayınları.
- GEORGIADOVA V., (1995), *Greek Orthodoxy and the Politics of Nationalism*, International Journal of Politics. Culture and Society. VoL 9, No. 2. , s.295-315.
- GLENNY M., (2001), *Balkanlar 1804-1999 Milliyetçilik Savaşı ve Büyük Güçler*, İstanbul: Sabah Yayınları,
- HOBSBAWN E., (2006), *1780'den günümüze Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçekler*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları,
- IVEKOVÍC I., (2002), *Nationalism and The Political Use And Abuse Of Religion: The Politicization Of Orthodoxy, Catholicism And Islam In Yugoslav Successor States*, Social Compass, Vol.49, No.4, s.523-536.
- İNALCIK H., (1992), *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Eren Yayıncılık.
- JELAVÍCH B., (2006), *Balkan Tarihi 18. ve 19. Yüzyıllar*, İstanbul: Küre Yayınları.
- JELAVÍCH B. ve C., (1986), *The Establishment Of Balkan National States*, University of Washington Press
- ORTAYLI İ., (2007), *Batılılaşma Yolunda*, İstanbul: Turkuvaz Yayınları.
- OSTROGORSKY G., (1985) *Bizans Devleti Tarihi*, Ankara: T.T.K. Yayınları.
- ŞAHİN M. S., (1999) *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, İstanbul: Ötüken Yayınları
- TAŞTAN Y. K., (2006), "Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri", *Balkanlar El Kitabı Cilt I: Tarih*, (Edi.: Karatay O., GÖKDAĞ B. A.), Çorum/Ankara: Vadi&Karam Yayınları.
- TURDA M., (2008), "Politics, Religion, Gender, and Historiography: Eastern European Perspectives", *Totalitarian Movements and Political Religions*, Vol. 9, No. 1, s.129-136,

FETİHLER DÖNEMİ: ANADOLU'DAN RUMELİ'YE OSMANLI

MURTEZAN İDRİZİ*

Giriş

Osmanlı Devleti her ne kadar Anadolu'da kurulmuşsa da devlet olma sürecini büyük oranda Balkanlarda tamamlamıştır. Bu sürecin en önemli safhası da şüphesiz ki fetihler dönemidir. Zira bu fetihlerin nasıl bir kronoloji ile gerçekleştiği ve başarıya ulaşmalarında hangi başka katkıların olduğu bilindiği takdirde Osmanlı Balkan Tarihi çok daha net anlaşılacaktır.

Osmanlı Devleti şüphesiz ki Türkler tarafından kurulan en büyük ve en istikrarlı devlet olup Ertuğrul Bey'in en küçük oğlu Osman tarafından kurulmuştur.¹ Osmanlı Devleti cihat anlayışı üzerine kurulmuş, amacı da İslam dinini korumak ve sınırlarını genişletmek olmuştur.²

Türk ve Dünya tarihinin en önemli konularından biri XIV. yüzyılda Batı Anadolu'da ortaya çıkan bir Türkmen beyliğinin yarım yüzyıl içinde Tuna'dan Fırat'a kadar uzanan bir İmparatorluk hâline gelmesidir.³ Zira Osmanlı devleti kurulmadan önce Anadolu'da Türk boyları tarafından birçok beylikler kurulmuştu. Bunlardan birisi de Osmanlı Beyliği olmuştur.⁴

Bizans İmparatorluğu bu dönemde Balkan sorunlarıyla meşgul olması dolayısıyla, Asya sınırlarını önemsemeyerek Türkmen akınlarına açık kapı bırakmıştı. Bu Türkmen akınları hızlı bir şekilde organize olup beylik hâline gelmiştir.

* Sakarya Üniversitesi Doktora Öğrencisi Üsküp-Makedonya.

Pachymeres'e göre Osman Gazi, 1302 dolaylarında eski Bizans başkenti İznik'i kuşatmış ve savaşı kazanmıştır, Osmanlı Beyliği'nin gerçek kuruluşu bu zaferden sonradır. 27 Temmuz 1302 yılını Osmanlı Devleti'nin kesin kuruluş tarihi olarak kabul edilebilir. 14. yüzyıl başında kuruluşu sırasında Osmanlı Devleti, Hristiyanlığa karşı kutsal savaşa adanmış küçük bir beylikken, Anadolu ve Balkanlar'daki eski Bizans topraklarını adım adım kendine katmıştır.⁵

İmparatorluk güçlendikçe doğuya ve batıya genişleme başlamıştır. Anadolu'dan Rumeli'ye kadar Türkmenlerin gelmelerine rağmen Avrupa buna bir reaksiyon göstermediğinden Trakya'ya doğru hızla yayılmaya başlamıştır. Devlet adamları hem dinî hem de millî görevlerini başarıyla yapmıştır. Bu arada Trakya'ya ve Rumeli'ye daha önce gelmiş Türk kavimleri, Osmanlılara yardım etmişlerdir.

Osmanlılardan önce Roma İmparatorluğu'nun ülkesi *Bilâd-i Rum* veya *Memleketü'r-Rûm* olarak tanınıyordu.⁶ Osmanlı Devleti XIV. yüzyılın hemen başlarında mühim bir güç olarak ortaya çıktığı sırada Bizans Devleti kargaşa hâlindeydi, Osmanlılar bu durumdan faydalanma yolunu seçmişler, başarıya ulaşmışlardır. Özellikle ilk geçiş sırasında Osmanlı birliklerinin savaşı kimliklerinin Bizans tarafından öğrenilmesi, Bizans'ı hem telaşa düşürmüş hem de taht mücadeleleri sırasında bu birliklerinden faydalanma fikrini uyandırmıştı. II. Andronikos torununa karşı kullanmak amacı ile Orhan Bey'den yardım talep etmiş ancak bu talebe karşılık Çorlu ve Silivri Osmanlıların eline geçmiştir.⁷

Osmanlı kuvvetleri, ilk defa 1321'de Mudanya'yı aldıktan sonra Rumeli sahiline geçmişler ve Marmara Denizi kıyılarına ulaşarak Rumeli ile karşı karşıya gelmişlerdir. Osmanlıların, Rumeli'ye geçiş yapmaları, Türklerin Rumeli'yi görmelerine ve tanımalarına imkân sağlamıştır.⁸ Daha önce belirttiğimiz gibi bu zaferden sonra ilk kez Rumeli toprakları ile tanışmış ve Trakya'da yaklaşık olarak on sekiz ay kadar kalarak buraları tanıma fırsatı bulmuştur.⁹

1326'da Sultan Osman ölüm anındayken oğlu Orhan'ın ordusu, Bursa'yı fethetmişti. Bursa o zaman Bizans İmparatorluğu'nun en iyi korunan merkezi idi. Şehrin kuşatması tam on sene sürmüştür. Bundan sonra Bursa Osmanlıların yeni merkezi olmuştu. Orhan Gazi hep Osmanlı Devletinin genişlenmesini amaçlamakta idi. Sürekli Bizans'a karşı savaşmakta idi. 1327'de İznik'i ve 1330'da Nikeya şehirleri fethedilmiştir.¹⁰

1340 yıllarda Bizans İmparatoru'na rakip olarak çıkan Sırp Kralı Stefan Duşan, Makedonya'yı elde ettikten sonra İstanbul'u ele geçirmek için Orhan Bey'e bir heyet göndererek anlaşma teklifinde bulunmuştur. Stefan Duşan'ın tehdidinden Kantakuzenos daha çok korkmuş ve Orhan Gazi'den yardım istemiştir. Orhan Gazi birçok asker göndererek yardım etmiştir. Kantakuzenos, Orhan Gazi'nin bu yardımlarına karşılık Rumeli'de bir üs olarak Çimpe (Çimbi, Cinbi, Tsympe) Kalesi ve civarını Osmanlılara vermiştir. Bundan sonra 1346'da Orhan Bey'in Kantakuzenos'un kızı Theodora¹¹ ile evlenmesiyle dostluk daha da artmıştır. Aynı

yılda İmparatorun kızının Orhan Bey'e verilmesi ile Bizans artık Osmanlı Devletinin isteklerini yerine getirmekle memur bir devlet hükmüne girecektir. Böylece 1352'de Kantakuzenos'un müttefiki olarak Çimpe Kalesi'ne yerleşen Süleyman Paşa, burasını Balkanlar'da yayılma için önemli bir köprübaşı olarak teşkilatlandırmıştır.¹²

İmparator Kantakuzenos, Sırp kralı tarafından tehdit edilince Orhan Bey'den yardım talep etmiştir. Orhan Bey bu fırsatı kaçırmak istememiş ve oğlu Süleyman Paşa'yı yardım amacıyla Rumeli'ye göndermiştir.¹³ Süleyman Paşa 30 bin¹⁴ askeriyle, Sırp ve Bulgar güçlerine karşı Kantakuzenos'un yardımında bulunurken, asıl görevlerini unutarak Bulgar sınırına kadar ilerlemişlerdir. Eylül 1352'de Süleyman Paşa komutasındaki Türk birliği V. İoannes'e yardım için gelen Sırp birliğini Dimetoka'da dağıtarak tüm Trakya'yı Kantakuzenos'un emrine bırakıyorlardı.¹⁵

Stefan Duşan bu yenilginin ardından kadim emelinden vazgeçmiş gibi görünmesine rağmen İstanbul'un Ortodoks ulemasının tavrına kızarak tekrardan bir İstanbul seferi yapmaya hazırlanmış ise de bu sefer hazırlığı sırasında 20 Aralık 1355'te ölmüştür.¹⁶

Süleyman Paşa Sırlara karşı elde ettiği muvaffakiyetten sonra geri dönüş yolunda Çimpe'ye bir miktar asker bırakarak burayı Rumeli'nin fethinde bir köprübaşı kabullenmiştir. 1352'de Edirne'ye gittiğinde, Gelibolu Kıstağının doğu kıyısındaki Çimpe'ye yerleşti. Hem Anadolu'dan taze birliklerle bu köprübaşını güçlendirmeye, hem de Gelibolu Kalesini kuşatmaya koyuldu.¹⁷ 1354 Martının başında meydana gelen bir deprem, Gelibolu ve çevresindeki tüm kaleleri yıktı. Bu şiddetli tabii afetten sonra bölgenin işgali kolaylaştı.¹⁸ Süleyman Paşa tarafından Gelibolu alındı. İbsala, Vize, Tekürdağı, Seydikavağı ve Bulayır gibi birçok kaleleri de fethetti.¹⁹

Süleyman Paşa'nın Rumeli'de bu kadar aceleci bir fetih ve iskân politikası izlemesinin ana sebebi, muhtemel bir Balkan Haçlı birliğinin ani bir uyanış ile üzerlerine gelmesi tehdidi idi.²⁰ Hatta Süleyman Paşa'nın Dimetoka ve Çorlu'yu alarak İstanbul ile Edirne'nin bağlantısını koparmasından sonra 1359'da Osmanlı birliklerinin İstanbul surları altında görüldüğü kaydedilir.²¹

1359'da Osmanlı ordusu, fetihlerinin devamı çabasıydı. İlk önce Edirne düşünülmüştür. Edirne o zaman Trakya'nın başkenti idi. İlk olarak Edirne'nin

Süleyman Paşa'nın Rumeli'de bu kadar aceleci bir fetih ve iskân politikası izlemesinin ana sebebi, muhtemel bir Balkan Haçlı birliğinin ani bir uyanış ile üzerlerine gelmesi tehdidi idi.

Osmanlı 1365'te başkenti Bursa'dan Edirne'ye taşımış, böylece devletin politik ve kültürel ağırlık merkezi kesin olarak Balkanlara kaymış oldu.

çevresindeki kale burcu olarak Mora bölgesine yaklaşılmıştır.²² I. Murat Han, Lala Şahin'e asker verip Edirne'ye göndermiş kâfirlerle karşılaşmışlar, Lala Şahin'in yardımına Hacı İlbeyi ve Gazi Evrenoz gelmiş ve Edirne fethedilmiştir.²³ I. Murat Han tahtaya gelir gelmez babasının yolunu tuttu ve Balkan fetihlerini sürdürdü. Bundan dolayı kendisi için gerçek Balkanları fetheden Sultan olduğu söylenmektedir.²⁴

1363'te Edirne'nin fethedilmesi ve Sultan I. Murat'ın Lala Şahin²⁵ Paşa'ya Filibe ve Zağra üzerine yürüme emri vermesi Bizans'ın iyice paniğe düşmesine neden oldu.²⁶ Sultan Murad Han bu telaştan yararlanarak orduyla Rumeli'ye adım adım geçmiştir.²⁷ Edirne bu zamana kadar Bizans

İmparatorluğu'nun ikinci merkezi sayılmakta idi. Bunun için Papa V. Urban Avrupa Hristiyanlarını organize ederek Osmanlılara karşı bir seferberlik gerçekleştirdi. Ancak mağlup oldular.²⁸

Süleyman Paşa'nın ölümü Balkan fetihlerini kısa bir süre de olsa durağanlaştırmıştır. Fakat 1363 yılında II. Sultan Murad zamanında, Osmanlı güçleri Rum iline doğru, yeniden ivme kazanmıştır.²⁹ 1364 yılında yine Lala Şahin ordunun başında bulunuyordu ve Filibe'yi yedi taraftan saldırarak ele geçirdi.

Osmanlı 1365'te başkenti Bursa'dan Edirne'ye taşımış³⁰, böylece devletin politik ve kültürel ağırlık merkezi kesin olarak Balkanlara kaymış oldu. Ard arda gelen fütuhat nedeniyle Ortaçağın önemli güç faktörü olan dinin Balkanlara yayılması ve olumlu etki bırakması için bu koruma binalarının inşası ilk başta önem kazanmıştır.³¹ Osmanlı Devleti'nin bu hızlı ilerleyişi Bizans'ı tedirgin etmiş, Papa'ya başvurularak yardım talep edilmiştir. Yardım talebi cevapsız kalmamışsa da 5 Aralık 1366'da Katolik ve Ortodoks Kilisesinin birleştirilmesi yolu ile gerçekleştirilmek istenen bir Haçlı Seferi denemesi sonuçsuz kalmıştır.³²

1367'de Balkan Dağlarının bütün güneyi Osmanlıların eline geçti. Bulgar Kralı Yovan Şişman, Türklerle başa çıkamayacağını anlayarak sulh yaptı ve bu suretle Osmanlı hâkimiyetini kabul etti. Böylece Güney Balkanlarda Türk ilerlemesini durdurabilecek hiçbir kuvvet kalmadı. Türk taarruzları karşısında, çok fazla bir direnç göstermedikleri kesin idi.³³

Fütuhatla beraber sistematik bir şekilde, Türkmenlerin Rumeli'ye geçişleri hızlandırılmıştır. Stefan Duşan'ın ölümünden sonra 1355 yılında oğlu Ugleşa'nın hükümdarlığı esnasında, Feodellerin çıkar çatışmaları nedeniyle Sırp birliğinin sınırları içinde bulunan Makedonya zayıflamış, bazı yerler Ugleşa'nın birliğinden çıkıp kendi başlarına hareket etmeye başlamışlardır. Makedonya'nın güneybatısında

güçlenen Vukaşin, Üsküp, Ohri, Manastır ve Pirlpe'yi hâkimiyeti altında tutmaya başlamıştı. Bölgedeki çok başlılık Osmanlı'nın ilerleyişini güçlendirmiştir. Vukaşin kardeşi ile bir olup Türklere karşı harekete geçmiş ise de 26 Eylül 1371'de (Mora Savaşında) Çernomen yerinde Marica nehrinin karşısında Edirne yakınında yaptıkları savaşta Türk birlikleri karşısında başarı elde edemediler. Makedonya Osmanlı'nın Balkanlarda fethettiği ilk ülke oldu. Duşan krallığının düşmesinden sonra bu devletin iki bölgesi Vukaşin ve Ugleşa yönetimi de Osmanlı sınırlarına girmişti. Ugleşa'nın ölümüyle, Makedonya'nın batı kısmı Osmanlı'ya tâbi olmuştur.³⁴

**Bu üç şahıs
Evrenos Beg,
Deli Balaban
ve Lala Şahin
Makedonya'nın
ele geçirilme-
sinde büyük rol
oynamışlardır.**

Osmanlı ordusu Balkanlar'a yönelik ilk olarak Bulgaristan'ın kuzeydoğusuna taarruzda bulunmuştur. I. Murat zamanında, Osmanlı ordusunun başında Lala Şahin bulunuyordu. Lala Şahin Paşa İhtiman ve Samokov şehirlerini alarak Küstendil'e (1372) doğru yönelmiştir. Bu bölge Konstantin'in en güçlü olduğu yerdi. Bu yüzden I. Sultan Murat Lala Şahin'e destek vermiştir. Kral Konstantin İslam ordusunun gücünü görünce, anlaşma yolunu seçmeyi tercih etmiştir. Lala Şahin'e karşı gönüllü teslim olmuştur. Bölgenin anahtarı ve çevresi Paşa'ya verilmiş, Osmanlı Devleti'ne vergi vereceğine söz vermiştir.³⁵

Makedonya bölgesi, Vukaşin'in oğlu Markon'un elindeydi. Hatta Kral Marko Osmanlılar'ın ilerlemesini duyunca, başa gelmek istememiştir. Bu sırada Osmanlı ordusunun başında Evrenos Beg³⁶ bulunuyordu. Hemen Boru (Poru) eski Periteorion ve İskete'yi eline geçirdi. Ardından Maruliya diye bir şehir vardı, onu bir Kraliçe koruyordu. Fethinden sonra Avret Hisar (bayan şehri) olarak anılmıştır. Evrenos Beg bu başarılarından sonra büyük servetle geri dönmüştür. Fakat Deli Balaban'ı Ser şehrini almakla görevlendirmiştir. Ser çok güçlü ve duvarları çok büyük olduğundan dolayı Deli Balaban'ın³⁷ yardımına Lala Şahin büyük bir orduyla koşmuş. Ser yolunda bulunan Kavala, Drama ve Zihna şehri fethedilmiştir. 1373'te Ser'in duvarlarını yıkana kadar savaştılar. Lala Şahin devam ederek Ber şehrine kadar olan yerleri de fethederek büyük varlıkla Sultan'a geri gelmiştir.³⁸

1380'de bugün Makedonya sınırı içinde bulunan İştıp şehri Osmanlı tarafından fethedilmiştir.³⁹ Ostrogorski'ye göre: Ser'in düşmesinden sonra özellikle Doğu Makedonya'nın zaptı daha da kolaylaştı. Özellikle bu bölgenin ele geçmesi 1382-1384'e kadar sürmesi burada verilen mücadelenin göstergesi niteliğindedir. Bu üç şahıs Evrenos Beg, Deli Balaban ve Lala Şahin Makedonya'nın ele geçirilmesinde büyük rol oynamışlardır. Ostrogorski devam ederek Ser'in düşmesi, tamamen Doğu Makedonya'nın statüsünü değiştirdi. Osmanlı ordusunun ilk safhayı 1371'den 1383'e

kadar Makedonya sözden doğrudan ya da dolaylı bir şekilde Sultan'a bağlıydı. Ardından 1382/3'ten, ikinci safha başlayarak merkez Makedonya'sı Osmanlıların eline geçmiştir.⁴⁰

Sonuç

Tarih bir anda olup biten olaylardan öte bir süreç dâhilinde gelişen olgularla ilgilenir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin Balkanları fethini bir süreç halinde ele almak önemlidir. Çimpe Kalesi'nin alınması ile başlayan sürecin ilk aşaması büyük oranda 1390'da tamamlanmış ve Makedonya'nın tamamı bu tarihe kadar fethedilmiştir. Böylece Osmanlı Devleti Avrupa içlerine geçişte kullanacağı güzergâhı büyük oranda oluşturmuş oluyordu. Dolayısıyla Makedonya'nın fethinin bir anlamda Osmanlı Avrupa fetihlerinin inşa aşamasını oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

- 1 SEJJİD, Muhammed Dikén, Studime Mbi Historinë e Shtetit Osman, faq. 13-18.
- 2 JELAVİCH, Barbara, Historia e Ballkanit (shek XVIII dhe XIX) volumi I, s.49.
- 3 İNALCIK, Halil "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu", Türkler, IX, s. 66.
- 4 MAKEDONYA, s. 29.
- 5 İNALCIK, Halil, Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ, (1300-1600), s. 9-12. İNALCIK, Halil, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, Türkler, IX s. 72.
- 6 DOĞRU, Halime, Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de Fetih ve İskân Siyaseti, Türkler, IX, s. 165.
- 7 HAMMER, J.V (1992), *Büyük Osmanlı Tarihi*, c. I, Üçdal Neşriyat s. 124.
- 8 İNBAŞI, Mehmet, Makedonya'da Osmanlı Hâkimiyeti: Değişen ve Değişmeyen Kimlik, hzl. Murat Hatipoğlu, s. 27-8. İNBAŞI, Mehmet, Balkanlar'da Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti, Türkler, IX, s. 155.
- 9 HAMMER, age., s. 124.
- 10 SEJJİD, Muhammed Dikén, faq. 22-28.
- 11 HAMMER, age., s. 133.
- 12 İNBAŞI, Mehmet, Makedonya'da Osmanlı Hâkimiyeti: Değişen ve Değişmeyen kimlik, hzl. Murat Hatipoğlu, s. 27-8. İNBAŞI, Mehmet, Balkanlar'da Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti, Türkler, IX, s. 155.
- 13 BAŞTAV, Şerif, *Bizans İmparatorluğu Tarihi Son Devir: (1261-1461): Osmanlı Türk - Bizans Münasebetleri*, s. 44. ŞÜKRULLAH, *Behcetü'ttevarih*, çev. Çifçioğlu, N, Atsız, s. 53-4.
- 14 SEJJİD, Muhammed Dikén, faq. 29.
- 15 BAŞTAV, Şerif, s. 50. İNALCIK, Halil, Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ, (1300-1600), s. 15.
- 16 UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi*, c. I, 6. Baskı, s. 197. CASTELLAN, Georges, *Histori e Belkanit* (shek XIV – XX), s.65.
- 17 AŞIKPAŞAOĞLU, Ahmed Aşıkî, *Tevârih-i Âl-i Osman*, s. 124-5.
- 18 İNALCIK, Halil, Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ, (1300-1600), s. 15. BAŞTAV, Şerif, s. 57. RAMADANİ, Naser, *Depërtimi Osman Né Maqedoni Dhe Zhvillimi i Arsimit Islam gjatë shekujve 9-10 h. /XV-XVI* faq. 26-7.
- 19 MEHMET, Nişancı, *Osmanlı Sultanları Tarihi*, s. 344-5.

- 20 UZUNÇARŞILI, age., s. 157.
- 21 BAŞTAV, Şerif, s. 64.
- 22 RAMADANİ, Naser, faq. 27
- 23 AŞIKPAŞAOĞLU, age., s. 126-7.
- 24 CASTELLAN, Georges, *Historie Belkanit (shek XIV – XX)*, s. 63.
- 25 Lala Şahin Paşa, ilk Sultan Orhan'ın danışmanı idi, Sultan Murat zamanında aynı görevi devam etti. I. Murat zamanında Rumeli Beylerbeyliği Paşa oldu. Odrini ve Plovdivi fethinden sonra Vezir olmuştur. 1466/7'de vefat etmiştir. MATKOVSKÍ, Александар, ARUÇI, Кемал (1979), "Биографија На Ноца, Садудин", (Hoca Sadudi'nin Biyografyası), стр. 205.
- 26 MAKEDONYA, s. 30. AŞIKPAŞAOĞLU, s.128. BAYATLI, Mahmud Oğlu, *Hasan, Câm-ı Cem – Âyîn*, s. 395.
- 27 ŞÜKRULLAH, *Behcetüttevarih*, s. 56.
- 28 SEJJİD, Muhammed Dikén, faq. 30. МЕHMET, Nişancı, s.346-8.
- 29 TOMOSKÍ, Крум, Цамијите Во Битола, s. 29. СТОЈАНОСКИ, Александар, 17. yüzyılın sonuna kadar Makedonya'nın Osmanlı Hâkimiyeti Devrinde Taksimatı, s. 214.
- 30 CASTELLAN, Georges, s.64.
- 31 İNALCIK, Halil ve drl. Balkanlar, s. 276. İNBAŞ, Mehmet, Balkanlar'da Osmanlı Hâkimiyeti ve İskan Siyaseti, Türkler, IX, s. 155.
- 32 İNBAŞ, Mehmet, Balkanlar'da Osmanlı Hâkimiyeti ve İskan Siyaseti, Türkler, IX, s. 156. ŞÜKRULLAH, age., s. 56.
- 33 MAKEDONYA, s. 30-1.
- 34 TOMOSKÍ, Крум, Цамијите Во Битола, s. 29. СТОЈАНОСКИ, Александар, 17. yüzyılın sonuna kadar Makedonya'nın Osmanlı Hâkimiyeti Devrinde Taksimatı, s. 214. İNBAŞ, Mehmet, Makedonya'da Osmanlı Hâkimiyeti: Değişen ve Değişmeyen Kimlik, haz: Murat Hatipoğlu, s. 30. СТОЈАНОСКИ, Александар, Градовите на Македонија Од Крајот на XIV до XVII Век, s. 5. RAMADANİ, Naser, faq. 27-9.
- 35 СТОЈАНОСКИ, Александар, Градовите на Македонија Од Крајот на XIV до XVII Век, s. 6-7.
- 36 Evrenos Mehmet Gazi bey ilk osmanlı ordusunun komandasıymış. Trakiya ve Makedonya'nın bir çok yerleri fethetmiş. Onun oğlu Ali bey Selaniği fethetmiştir., MATKOVSKÍ, Александар, ARUÇI, Кемал, Биографија На Ноца, Садудин, стр. 205.
- 37 Deli Balaban de ilk askerlerinden ve başında bulunan bir komandasıymış. MATKOVSKÍ, Александар, ARUÇI, Кемал, Биографија На Ноца Садудин, стр. 207.
- 38 СТОЈАНОСКИ, Александар Градовите на Македонија Од Крајот на XIV до XVII Век, s. 8-9. İsmail, UZUNÇARŞILI, s. 171. RAMADANİ, Naser, faq. 30.
- 39 BAŞTAV, Şerif, s. 77.
- 40 СТОЈАНОСКИ, Александар, Градовите на Македонија Од Крајот на XIV до XVII Век, s.5-12.

Kaynaklar

- AŞIKPAŞAOĞLU, Ahmed Aşıkî (1947), *Tevârih-i Âl-i Osman*, Düzenleyen: Çifçioğlu, N. Atsız, İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- BAŞTAV, Şerif (1989), *Bizans İmparatorluğu Tarihi Son Devir: (1261-1461): Osmanlı Türk - Bizans Münasebetleri*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- BAYATLI, Mahmud Oğlu (1947), *Hasan, Câm-ı Cem – Âyîn*, Sadeleştiren: Kırzioğlu Fahrettin, İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- CASTELLAN, Georges, Histori e Belkanit (shek XIV – XX), Per: Arben Puto, Luan Omari, Tiran (?).
- СТОЈАНОВСКИ, Александар, (1974), "17. yüzyılın sonuna kadar Makedonya'nın Osmanlı Hâkimiyeti Devrinde Taksimatı", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, sayı. 4-5, İstanbul.
- СТОЈАНОВСКИ, Александар (1981), *Градовите на Македонија Од Крајот на XIV до XVII Век*, (XIV yüzyıldan XVII yüzyıllara kadar Makedonya şehirleri), Скопје.
- DOĞRU, Halime (2002), "Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de Fetih ve İskan Siyaseti", *Türkler*, c. IX, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 165-173.
- HAMMER, J.V (1992), *Büyük Osmanlı Tarihi*, c. I, İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- İNALCIK, Halil ve dğr. (1993), "Türkler ve Balkanlar", *Balkanlar*, İstanbul: Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı.
- İNALCIK, Halil (2002), "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu", *Türkler*, c. IX, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 66-86.
- İNALCIK, Halil (2003), *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İNBAŞI, Mehmet (2002) "Makedonya'da Osmanlı Hâkimiyeti: Değişen ve Değişmeyen Kimlik", *Dünden bugüne Makedonya Sorunu*, Haz. Murat Hatiboğlu, Asam, Ankara, s. 27-44.
- İNBAŞ, Mehmet (2002), "Balkanlar'da Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti", *Türkler*, C. IX, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 154-162.
- JELAVİCH, Barbara, Historia e Ballkanit (shek XVIII dhe XIX) volumi I, Per: Gjergj Peçi, Tiran 1999.
- MAKEDONYA (1992), İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.
- МАТКОВСКИ, Александар, ARUÇI, Кемал (1979), "Биографија На Ноца, Садудин", (Ноча Sadudi'nin Biyografyası), *Гласник*, Институт За Национална Историја, бр.1, Скопје.
- MEHMET, Nişancı(1947), *Osmanlı Sultanları Tarihi*, çev.: Konyalı, İbrahim Hakkı, İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- RAMADANI, Naser (1998) *Depërtimi Osman Në Maqedoni Dhe Zhvillimi i Arsimit İslâm gjatë shekujve 9-10 h. /XV-XVI*, (Osmanlı'nın Makedonya'ya girişi XV ve XVI yüzyıllarda İslam eğitiminin gelişmesi), Mexhli Shura B.İ. M, Shkup.
- SEJJİD, Muhammed Dikén (1994), Studime Mbi Historinë e Shtetit Osman, (Osmanlı İmparatorluğu üzerine çalışmalar), Pér: Muhamed Mustafa dhe Nuredin Ahmedi, Meshihati i Bashkësis İslame të Maqedonis, Shkup.
- ŞÜKRULLAH (1947), *Behcetü'ttevarih*, Çev. Çifçioğlu, N, Atsız, İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- TOMOSKI, Крум (1956/7), "Цамијите Во Битола", (Manastır Camileri), *Годишен Зборник На Текничкиот Факултет*, Книга 2, Том 2, Скопје.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1994), *Osmanlı Tarihi*, c. I, 6. Baskı, Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları.